

ЗАВОД ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КУЛТУРНОГ РАЗВИТКА

Бојана Субашић

Богдана Опачић

Вредности и културни активизам
матураната Србије

Београд, 2013.

Рад Аријана Рах-Дана, ученика четвртог разреда Техничке школе 23.мај у Панчеву

Захвалница

Аутори рада захвалност најпре упућују директорима школа, школским педагозима и наставницима средњих школа у Србији што су омогућили извођење анкетања. Посебну захвалност аутори дугују истраживачу Слободану Мрђи на помоћи у изради узорка и истраживачима сарадницима Завода за проучавање културног развитка Марини Станојковић и Маји Миличевић за помоћ у прикупљању упитника и држању инструктаже. Такође, захваљују се Марку Ђурићу и Ксенији Радовић који су податке унели у специјализовану базу података. Коначно, хвала и ученику завршног разреда Техничке школе *23.мај* у Панчеву, Аријану Рах-Дану који је за потребе публикације уступио своје цртеже.

Садржај

Увод	6
Систем вредности	8
О вредносним оријентацијама.....	8
О ставовима	9
О популарној култури.....	10
Предмет истраживања.....	13
Циљеви истраживања.....	14
Хипотетички оквир истраживања.....	14
Методологија истраживања.....	16
Узорак.....	18
Резултати истраживања.....	27
Традиционалистичка оријентација код матураната.....	31
Вредносне оријентације и навике матураната.....	41
Вредности у вези са навикама матураната.....	42
Вредности и музички укус.....	46
Вредности и „интимна“ сфера културе.....	52
Вредности и културни програми.....	59
Вредности и културна продукција.....	65
Матуранти и етничка дистанца.....	76
Матуранти и усамљеност.....	83
Дискусија и закључак.....	87
Да ли је традиционализам отпор модернизацији?.....	104
Препоруке.....	111
Повезивање установа културе и школа.....	111
Утицај установа образовања на формирање правих вредности.....	113
Учешће младих у формирању културних образаца и садржаја.....	115
Развој удружења за младе.....	115
Литература.....	117

Увод

Последње године 20. и почетак 21. века у Србији су означени као време транзиције, време када је дошло до распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, до грађанских ратова на територији Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, и Косова и Метохије, до бомбардовања Савезне Републике Југославије од стране НАТО снага. Ратови на територији „бивше“ Југославије, започети спорадичним оружаним сукобима још 1990. године, били су за све њене грађане врло трауматично искуство. Ти сукоби су трајали дуго, праћени су тешким кршењима људских права и правила човечности, те је Савет безбедности 1993. године резолуцијом 827 основао „Међународни трибунал за гоњење лица одговорних за озбиљна кршења хуманитарног права на територији бивше Југославије после 1991. године“, који је у Србији познат под називом „Хашки трибунал“ (Dimitrijević 2008: XIII). У овом периоду становништво Републике Србије се борило са немаштином изазваном економским санкцијама спроведеним од стране Европе и Сједињених Америчких Држава, те је инфлација 1993. године становнике у Србији довела на руб егзистенције. Такође, у наведеном периоду се распао једнопартијски систем, одржани су и први слободни избори, чиме је демократија „куцала на врата“ Републике Србије (Antonić 2002).

Са ратом променио се систем вредности у Србији, начин одевања становништва, променила се врста музике коју становништво слуша. Према речима многих истраживача културе систем вредности је деведесетих година 20. века постао некадашњи систем антивредности (Pavićević, Simeunović – Patić 2005: 165), вредновали су се култ криминала и насиља, ратно профитерство, шовинизам, провинцијализам, ксенофобија (Kronja 2004: 103). Ипак, и након демократских избора и деморатских промена 2000. године грађани Србије нису живели мирно и спокојно, јер је у самим владајућим коалицијама долазило до размирица, а на Косову и Метохији је долазило до спорадичних сукоба албанског и српског становништва. Овај период у Србији би се могао описати као „културно – вредносни расцеп“, односно „велики рат вредности“ између „европејаца“ и „традиционалиста“. Наиме, дебате и дилеме су се водиле око „пута“ којим иде Србија, односно да ли се треба окренути Западу (Европској

Унији и НАТО силама) или Истоку (Русији и Кини) (Spasojević 2011: 123 - 129). Са друге стране, у другим земљама Европе је успостављен демократски систем, а 1992. године је дошло до уједињења појединих европских земаља и оснивања Европске Уније која данас броји 27 земаља чланица.

Време политичких, друштвених и културолошких промена крајем 20. и почетком 21. века, представља период одрастања и друштвеног сазревања испитаника анкетираних приликом израде пројекта *Интеракција вредносних и културних преференција матураната*, 2011. године. Наиме, испитаници су рођени у периоду расцепа Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, у периоду грађанских ратова, а њихово детињство и одрастање дешавало се за време „великог рата вредности“, „рата“ између „традиционалиста“ и „европејаца“. Из свега наведеног намеће се питање да ли је, и у којој мери, живот у немирним временима утицао на вредносне ставове средњошколаца, односно ученика завршних разреда средњих школа, који представљају будуће носиоце друштва, и од чијих вредносних одабира зависи будућност друштва.

Систем вредности

О вредносним оријентацијама

Све набројане политичке и друштвене околности су утицале и на вредносне оријентације становника Србије. Вредносне оријентације, односно вредности представљају организоване карактеристике појединца или групе, формиране деловањем историјских, актуелно социјалних и индивидуалних чинилаца, које усмеравају на понашање појединца или групе (Pantić 1981., цит. према Pavlović 2009: 8). Наиме, оне јесу сви облици друштвене свести и деловања, и у друштву представљају оријентире за понашање, мишљење и осећање (Petrović, Zotović 2012: 48), а чине их веровања која су настала као резултат социјализације, под утицајем индивидуалног искуства (Šram 2004: 65). Према професору социологије Пеперу Шворцу, вредности су критеријуми које људи користе да би одабрали и оправдали своје активности, и да би евалуирали друге људе (и себе) и догађаје и изражавају се преко ставова (Scwartz 1992. цит. према Kuzmanović, Petrović 2008: 156). Наиме, приликом проучавања вредносних оријентација Шворц је закључио да понашања усмерена према одређеном типу вредности имају психолошке, друштвене и практичне последице које могу бити компатибилне или у конфликту са другим типовима вредности. Управо из тог разлога издвојио је 10 типова вредносних оријентација: независност, стимулација, хедонизам, постигнуће, моћ, сигурност, конформизам, традиција, добронамерност и универзализам (Scwartz 1992. цит. према Petrović, Zotović 2012: 50), из чега је изведен дводимензионални модел личности чије су димензије: *сопствено одрицање* (универзализам и добронамерност) насупрот *самоунапређења* (достигнуће, моћ и постизање личног успеха), и *отвореност за промене* (независност, слобода мисли и склоност променама) насупрот *задржавању традиционалних односа* (сигурност, конформизам и традиција) (Ferić 2007. цит. према Petrović, Zotović 2012: 50). У сваком случају, вредности су увек позитивне за појединца који их прихвата и представљају веровања у којима се циљеви деловања одређују као пожељни или непожељни. Са друге стране, вредности нису у потпуности *стабилне*, јер, иако дају трајну карактеристику свести и друштва у случају

индивидуалних и социјалних промена, оне могу постати променљиве. Вредности су и селективне, јер упућују појединца на избор између различитих могућности, и *пожељне*, јер упућују појединца шта треба да чини и како да живи, и подразумевају концепцију о нечему што је лично и друштвено пожељно. (Коковић 2005. цит. према Petrović, Zotović 2012: 48). *Према носиоцима*, вредности се деле на индивидуалне, групне, опште, а *према садржају* на религиозне, економске... (Petrović, Zotović 2012: 49). Према социологу Милтону Рокичу вредности представљају центар структуре личности и деле се на *терминалне*, које представљају циљеве егзистенције, а могу бити персоналне (фокусиране на сопствено ЈА) и социјалне (фокусиране на друштво) и *инструменталне*, међу којима се разликују моралне вредности и вредности компетенције (Petrović, Zotović 2012: 49 - 50).

О ставовима

Као што је напоменуто, вредносне оријентације се испољавају преко ставова, који представљају спремност да се позитивно или негативно реагује на одређене објекте или појаве, и преко њих се преплићу сазнајна, осећајна и вољна функција. У социологији и психологији ставови се деле на *персоналне*, који су својствени само појединцу, и нису повезани са друштвеним важностима и *социјалне*, које прихвата већи број појединаца, или група и повезани су са друштвено важним појавама (Tripković 2007: 592). Ставови се уче кроз искуство, чине људе склонима да се понашају на одређени начин, и потчињавају се принципу доследности чиме помажу појединцу да посредује између захтева властитог ЈА и спољњег света (Štam 2004: 66). Они се могу усвајати и од ауторитета, од породице, али и од медија, а у друштвеним кризама више су одређени неким актуелним фактором него вредностима (Kuzmanović, Petrović 2008: 157).

Ко утиче на формирање ставова и вредносних оријентација? На првом месту, нарочито у првим годинама живота, би требало издвојити утицај породице, на коју се током одрастања човека надовезује утицај школе и утицај вршњака (чији утицај је и најјачи) (Јоксимовић, Јањетовић 2008: 290), а претходна истраживања су показала да је млађим генерацијама најбитнија генерацијска припадност, и слагање са својом генерацијом (Kuzmanović, Petrović

2008: 166). Поред тога, на систем вредности и одабир прихватљивих ставова утичу и медији, односно јавне личности (политичари, естрадне звезде, спортисти...) који се појављују у медијима (Gredelj 2004: 144). Данас, у 21. веку, скоро сваки човек је конзумент медија који промовишу популарну културу. Поставља се питање да ли помоћу популарне културе човек ствара своје вредносне оријентације или популарна култура настаје на основама друштвено пожељних вредносних оријентација и ставова¹. Одговор је негде између.

О популарној култури

Али, шта је популарна култура? Да ли је популарна култура народна култура или култура која се налази између високе и народне културе? Са једне стране, популарна култура мора да остане блиска народу, у оквиру познатих граница, уобичајних метода, али да носи у себи и иновације (http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/popculture/, приступљено 05.02.2013.). Са друге стране, она у себи носи назив „популарно“ што подразумева одређени квалитет који се чини примамљивим и прихватљивим широком кругу људи (Nedeljković 2012: 402). Производи популарне културе налазе се у медијима и представљени су на једноставан, разумљив и занимљив начин, јер њихов циљ јесте забава и основно образовање ширих народних маса. Управо из тог разлога се популарна култура често везује са идејама поједностављивања, уопштавања, карикирања или претераног акцентовања појава или процеса, како би могли лакше да буду класификовани и концептуализовани од стране обичног просечног припадника друштва. Према речима Саше Недељковића са Филозофског факултета у Београду, популарна култура, понекад, представља раскид са лажним или превазиђеним вредносним системима, раскид са традицијом и раскид са високом културом, те на тај начин постаје реалан и актуелан одговор на егзистенцијалне изазове, односно постаје пост – модерни оквир изражавања израђен по мери човека, а не по мери наслеђа (Nedeljković 2012: 402 - 403).

¹ У неколико градове Србије одржаване су трибине на тему „Утицај популарне културе на систем вредности код младих“, „Хип Хоп култура у медијима и порука коју шаље“ које су биле веома посећене од стране припадника млађе генерације, а реп група „Београдски синдикат“ као део популарне културе је преузела одговорност за решење проблема модерног друштва (<http://www.domomladine.org/vesti/uzbudljiv-vikend-u-dob-u-zavrshnica-misije-beograd-dva-koncerta-i-filmska-premieraj/>, приступљено 08.02.2013.; <http://www.clubbing.rs/content/view/8403/106/>, приступљено 08.02.2013.)

Са друге стране, ствараоци популарне културе се ослањају на митове, иконе, херојске идеале, стереотипе, празнике... које преносе путем медија, са циљем да потврде вредности, веровања и жеље своје публике (http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/popculture/, приступљено 05.02.2013.). У сваком случају, популарна култура као крајњи циљ види производе који не морају да задовоље високе критеријуме, који не захтевају превелики интелектуални напор, а треба да пробуде интересовања, да изазову емоције, да пруже разоноду и релаксацију, а ако је могуће да избегну моралне дилеме (Nedeljković 2012: 403). Дакле, популарна култура одговара на питања како људи размишљају, како је прихватају и како је вреднују и како прихватају свет око себе (Storey 2003: X). Људи конзумирају и прихватају популарну културу преко медија, али и преко игре, хране, куповине, празника и других дневних активности, те би се могло рећи да популарну културу чини човек и све оно што је видео, прочитао, носио, причао...(Meister, Jarr ed. 2002: 4). Феђа Димовић, дипломирани правник и члан познате реп групе „Београдски синдикат“ у једном свом говору, на трибини посвећеној утицају популарне културе на систем вредности код младих, каже: *„Популарна култура је масовни облик културе која има тенденцију да се допадне широким масама: она је лака, питка, али и прилично плитка. Њен главни циљ је стварање профита, док је скривени утицај на масе, тако што се попут ње формира укус, мишљење и само понашање људи. Због ње су људи у Русији почели да славе Ноћ вештица, учесници на Евровизији певају на енглеском а не на матерњем језику“* (<http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/clanovi-beogradskog-sindikata-drzali-predavanje-studentima/20584.phtml>, приступљено 08.02.2013.). Популарна култура, створена за широке народне масе, одређује и систем вредности код својих конзумента. Наиме, уколико масовни медији не емитују програме елитне/високе културе „потрошачи“ медија неће бити у стању да се информишу о овој култури. Са друге стране, у ери бројних медија, свака индивидуа има право да изабере оно што се њој свиђа и да то „конзумира“, односно прати. Ипак, популарна култура послушнује своје „потрошаче“ јер жели зараду, те пропагира друштвено пожељне вредносне оријентације. Популарна култура има и своје предности, јер је код ње развијена комуникација (интернет, мобилни телефони...) помоћу које се промовишу праве вредности на глобалном нивоу.

„Потрошачи“ културе постају „заробљеници“ који ствараоце популарне културе сматрају елитом, које Едгар Морен у свом делу *Дух времена* назива „*боговима са Олимпа*“ (Moren 1979: 127). Елита постоји од најранијих времена. Некада су они били најбогатији и најутицајнији представници друштва, тада су имали слично порекло, похађали су исте школе, окупљали су се на истим местима, јер се такво понашање учило у најранијем узрасту. Данас је елита другачија, јер се развојем медија развила специфична елита коју чине медијске личности (Vukadinović 2011 : 251). Можда би требало ту модерну елиту назвати *звездама*. Ове медијске личности елитом (звездама) је створила и масовна публика. Јасно се може видети да су људи, поготово у САД, подељени у две групе: славни – елита – звезде и непознати – посматрачи елите – публика (Meknaig 2003. цит. према Vukadinović 2011 : 252). Сматра се да медији промовишу нове системе вредности и стварају елиту чији је највећи капитал слава, и то на глобалном нивоу (Vukadinović 2011 : 252).

Опет се поставља питање, да ли популарна култура формира систем вредности код својих конзумента, или она настаје на основама друштвено пожељних вредносних оријентација? Са једне стране могло би се рећи да популарна култура ствара синергични систем вредности, који нове спаја са старима и обликује „ново старе вредностим“. Са друге стране, као што је напоменуто популарну културу чини човек и све оно што је он видео, прочитао, причао, носио, те би се могло рећи да популарна култура настаје на темељима већ формираних вредносних оријентација. Дакле, могло би се закључити, да се одговор на поменуто питање не може добити тако лако, и да ова тема може бити део посебног истраживања. Сви људи, без обзира на пол, место становања и броја година, живе у ери доминације популарне културе. Ипак, млађе генерације представљају главне „потрошаче“ ове културе. У адолесценцији, у периоду прелаза из малолетства у пунолетство, код младих људи се развијају одређена интересовања, те социолог Пантић наводи да се код средњошколаца примећује *стадијум верификације интересовања* у оквиру којих се млади одричу *неспесицифичног интересовања за све* (Pantić 1981. цит. према Stepanović, Videnović, Plut 2009: 250). Са друге стране, овај период се може назвати и периодом „*животне транзиције*“, где се на темељу утицаја породице развија сопствени вредносни систем.

Стање у садејству вредносног система и културе понукало је истраживаче Завода за проучавање културног развитка да сазнају у ком правцу се крећу вредносне оријентације матураната средњих школа у Србији и колико су у спрези са културом, јер матуранти представљају најмлађе пунолетнике и најмлађе бираче у Србији, те самим тим и будуће носиоце друштва и будуће креаторе културе.

Предмет истраживања

Предмет истраживања *Интеракција вредности и културних преференција матураната Србије* био је да се утврди да ли код ученика завршне године средњих школа постоји веза између вредносне оријентације традиционализма и понашања у културној сфери. Наиме, ставови неизоставно опредељују понашање људи у различитим ситуацијама, али је питање да ли вредности којих се држе обликују и навике у области културног активизма и продукције, и обратно. У том погледу поставља се и питање да ли се друштвене јединке одређених ставова могу сврставати у извесне културне моделе.

За испитивање постојања везе између ставова и понашања у области културе изабрани су матуранти Србије под претпоставком да су они довољно самосвесни да упражњавају културне и друштвене обрасце независно од других. Са друге стране они представљају будућу друштвену и интелектуалну елиту која је на прагу да одабере своја професионална усмерења. Стога ће и ставови и култура бити сагледани и из угла мотивације за даљим усавршавањем, али и из угла већ постојећих културних навика.

Циљеви истраживања

Основни циљ истраживања био је да се утврди постојање везе између појединих вредносних оријентација матураната и њиховог учешћа у култури. Из утврђивања те повезаности произилази и низ других специфичних циљева.

Кроз анализу прикупљених података сагледано је колико су матуранти у Србији окренути вредносној оријентацији традиционализма коју граде национализам, ауторитаризам и патријархалност, колико су ти ставови у вези са културним навикама и понашањем.

Један од циљева је и формирање културних модела и образаца на основу преференција и вредносних оријентација матураната.

Хипотетички оквир истраживања

Сложеност теме захтевала је креирање низа хипотеза које треба проверити расположивим подацима и анализом:

1. Полазећи од чињенице да су испитаници овог истраживања своју друштвену зрелост достигли у послератном периоду у Србији, у периоду слабљења „тврдих“, традиционалистичких ставова претоставка истраживача је да матуранти већином показују ниске вредности на скалама за мерење вредносне оријентације традиционализма (национализма, ауторитаризма и патријархалности).
2. С обзиром да гимназије пружају шире опште образовање и с обзиром да ученици гимназија након завршетка средње школе настављају своје школовање на универзитетима претпоставило се да они у мањем броју изражавају традиционалистичке ставове у односу на своје вршњаке који похађају средње стручне школе.
3. У складу са претходним истраживањима средњошколаца (Mrđa 2011; Stepanović, Videnović, Plut 2009) матуранти своје слободно време највише воле да проводе уз

интернет и дружење, те је једна од полазних хипотеза истраживача била да они своје слободно време најмање проводе установама културе, и да припадају социјалном моделу који је наклоњен забави и разоноди.

4. Матуранти који нагињу вредносним оријентацијама национализма, ауторитаризма, патријархалности и ксенофобије чешће слушају домаћу музику, ређе читају, ређе посећују културне догађаје и ређе се баве културном продукцијом у односу на матуранте који показују ниске вредности на скали за мерење поменутих вредносних оријентација.
5. Како више традиционалистички оријентисане особе више посвећују пажњу националистичким и политичко – економским питањима, претпоставило се да матуранти вредносних оријентација који нагињу традиционализму, редовно читају дневне новине, најчешће читају политичке магazine, на телевизији најчешће гледају информативне, документарне и политичке емисије.
6. У складу са претходним истраживањима (Mrđa 2011; Stepanović, Videnović, Plut 2009) истраживачи су претпоставили да највећи број матураната од културних догађаја посећују концерте и друге музичке догађаје, с тим да умерени и изражени традиционалисти чешће посећују домаће музичке садржаје.
7. У складу са својом оријентацијом ка забави (Stepanović, Videnović, Plut 2009), претпоставило се да матуранти у малом броју учествују у културној продукцији, да се она најчешће своди на бављење музиком, и да је она израженија код матураната нетрадиционалиста и оних блаже традиционалистичке оријентације.
8. Политичка и социјална дешавања у ближој прошлости Србије наводе на претпоставку да је код матураната најизраженија ксенофобија према народима са којима је Србија била у ратном сукобу, и да су у складу са тим значајно више нетрпељиви према другим народима ученици са израженијим традиционалистичким/националистичким ставовима.
9. Пошто су испитаници одрастали у периоду јачања демократских вредности претпоставка је да су, без обзира на вредносну оријентацију, они у стању да идентификују основне демократске квалитете.

Све наведене хипотезе утичу на доказивање централне хипотезе да данашњи матуранти у Србији готово не учествују у културној продукцији, а културни укуси и навике у вези су са вредносним оријентацијама матураната. Високо развијено национално, ауторитарно и патријархално, односно традиционално уверење корелира са непосеђивањем културних садржаја, slabим читалачким навикама и неучествовањем у културном стваралаштву.

Методологија истраживања

Истраживање се базира на квантитативној методологији. Коришћена је метода испитивања техником анкете, односно путем стандардизованог упитника. Метода испитивања анкетом била је најпогоднија јер су ученици отворени и образовани за попуњавање упитника, омогућила је брзо и ефикасно прикупљање података уз ниске материјалне трошкове.

Само спровођење испитивања (у смислу поделе и помоћи у попуњавању) препуштено је школским педагозима и психолозима којима је након доставе упитника одржана телефонска инструктажа и објашњена сврха истраживачког рада. Школским педагозима и психолозима је дато право да сами изаберу одељења у оквиру којих ће ученици који ће бити анкетирани.

Упитник се састојао од 46 питања подељених у неколико сегмената:

- Демографски подаци
- Хобији и интересовања
- Учешће у културним активностима
- Културни укуси и навике
- Скале за утврђивање припадности одређеним групама, степена национализма, ауторитаризма и патријархалности, степена ксенофобије и степена усамљености.

Скале коришћене за утврђивање/мерење вредносних ставова (национализма, патријархалности и ауторитаризма) преузете су из два анкетна истраживања становништва

Србије и других земаља у региону – *Друштвена структура и квалитета живота* из 1989. године које је спроведено на територији СФРЈ, у организацији *Конзорција социолошких и сродних института Југославије*; и из 2003. године истраживање *Стратификацијске и вредносне промене у периоду друштвене трансформације* спроведено у неколико земаља Западног Балкана (Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Македонији, Албанији, Србији и Косову). Истраживања су спроведена на репрезентативним узорцима, а скале коришћене у упитницима показале су висок ниво поузданости (у вредностима Кронбахове алфе). Тренутно је у изради докторска дисертација Јелене Пешић, асистенткиње са Филозофског факултета у Београду, са одељења за социологију, која представља секундарну анализу прикупљених података и два поменута истраживања (пријава за израду докторске дисертације на интернету, приступљено 06.02.2013. године). Све наведено определило је истраживаче Завода да преузму скале које су се показале као поуздане и које су већ коришћене на становништву Србије.

У овом раду скалу традиционализма од 22 ставке градиле су поменуте три скале које су показале високу поузданост у другим научним радовима – скала национализма састојала се од девет ставова, скала ауторитарности од седам, и скала патријархалности од шест ставова. Понуђени одговори груписани су у петостепену скалу Ликертовог типа од става „уопште се не слажем“ која узима вредност 1, до „у потпуности се слажем“ који узима вредност 5. С обзиром на то да скала није показала конзистентност према вредностима Кронбахове алфе, било је неопходно искључити неколико ставова који су значајно одступали. Након извршених промена скала се показала поузданом (Кронбахова алфа износи 0,978)². Скала традиционализма у коначном облику имала је 16 ставова.

За мерење односа према другим народима и етничким заједницама коришћена је Богардусова скала социјалне дистанце (из 1925. године) која мери степен, разумевање и интимност у социјалним односима уопште (од топлот, преко умереног до непријатељског

² Ставови који су значајно одступали од скале су *Опстанак властитог народа главни је задатак сваког појединца; Добробит нације је важнија од индивидуалне добробити; Хомосексуалци нису бољи од криминалаца и треба их најоштрије кажњавати; Добро је да су мушкарци и жене равноправни у браку, али је по правилу боље да мушкарац има последњу реч; Мушкарцима су блискије јавне, а женама приватне активности; Дужност мушкараца је да зарађује новац, а женина дужност је да брине о домаћинству и породици.*

става), али су објекти најчешће етничке, расне, верске групе, па се може закључити да мери предрасуде према другим етничким и мањинским групама. У многим истраживањима Богардусова скала показала се као пресудан елемент за мерење односа према другим етничким групама.

Усамљеност матураната сагледана је преко УЦЈА скале усамљености (*UCLA Loneliness Scale*, Russell D., 1996 / Version 3) која је неколико пута ревидирана и проверавана, и такође показује висок ниво поузданости (у вредностима Кронбахове алфе 0,99). Реч је о четворостепеној скали са 20 питања која мери субјективни осећај усамљености као и осећај социјалне излованости. Испитаници се одлучују за један од одговора на скали од „често се осећам тако“, преко „понекад“ и „ретко се осећам тако“ до „никада се не осећам тако“. У оквиру саме скале нису јасно дефинисана поља слабије или јаче усамљености, већ само више вредности указују на већи степен усамљености. Ради лакшег сагледавања података и с обзиром на могуће вредности скалу је у тумачењу резултата подељена на четири дела од „нема усамљености“ (узима вредност од 20 до 34), преко „блага усамљеност“ (узима вредност од 35 до 49), „умерена усамљеност“ (узима вредност од 50 до 64), до „јака усамљеност“ (узима вредност од 65 до 80).

Узорак

Нацрт, концепт и циљеви истраживања захтевали су специфичност у одабиру испитаника. Најпре, испитаници су матуранти, односно ученици завршних година средњих четворогодишњих школа, под претпоставкама да су:

1. самостални и зрели у одлучивању и обликовању свог понашања уопште (па тако и културног);
2. да су будућа социјална база, те је стога веома битно какве ставове о животу, друштву и култури емитују.

Први ниво узорковања - у складу са потребама просторне распрострањености омладине, узорак је формиран према постојећој административној подели Србије на 25 округа (не рачунајући Косово и Метохију због објективних потешкоћа у реализацији анкетирања).

Други ниво узорковања - због чињенице да су, уз субјективне вредносне компоненте, културни садржаји у фокусу истраживања, за место анкетирања бирани су урбане средине које пружају највеће могућности учешћа у културном животу. То су средине у којима је изражена разноликост културних садржаја и форми тј. културних програма и установа. У Србији су то средине које се називају центрима округа и у највећем броју случајева имају статус града. Ове средине имају најчешће три и више установа културе (углавном библиотеку, поливалентни центар и музеј, а неретко и архив, галерију, позориште, завод за заштиту споменика културе) и велики број различитих садржаја којима може присуствовати локално становништво. Професионалне позоришне установе и архиви су, готово по правилу смештене у центрима округа. На тај начин су градови, центри округа, стожери културе на ширем подручју, односно, и за околне општине свог округа.

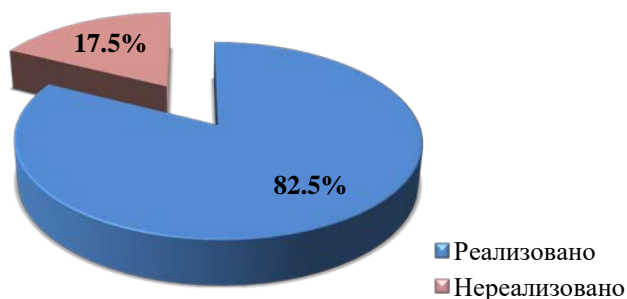
На трећем нивоу узорковања приступило се избору школа. С обзиром да су циљеви истраживања изискивали потребу за испитаницима који похађају како гимназије, тако и средње стручне школе, али и због чињенице да различити облици образовања формира различита уверења, образовне установе бирани су по следећем принципу: у сваком граду анкетирано је по једно одељење гимназије, јер најчешће у градовима и постоји само једна установа овог типа (изузетак су били Нови Сад, Крагујевац и Ниш са по два одељења гимназијских матураната и Београд са шест). Тамо где је постојао већи број гимназија избор је вршен азбучним редоследом. Затим је у сваком граду анкетирано по једно одељење стручне средње школе која су, као и градови, бирани према називу азбучним редом (изузетак су такође били Београд са шест, Нови Сад, Крагујевац и Ниш са по два одељења у две стручне школе). Педагози у школама су потом вршили случајан избор одељења.

Полна структура није посебно разматрана код узорковања под претпоставком да су школска одељења приликом формирања у највећој могућој мери полно уједначена (јер су јединице узорка бирани према одељењима).

Коначно, добијен је троетапни стратификовани узорак у којем су одељења бирани на основу стручне процене школских радника и педагога. Анкетирање је спроведено у октобру и новембру 2011. године.

Од узорком планираних 2100 ученика у 65 школа (33 средњих стручних школа и 32 гимназије) у урбаним срединама које представљају центре округа, коначан важећи број упитника је 1733 што чини 82,5% реализације узорка. Када је реч о реализацији по школама, само једна новосадска гимназија није доставила упитнике. Најмањи број реализованих упитника има град Суботица.

Приказ: Реализација узорка

Табела: Преглед реализованог узорка

Град	Школа	Бр. уч.	Град	Школа	Бр. уч.
Београд	Дванаеста београдска гимназија	21	Лесковац	Гимназија	21
	Десета београдска гимназија „ <i>Михајло Пупин</i> ”	23		Школа за текстил и дизајн	19
	Филолошка гимназија	25	Ниш	Гимназија “ <i>Светозар Марковић</i> ”	35
	Математичка гимназија	27		Гимназија “ <i>Стеван Сремац</i> ”	28
	Земунска гимназија	35		Грађевинска техничка школа <i>Неимар</i>	29
	Обреновачка гимназија	30		Електротехничка школа “ <i>Мија Станимировић</i> ”	21
	Архитектонска техничка школа	34			

	Геодетска техничка школа	41	Нови Сад	Гимназија "Исидора Секулић"	25
	Прва економска школа	32		Медицинска школа "7.април"	26
	Медицинска школа "Надежда Петровић"	23		Средња машинска школа	34
	Хемијско-прехранбена технолошка школа	27			
	Школа за дизајн	26	Панчево	Гимназија Урош Предић	31
Бор	Гимназија Бора Станковић	22		Техничка школа 23.мај	29
	Економско трговинска школа	25	Пирот	Гимназија Пирот	30
Ваљево	Ваљевска гимназија	27		Економска школа Пирот	28
		Медицинска школа Др Мића Пантић	18	Пожаревац	Пожаревачка гимназија
Врање	Гимназија Бора Станковић	19	Медицинска школа		31
		Хемијско-технолошка школа	24	Прокупље	Гимназија
Зајечар	Гимназија	32	Пољопривредна школа "Радош Јовановић Сеља"		21
		Економско-трговинска школа	30	Смедерево	Гимназија
Зрењанин	Зрењанинска гимназија	31	Техничка школа		28
		Електротехничка и грађевинска школа Никола Тесла	27	Сомбор	Гимназија "Вељко Петровић"
Јагодина	Гимназија Светозар Марковић	7	Техничка школа		14
		Прва Техничка школа	32	Сремска Митровица	Митровачка гимназија
Кикинда	Гимназија Душан Васиљев	25	Економска школа "9.мај"		26
		Економско-трговинска школа	18	Суботица	Гимназија "Светозар Марковић"
Крагујевац	Прва крагујевачка гимназија	28	Медицинска школа		22
	Друга крагујевачка гимназија	32	Ужице	Ужичка гимназија	25
	Медицинска школа "Сестре Нинковић"	34		Техничка школа	30
	Политехничка школа	29	Чачак	Гимназија	29
Гимназија	27	Економска школа		30	
Краљево	Пољопривредно-хемијска школа "Др Ђорђе Радић"	26	Шабац	Шабачка гимназија	28
				Стручна хемијска и текстилна школа	27
Крушевац	Гимназија	30	Укупно 1733		
	Хемијско-технолошка школа	30			

Просторна структура узорка показује да је распоређеност испитаника по регионима³ у великој мери уједначена. Највише матураната је анкетирано у региону Јужне и Источне Србије који обухвата девет округа, потом у региону Западне Србије и Шумадије који чини осам округа.

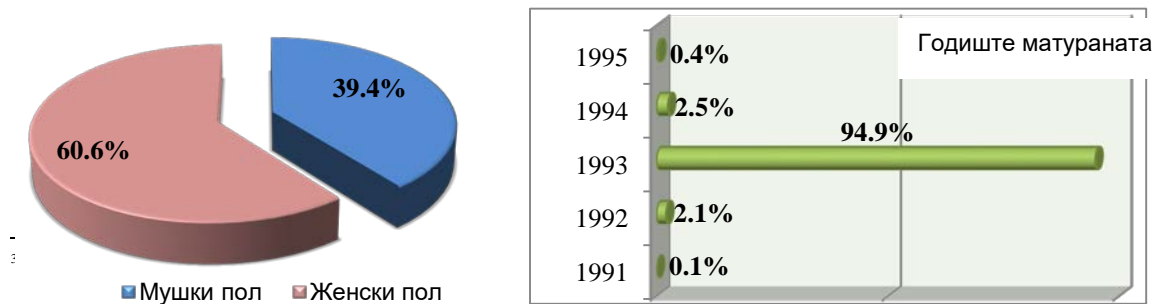
Табела: Број анкетираних ученика по регионима

	Број испитаника	%
Београд	344	19.8
Јужна и Источна Србија	522	30.1
Западна Србија и Шумадија	489	28.2
Војводина	378	21.8
Укупно	1733	100.0

За потребе анализе важно је сагледати структуру матураната у узорку, како према полу, тако и према успеху и типу школе коју похађају. Када је реч о годишту, с обзиром на чињеницу да се ради о једној генерацији која је испитивана, 95% матураната је 1993. годиште.

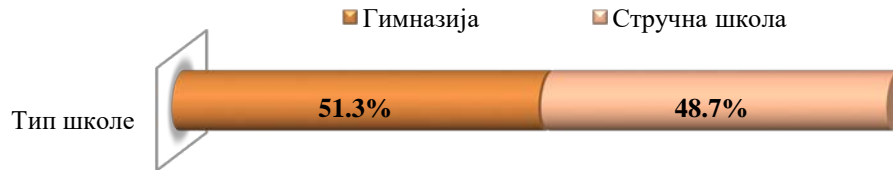
У узорку преовлађују особе женског пола. Разлика према полу видљивија је у стручним школама. Однос мушког и женског пола приближан је односу према полу на нивоу Србије, тако да се може се рећи да је полна структура узорка репрезентативна.

Приказ: Полна и старосна структура узорка

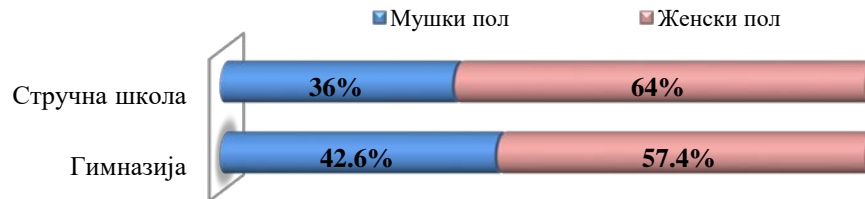

Када је реч о типу школе коју матуранти похађају, број испитаника је готово уједначен.

Приказ: Матуранти према типу школе (гимназија и стручна школа)

Приказ: Полна структура према типу школе

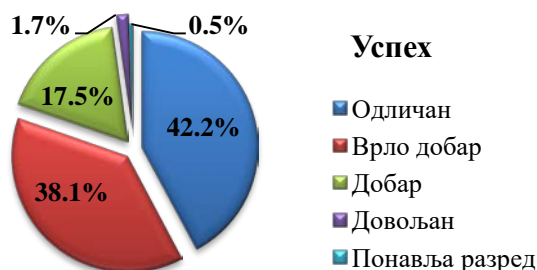
Када је о успеху реч, матуранти су у највећем броју случајева претходни разред завршили одличним успехом⁴, те би се могло рећи да су анкетирани ученици припадали „бољим“ одељењима у школи. Веома је мало оних са довољним успехом или оних који понављају разред.

⁴ Као што је у одељку под називом „Методологија истраживања“ објашњено, школским педагозима и психолозима је дато право да сами изаберу одељења која ће бити анкетирана..

Табела:Избор факултета матураната и

Тип факултета који матуранти намеравају да упишу	Број матураната	%
природно-математички	92	5.3
друштвено-хуманистички	633	36.7
техничко-технолошки	834	48.3
медицински	166	9.7
Укупно	1733	100

Приказ: Успех матураната у претходном разреду

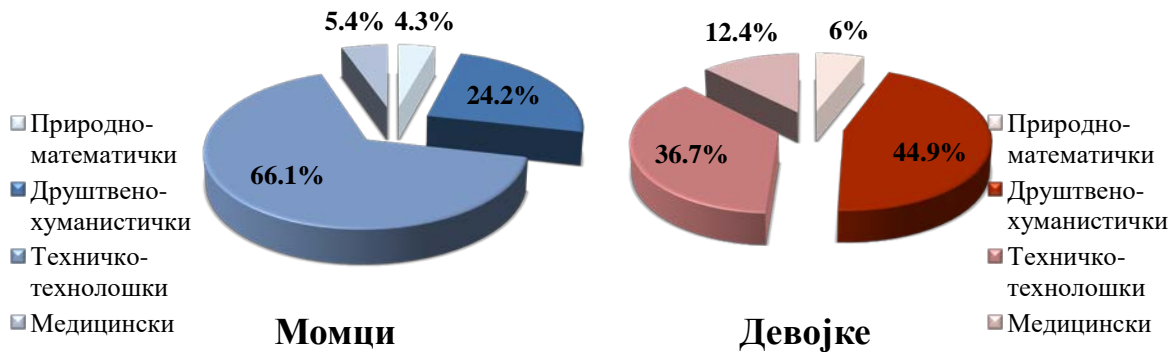

Полна структура показује да девојчице у знатно већој мери бележе „одличан“ успех (70,4% у односу на 29,6% момака). Скоро половина девојака је претходни разред завршила са „одличним“ успехом (48,7%), а међу момцима преовлађују они са „врло добрим“ успехом (38,3%). Са друге стране момци су у већем броју претходни разред завршили са „добрим“ и „довољним“ успехом (28,5%) у односу на девојке (13,2%). Међу ученицима који понављају разред само је једна девојка наспрам осам момака.

Интересантно је да се готово 90% матураната изјаснило да планира да упише факултет. И у том случају предност имају девојке које у 95% случајева изражавају такву жељу, у односу на 88% момака. На питање који ће факултет уписати, од оних који су се изјаснили да ће се даље школовати, 291 (18,7%) не даје одговор, што наводи на закључак да још увек нису сигурни у погледу даљег усавршавања. Ипак, потребно је напоменути да постоји могућност да су ученици одговорили да желе да упишу факултет након средње школе, јер су одлични ученици, али и због тога што је „уписивање факултета“ у њиховим годинама друштвено пожељна категорија.

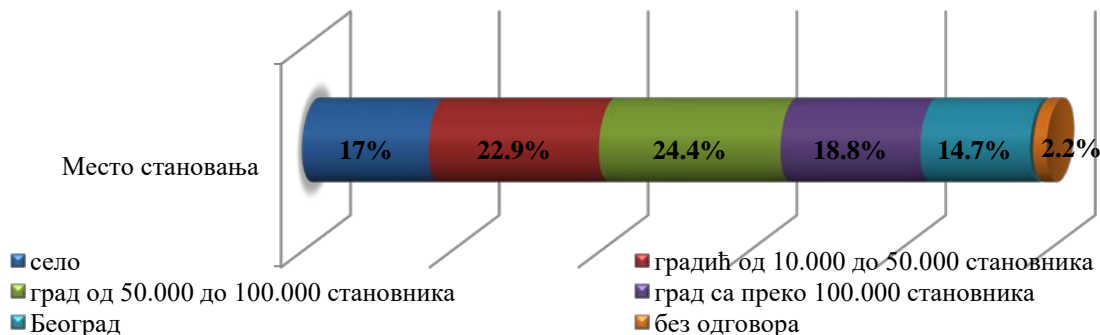
Највећи број матураната планира да упише техничко-технолошке факултете. Ипак, разлика према полу је веома изражена. Наиме, две трећине анкетираних момака своје интересовање усмерава управо на ове факултете, док су девојке више окренуте друштвено-хуманистичким факултетима (у 44,9% случајева). Жеље матураната у оба случаја најмање су окренуте природно-математичкој сфери.

Приказ: Расподела жељених факултета према полу

Узорак је распоређен тако да највећи број испитаника живи у урбаним срединама тј. у градском подручју (без насељених места која му административно припадају), које броје између 50.000 и 100.000 становника (47,3%). Свега 17% матураната који чине узорак живи на селу.

Приказ: Место становања матураната (градови су приказани кроз број становника у градском подручју, без насељених места која им административно припадају)

Вероисповест матураната	Број матураната	%
православна	1501	86.6
католичка	30	1.7
исламска	6	0.3
атеисти и агностици	79	4.6
остале вероисповести	14	0.8
неопредељен/а	5	0.3
нема података	98	5.7
Укупно	1733	100.0

С обзиром да се истраживање бави традиционалистичким ставовима и утврђивањем ксенофобичних ставова код матураната, значајно је сагледати којим националним и верским групацијама они припадају. Наиме, показало се да узорак у 94,5% случајева чине матуранти који се изјашњавају као Срби и у 87% случајева су православне вероисповести.

Резултати истраживања

Ранија истраживања често су се бавила традиционализмом у социо – политичком контексту. Ово истраживање настојало је да нађе везу између поменути вредносне оријентације и културе, али поред тога неопходно је сагледати теоријску основу традиционалистичких ставова као и резултате прошлих истраживања.

Према Шворцу и његовом проучавању вредносних оријентација изведен је дводимензионални модел личности којима припада *отвореност за промене* (независност, слобода мисли и склоност променама) насупротив *задржавању традиционалних односа* (затвореност, конформизам, традиција) (Ferić 2007. цит. према Petrović, Zotović 2012: 50). Као што је у претходном делу рада напоменуто, у време демократских промена у Србији настао је „културно–вредносни расцеп“, односно „рат“ између „европејаца“ и „традиционалиста“, а испитаници овог истраживања су рођени у време ретрационализације друштва (Radoman 2011: 10 – 12), те је акценат истраживања стављен на традиционалне друштвене вредности, односно на традиционализам који обухвата национализам, ауторитарност, патријархализам и ксенофобију.

Традиционализам је вредност која подразумева прихватање традиционалних образаца друштвеног живота, и која опстаје, донекле у промењеном облику, у многим модерним друштвима, због чега се сматра заостатком друштвеног и културног развитака (Sekulić 2007: 629). Када се говори о традиционализму, под традицијом се не подразумева само „изворна“ култура, већ је битан и временски период преношења обележја, обичаја и веровања на друге генерације, очување породице као стуба друштва, и очување и конзервисање културе, те традиционализам јесте супротност иновацијама и променама (Sekulić 2007: 629). У политичком смислу (нарочито у Србији) традиционализам се везује за десничарски оријентисана политичка опредељења – антикомунизам, наслањање на комунистичку традицију, позитиван став према цркви и религији, одбрану традиционалних вредности у образовању, култури и друштву и залагање са либералистичку, економску социјалну политику (Ђурковић 2009: 232), те се традиционализам заједно са конзерватизмом сматра главном

сметњом друштвених промена (Павићевић 2006: 118). Конзерватизам представља политичку идеологију засновану на традиционализму, и за главне циљеве има одбрану религије (извора друштвеног морала), одбрану свих ауторитета (Бога, владара, оца у породици), повезаност државе и цркве, одбрану нације, одбрану брака, одбрану патријархалне породице, одбрану традиције. Из наведених циљева закључује се да конзервативци инсистирају на суверенитету Бога (уместо на суверенитету народа), дају предност слободи (у односу на једнакост) и искуству, те предрасуде сматрају корисним, јер њих преносе старије генерације из свог искуства (Вакић 2007: 258-259). У културолошком погледу у Србији традиционализам се везује за новокомпоновану музику, једноставне мелодије у којима се пева о основним људским емоционалним потребама, и за изласке, проводе и забаве, односно светковине (свадбе, журке...) у којима је сачувана ритуална функција (Dragičević – Šešić 1994: 56 – 57). Према многим ауторима традиционализам је блиско повезан са патриотизмом, национализмом, алтруизмом, ауторитарношћу, религијом, етноцентризмом, нетолерантношћу, доминацијом мушкараца у друштву, али и са ксенофобијом и шовинизмом (Petrović, Zotović 2012: 51).

У традиционалне вредносне оријентације сврстава се и национализам који према Антонију Смиту представља: *„идеолошки покрет за постизање и одржавање аутономије, јединства и идентитета у име популације за коју неки њени припадници сматрају да представља стварну и потенцијалну „нацију“* (Smit 1998. цит према Рибић 2005: 9). У литератури се могу наћи бројне поделе национализма, те тако многи теоретичари издвајају „етнички“ и „грађански“ национализам, односно „Источни“ и „Западни“ национализам (Todosijević 2012: 28 – 30). Према овој подели „Западни“ (који се може изједначити са „грађанским“ - демократским) национализам је заснован на појму личних слобода, на космополитизму, без емоционалне везаности за прошлост народа, док „Источни“ (који је једнак „етничком“ - недемократском) национализам представља *„стање заосталог политичког и социјалног развоја“* и развија се у ауторитарној форми (Kohn 1945. цит. према Todosijević 2012: 29). Са друге стране, и социолог Бојан Тодосијевић и Антони Смит наводе да сваки национализам у себи има грађанске и етничке елементе, тако да некада претежу једни, а некада други елементи, те не би требало национализам тако експлицитно делити на „типове“ (Smit 1998. цит према Рибић 2005: 157; Todosijević 2012: 29). Ипак, национализам може имати свој

„позитиван“ и „негативан“ смисао. У позитивном смислу национализам чини патриотизам, оданост свом народу, избегавање негативних ставова према другима (Surčuliја 2003: 71), те социолог Тодосијевић овај национализам назива „романтичним“ национализмом код кога се испољавају национална осећања и понос због припадања одређеном народу (Todosiјевић 2012: 39). У негативном смислу, национализам истиче права и вредности свог народа, али оспорава права друге нације, за своје „патње“ окривљује друге, те изазива ксенофобију, и сличан је шовинизму (Surčuliја 2003: 71). Социолог Бојан Тодосијевић овај „негативан“ смисао национализма назива „националном затвореношћу“ код кога се испољава национална, етничка дискриминација према другим народима (Todosiјевић 2012: 41). У оквиру „негативног“ национализма налази се и популизам који подразумева недемократски облик друштва коме се ауторитарна власт вође ослања на ирационалну подршку масе, те се у политичком смислу популизам сматра диктаторским, недемократским режимом који онемогућава стварање и функционисање демократских институција (Todorović 2007: 411). Популистички покрети настају у периодима брзих друштвених промена манипулишући са осећањима друштва (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Populizam>, приступљено 24.01.2013.).

У Србији је крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20.века владала идеологија етничког национализма у коме је православље постало елемент култа нације, а идентитет народа се сводио на националност и веру (Митровић 2011: 126). Као што је напоменуто, „негативни“ национализам изазива ксенофобију која настаје као израз традиционалних друштвених предрасуда према припадницима група које се могу сматрати страним групама (Oralić 2007: 268). Наиме, ксенофобија је страх од странаца и непријатељски однос према странцима или према члановима одређених поткултура, те се „страним људима“ приписују негативне људске особине. Према неким истраживачима ксенофобија је патолошки доживљај странаца, док је према мишљењу других истраживача ксенофобија друштвено условљена и настала је из непознавања „странаца“ на које се пројектују властите лоше особине (Oralić 2007: 267). Одржавању ксенофобије код одређене групе људи итекако помаже доминација колективистичке и ауторитарне вредносне оријентације. Током деведесетих година 20. века код грађана Србије, али и код грађана осталих земаља бивше СФРЈ била је присутна ксенофобична свест према другим народима која је искључиво оптуживала друге и

константно ширила предрасуде, заблуде и стереотипе, како о себи, тако и о другима (<http://goranecin.rs/ksenofobija-na-balkanu/>, приступљено 18.02.2013.).

У првој половини 20. века предмет социјално-психолошких разматрања и истраживања постаје појам ауторитарности, и питање да ли је ауторитарност дубоко укореењена црта, систем научених уверења и ставова или традиционална вредносна оријентација (Kuzmanović 2010: 89). Ауторитарност представља друштвени однос који претерује у поштовању друштвених и духовних ауторитета, и формира неједнакост учесника и немогућност браћења властитих интереса (Kuljić 2007: 37). Атрибут „ауторитаран“ значи „слепо покораване ауторитету, тј. власти“ и приписује се и појединцу и друштвеним групама, а означава недемократски режим, апсолутну монархију, једнопартијски систем, у којима се примењује моћ и власт и захтева се беспоговорна послушност. Са друге стране, атрибут „ауторитаран“ подразумева и спремност на потчињавање ауторитету. Ова двојност доводи до тога да исти појединац испољава и ауторитарну покореност (према вишима и јачима), али и ауторитарну доминантност (агресивност) према нижима и слабијима, из чега се може закључити да ауторитарност означава стабилизовану и релативно трајну спремност на такво понашање уз уверења да је то понашање природно, исправно и пожељно, као и генерално обожавање моћи и ауторитета (Kuzmanović 2010: 89 - 90). Супротан од „ауторитарног“ атрибута јесте атрибут „ауторитативан“ који означава оправдани углед и важност (Kuljić 2007: 37), односно представља особу која је поштована, меродавна, која има ауторитет (Kuzmanović 2010: 89).

У традиционалне вредносне оријентације уврштена је и патријархалност која је настала из патријархата, односно друштвеног и породичног устројства у којем отац породице или старешина групе има потпуну власт, а друштво је уређено по принципу доминације мушкарца на женом и доминације старијих над млађима, што се сматра потуно природним. Од најранијих времена систем сродства представља темељ друштвеног структурисања и друштвене интеграције у оквиру којег је извршена подела рада, обављање економских процеса и одржавање континуитета културне традиције. Патријархалност се ослања на традицију и на претке, а учвршћена је јаком усменом традицијом и породицом као носиоцем друштва. Према традиционалним, патријархалним уверењима циљ породице и брака јесте продужење породичне лозе, а верност се захтева само од жене. У српском патријархалном друштву у породици се

примећује широка и чврста сродничка повезаност, специфична колектина својина и подела рада, посебна економска и друштвена функција, власт породичног ауторитета и неповољни положај жене (Tripković 2007: 389 - 391).

Вредности као што су ауторитаризам, антисемитизам, етноцентризам, милитаризам, догматизам, „антиевропеизам“, национализам, конзерватизам и традиционализам су блиско повезани (Šram 2004: 72) и имају карактеристике и особине личности и друштвених ставова (Šram 2004: 69), те се сматрају главном сметњом друштвених промена. Са друге стране, потпуно супротне од традиционалистичких вредносних оријентација јесу демократске вредносне оријентације којима припадају либерализам, космополитизам, индивидуализам, мундијализам, који прокламују слободу, једнакост свих људи, независност, личну слободу и ставове... (Mihailović 2003: 204).

Традиционалистичка оријентација код матураната

С обзиром на то да је понашање појединца увек делом усмерено ставовима које заузима на различите теме и појаве, неопходно је најпре сагледати вредносни профил испитаника, а потом и њихове везе са активизмом у култури. У фокусу овог истраживања били су ставови чије одобравање гради вредносну оријентацију традиционализма.

Матуранти су у оквиру скале традиционализма изражавали слагање и неслагање са ставовима на тему национализма, ауторитарности и патријархалности, кроз петостепену скалу – од „уопште се не слажем“, преко „углавном се не слажем“, „неодлучан сам“, „углавном се слажем“, до „у потпуности се слажем“. Ученици су показивали слагање у односу на следеће ставове:

- *Човек се може осећати сасвим сигурним само када живи у средини где је већина припадника његове нације*
- *Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење*
- *У одабиру супружника, треба узети у обзир националну припадност*

- *За сада је боље да људи раде заједно са припадницима своје националности и да не покушавају да поново изграђују везе са другим народима*
- *Опстанак властитог народа главни је задатак сваког појединца'*
- *Добробит нације је важнија од индивидуалне добробити*
- *Не желим да опростим народима који су учинили нажао мом народу*
- *Мађине немају право да имају школе на свом језику*
- *Не бих желела да припадници других нација живе у мојој околини*
- *Без вође је сваки народ као човек без главе*
- *Потпуна слобода говора данас води у дезорганизацију друштва*
- *Две су главне врсте људи на свету, јаки и слаби*
- *Најважнија ствар за децу је учити их послушности према родитељима*
- *Хомосексуалци нису бољи од криминалаца и треба их најоштрије кажњавати*
- *Судство у крајњој линији мора да служи власти*
- *Интереси колектива увек морају бити важнији од интереса појединца*
- *Ако је у браку само један супружник запослен, природније је да то буде мушкарац*
- *Већина послова у домаћинству по својој природи више одговара женама*
- *Добро је да су мушкарци и жене равноправни у браку, али је по правилу боље да мушкарац има последњу реч*
- *Мушкарцима су блискије јавне, а женама приватне активности*
- *Брига о деци је пре мајчина него очева дужност*

Неки ставови показали су неконзистентност са скалом, односно значајно су одступали од ње, па је било неопходно искључити их. Након извршених промена скала се показала поузданом (Кронбахова алфа износи 0,978). Скала традиционализма у коначном облику имала је 16 ставова. Ставови искључени из анализе су: *Опстанак властитог народа главни је задатак сваког појединца; Добробит нације је важнија од индивидуалне добробити; Хомосексуалци нису бољи од криминалаца и треба их најоштрије кажњавати; Добро је да су мушкарци и жене равноправни у браку, али је по правилу боље да мушкарац има последњу реч;*

брига о деци је пре мајчина него очева дужност; Дужност мушкарца је да зарађује новац, а жена дужност је да брине о домаћинству и породици.

Табела: Слагање матураната са појединим тврдњама у скали

	Уопште се не слажем	Не слажем се	Немам став	Слажем се	У потпуности се слажем
Човек се може осећати сасвим сигурним само када живи у средини где је већина припадника његове нације	22,8%	28,4%	18,3%	23%	7,5%
	Укупно неслагање 51,2%			Укупно слагање 30,5%	
Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење	14,1%	22,5%	19,6%	32,6%	11,2%
	Укупно неслагање 36,6%			Укупно слагање 43,8%	
У одабиру супружника, треба узети у обзир националну припадност	40,2%	19,7%	15%	15,3%	9,9%
	Укупно неслагање 59,9%			Укупно слагање 25,2%	
За сада је боље да људи раде заједно са припадницима своје националности и да не покушавају да поново изграђују везе са другим народима	43,1%	23,9%	20%	8,5%	4,5%
	Укупно неслагање 67%			Укупно слагање 13%	
Не желим да опростим народима који су учинили нажао мом народу	26,9%	20,3%	23,4%	14%	15,4%
	Укупно неслагање 47,2%			Укупно слагање 29,4%	
Мањине немају право да имају школе на свом језику	49,5%	19,2%	18,8%	6,5%	6%
	Укупно неслагање 68,7%			Укупно слагање 12,5%	
Не бих желела да припадници других нација живе у мојој околини	48,8%	20,1%	17,8%	7,3%	6%
	Укупно неслагање 68,9%			Укупно слагање 13,3%	
Без вође је сваки народ као човек без главе	18,6%	15,4%	23,4%	22,7%	19,9%
	Укупно неслагање 34%			Укупно слагање 41,9%	
Потпуна слобода говора данас води у дезорганизацију друштва	23,5%	20,1%	32,1%	15,8%	8,5%
	Укупно неслагање 43,6%			Укупно слагање 24,3%	
Две су главне врсте људи на свету, јаки и слаби	26,7%	18,8%	21,6%	17,9%	15%
	Укупно неслагање 45,5%			Укупно слагање 32,9%	
Најважнија ствар за децу је учити их послушности према родитељима	10,1%	20%	20,2%	29,1%	20,6%
	Укупно неслагање 30,1%			Укупно слагање 49,7%	

Судство у крајњој линији мора да служи власти	21,7%	13%	38%	15,4%	11,9%
	Укупно неслагање 34,7%			Укупно слагање 27,3%	
Интереси колектива увек морају бити важнији од интереса појединаца	19%	20,4%	29,9%	19,5%	11,2%
	Укупно неслагање 39,4%			Укупно слагање 30,7%	
Ако је у браку само један супружник запослен, природније је да то буде мушкарац	31,3%	16,5%	15,2%	21,4%	15,5%
	Укупно неслагање 47,8%			Укупно слагање 36,9%	
Већина послова у домаћинству по својој природи више одговара женама	28%	21%	15,1%	23,8%	12,1%
	Укупно неслагање 49%			Укупно слагање 35,9%	
Добро је да су мушкарци и жене равноправни у браку, али је по правилу боље да мушкарац има последњу реч	43,3%	17,6%	14,2%	14,1%	10,7%
	Укупно неслагање 60,9%			Укупно слагање 24,8%	

Највеће противљење матураната је према ставу *Не бих желела да припадници других нација живе у мојој околини* којем се противи 68,9% свих ученика. За њим следи став *Мањине немају права да имају школе на свом језику* којем се противи 68,7% матураната. Ови ставови могу бити показатељ да су две трећине младих отворени према припадницима другим народима

Највеће прихватање матуранти показују према ставу *Најважније ствар за децу је учити их послушности према родитељима* са којим се слаже 49,7% испитаника. За њим следи став *Без вође је сваки народ као човек без главе* са којим се слаже 41,9% анкетираних. Половина младих тако у родитељима виде најважније ауторитете, али и преко трећине сматра да на челу једног народа треба да буде јака личност.

Највеће разлике према полу приметне су код ставова о родној подели улога у јавној и приватној сфери, које подржава значајно већи број припадника мушког, него женског пола.

Табела: Наклоност према ставовима на скали традиционализма према полу

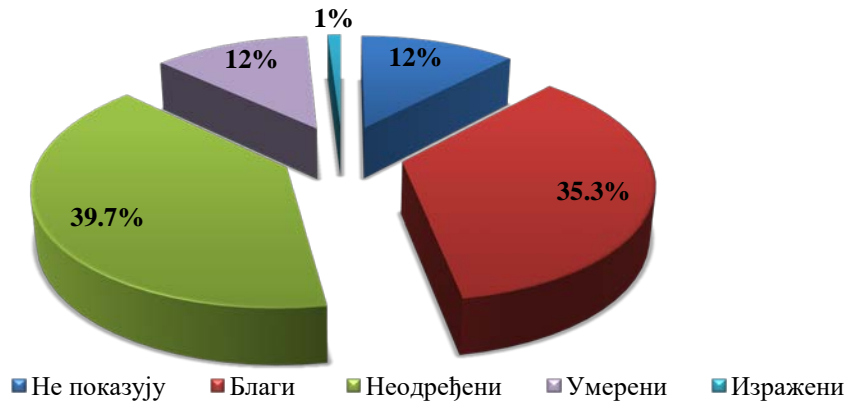
Ставови	ДЕВОЈКЕ		МОМЦИ		Вредност С
	Не слаже се	Слаже се	Не слаже се	Слаже се	
Човек се може осећати сасвим сигурним само када живи у средини где је већина припадника његове нације	53,4%	27,6%	47,7%	35,2%	0,12
Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење	40,1%	40,1%	44,9%	49,6%	0,13
У одабиру супружника, треба узети у обзир националну припадност	61,5%	24,7%	57,2%	25,9%	0,07
За сада је боље да људи раде заједно са припадницима своје националности и да не покушавају да поново изграђују везе са другим народима	72,3%	10,3%	58,8%	17,3%	0,16
Не желим да опростим народима који су учинили нажао мом народу	52,5%	23,4%	39%	39%	0,19
Мањине немају право да имају школе на свом језику	76,4%	8%	56,4%	19,7%	0,23
Не бих желела да припадници других нација живе у мојој околини	74,1%	10%	60,5%	18,7%	0,18
Без вође је сваки народ као човек без главе	35,2%	40,8%	32,2%	45,6%	0,12
Потпуна слобода говора данас води у дезорганизацију друштва	45,9%	21,9%	40,1%	28%	0,08
Две су главне врсте људи на свету, јаки и слаби	44,4%	34,5%	37,1%	30,3%	0,07
Најважнија ствар за децу је учити их послушности према родитељима	31%	50,3%	28,7%	48,6%	0,07
Судство у крајњој линији мора да служи власти	34,6%	26,4%	34,7%	29,1%	0,08
Интереси колектива увек морају бити важнији од интереса појединаца	43%	26,6%	33,6%	37,4%	0,16
Ако је у браку само један супружник запослен, природније је да то буде мушкарац	58,1%	29,7%	31,7%	48,4%	0,28
Већина послова у домаћинству по својој природи више одговара женама	60,8%	27,7%	30,4%	49,1%	0,31
Мушкарцима су блискије јавне, а женама приватне активности	59,1%	12,5%	28,1%	32,1%	0,32

Уколико се сагледају скорови на скали традиционализма, показало се да мали део матураната исказује у већој мери наклоњеност овој вредносној оријентацији. Истраживачи су због методолошких потешкоћа дали себи слободу да скорове испитаника сврстају у одређене категорије како би уопште били у могућности да пореде резултате. С обзиром на то да је линија између традиционализма и модернизма веома танка, и да је традиционализам део сваког појединца у већој или мањој мери, сврставање у категорије врло је тежак задатак који се поставља пред истраживача. Ипак, како је фокус био на понашању оних који су више и оних који су мање окренути традиционалним ставовима, то је било неопходно. Ауторке су вредносну оријентацију традиционализма према скоровима на скали поделиле у пет категорија које треба схватити релативно и ограничено на узорак.

Наиме, према описаној подели, не и благо традиционални матуранти су значајно бројнији од оних који показују умерени или изражени традиционализам – 35,3% према 13%, чиме се може потврдити хипотеза да матуранти средњих школа у Србији показују низак степен традиционализма. Врло је битно истаћи да је трећина матураната показала неодређен став према традиционализму тј. Или нема став према наведеним ставовима или неке ставове подржава изразито, а неке уопште па их је тешко назвати традиционалистима или модерним – чак 39,7%. Највећи број матураната налази се у категорији благог традиционализма. Иако је теоријски средњи скор 48, емпиријски добијен средњи скор је 42 што имплицира да су матуранти највећим делом *благих традиционалиста*.⁵

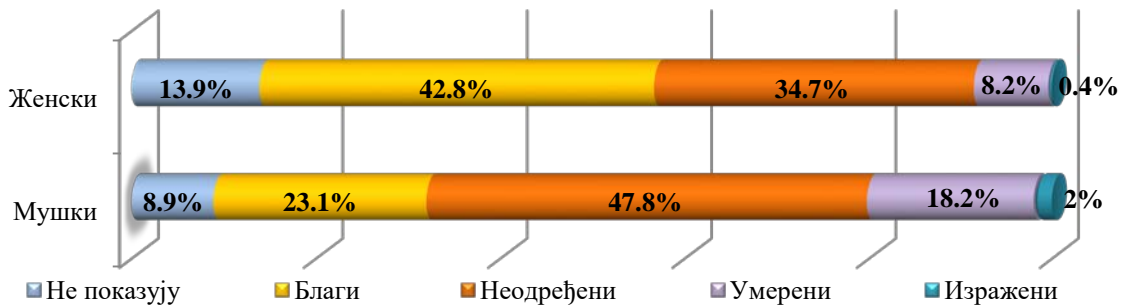
⁵ Скорови на скали традиционализма подељени су на следећи начин: минимална вредност на скали је 16, тако да су се нетрадиционалисти у скору кретали од 16 до 28 (дата је слобода да на нека питања одговоре и оценом 2 или 3); благи традиционалисти узимали су вредности од 29 до 41; они код којих постоје методолошке тешкоће у сврставању према традиционалистичким ставовима названи су „неодређенима“ и они су узимали вредности од 42 до 54 (48 је средња вредност уколико они који немају став на све ставке одговоре оценом 3, тако да је дата слобода +/- 6 ка мање или више израженом традиционализму, под претпоставком да је у тим случајевима сврставање дискутабилно. У сваком случају испитанике које узимају ове вредности на скали немогуће је сврстати у неку од категорија); умерени традиционалисти у скору на скали узели су вредности од 55 до 67 и изражени традиционалисти вредности од 68 до максимално 80.

Приказ: Матуранти према степену традиционализма

Када се радиционализам сагледа према полу, јачи традиционализам показују момци (20,2% показују умерени и изражени традиционализам), у односу на вршњакиње (8,6% у групи умерених и изражених). Девојке у највећој мери показују благи традиционализам док момци највише припадају „неодређенима“ који или немају став према ставовима на скали или се са неким јаче слажу, а са неким слабије па је тешко одредити у коју групу се могу сврстати.

Приказ: Окренутост традиционализму према степенима слагања са тврдњама у скалама према полу

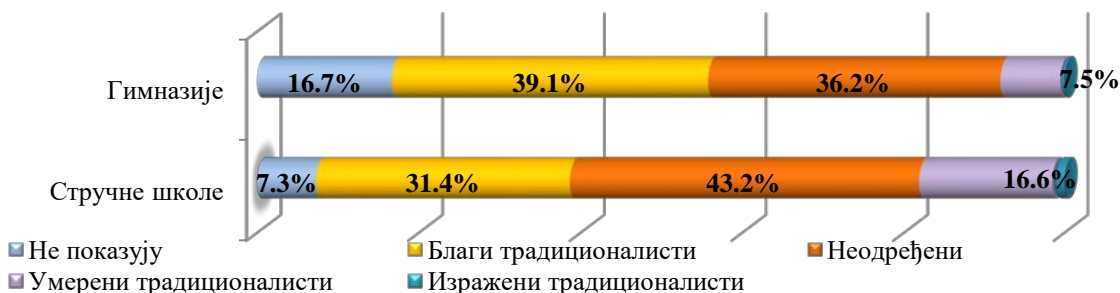

Корелација Традиционализам – Пол

$V=0.26$; $C=0.25$

И када је реч о типу школе постоје извесне разлике међу матурантима у вредносним оријентацијама, што потврђује хипотезу да су ученици гимназија у мањој мери окренути традиционализму у односу на њихове вршњаке који завршавају стручне школе.

Приказ: Окренутост традиционализму према степенима слагања са тврдњама у скалама према типу школе

Корелација Традиционализам – Тип школе

$V=0.21$; $C=0.21$

Када се говори о скалама вредносних оријентација, истраживаче је интересовало који су ставови доминантни у вредносним одређивањима матураната. Стога се приступило факторској анализи⁶.

Факторском анализом је скри тестом изолован један фактор који значајно доминира у објашњењу вредносне оријентације традиционализма код матураната у овом истраживању који се може идентификовати као „традиционални породични“ фактор. Табела која следи приказује карактеристичну вредност и проценат објашњене варијансе.

⁶ Факторска анализа рађена је на целом узорку јер је на том нивоу показала оправданост – КМО 0,978

Табела: Издвојени фактор са карактеристичним вредностима и процентом варијансе коју објашњава

Скала	Фактор	Карактеристична вредност	Процент варијансе који објашњава
Традиционализам	1	12.054	75.337

Ставови који највише пуне поменути фактор, односно они који највише описују вредносну оријентацију, дефинишу јасну родну поделу улога и у јавној и у приватној сфери, те се може закључити да се традиционализам код матураната у овом истраживању највише везује за дом и породицу.

**Табела: Компоненте факторске анализе
Component Matrix^a**

	Компонента
	1
Човек се може осећати сасвим сигурним само када живи у средини где је већина припадника његове нације	.829
Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење	.808
У одабиру супружника, треба узети у обзир националну припадност	.808
За сада је боље да људи раде заједно са припадницима своје националности и да не покушавају да поново изграђују везе са другим народима	.852
Не желим да опростим народима који су учинили нажао мом народу	.851
Мањине немају право да имају школе на свом језику	.860
Не бих желела да припадници других нација живе у мојој околини	.891
Без вође је сваки народ као човек без главе	.884
Потпуна слобода говора данас води у дезорганизацију друштва	.869
Две су главне врсте људи на свету, јаки и слаби	.875
Најважнија ствар за децу је учити их послушности према родитељима	.885
Судство у крајњој линији мора да служи власти	.882
Интереси колектива увек морају бити важнији од интереса појединаца	.847
Ако је у браку само један супружник запослен, природније је да то буде мушкарац	.926
Већина послова у домаћинству по својој природи више одговара женама	.903
Мушкарцима су блискије јавне, а женама приватне активности	.908

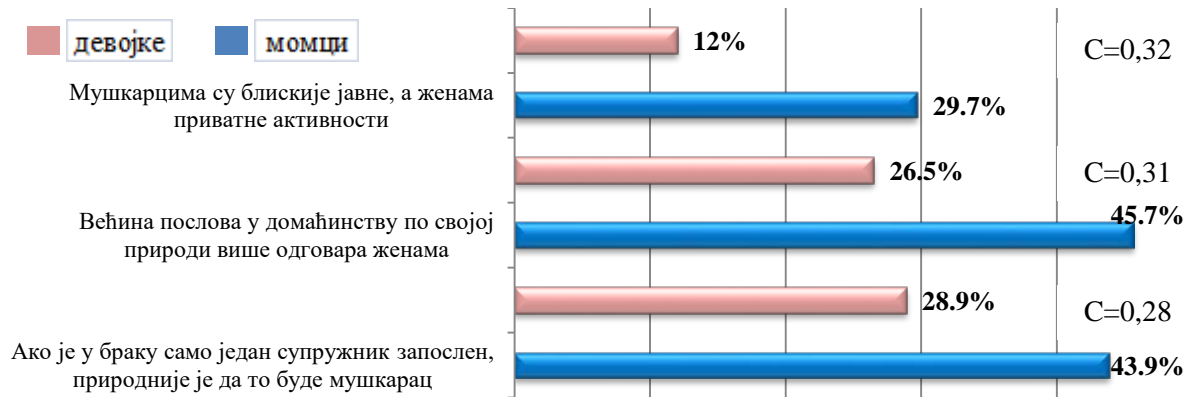
Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy 0,978; Bartlett Test of Sphericity Sig .000

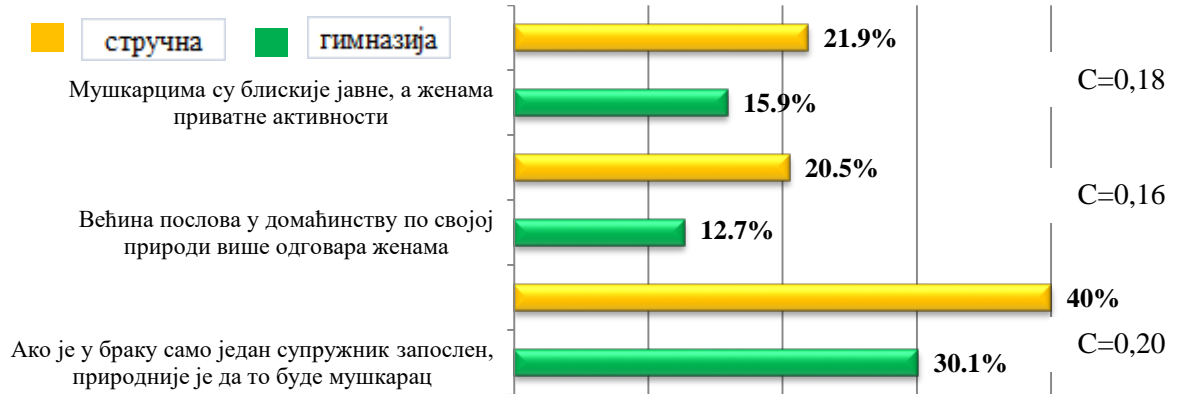
Када се ставови који највише одликују факторе сагледају преко полне структуре испитаника, видно је да момци у већој мери показују склоност ка патријархалним ставовима.

Приказ: Однос матураната према полу који показују слагање са тврдњама које најбоље описују традиционалистичку оријентацију

Када је о типу школе реч, приметно је да они који похађају стручне школе у већем броју изражавају слагање са поменутиим тврдњама. Ипак утицај школе је слабији (C се креће око 0,2) на формирање ставова од полне припадности (C се креће око 0,3).

Приказ: Однос матураната према типу школе који показују слагање са тврдњама које најбоље описују оријентације

Иако, статистички гледано, веза између територијалне распоређености узорка и вредносне оријентације традиционализма није изражена, приметно је да степен традиционализма опада у етнички мешовитој средини какава је Војводина, док је најизраженији у Београду.

Вредносне оријентације и навике матураната

Правећи везу између вредносних оријентација и навика и интересовања у сфери културе, приметно је да матуранти склонији традиционалистичким вредностима (национализму, ауторитаризму и патријархализму) граде другачије моделе понашања од оних који не изражавају такве ставове.

Пре идентификовања веза између културних навика, укуса и вредносних оријентација, неопходно је сагледати шта то чини понашање у култури. Наиме, према MAO моделу

(Motivation/Ability/Opportunity Model)⁷ потрошачког понашања уопште, а који је преко неколико аутора уведен у домен културе, учешће у култури усмерава *мотивација*, *способност* и *могућност* људи да партиципирају. На *мотивисаност* директно утичу интересовања и вредности, а на *способност* навике и знање. У истраживању Завода нису испитивана знања матураната, јер је фокус истраживача био на вези између навика и вредности. Зато је у овом делу истраживања анализа културних навика и интересовања рађена само на матурантима који су заузели јасан став у односу према традиционалистичким вредностима (национализму, ауторитаризму и патријархализму).

У складу са МАО моделом, под *могућношћу* је подразумевана доступност културних садржаја која такође није посебно испитивана у истраживању. Наиме, у два обимна истраживања Завода за проучавање културног развита на тему културне политике, протеклих година испитана је доступност садржаја публици и утврђено да градови, центри округа имају развијену мрежу установа културе и велику разноликост културних садржаја (Лазаревић (ур.) 2010, Лазаревић (ур.) 2011). Та чињеница указује да могућност посете, као трећи елемент МАО модела, бар у смислу физичке доступности, постоји. То је био и основни разлог што су у узорак ушли баш градови који су центри округа. Са друге стране истраживање Завода о потребама и навикама ученика средњих школа показало је да средњошколце у највећој мери издржавају родитељи (у 87,4% случајева), да је стандард средњошколаца низак (Mrđa 2011: 49,50) и да то утиче и на њихов културни активизам. Ипак, истраживања културне политике показала су да су многи садржаји чији су организатори установе културе бесплатни, тако да ни финансијски моменат у доступности садржаја није посебно испитиван.

Вредности у вези са навикама матураната

С обзиром на чињеницу да ученици свој дан организују у складу са школским обавезама, претпоставка је да време може бити ограничавајући фактор код учешћа у култури. Ипак поменуто истраживање Слободана Мрђе о средњошколској популацији показало је да је

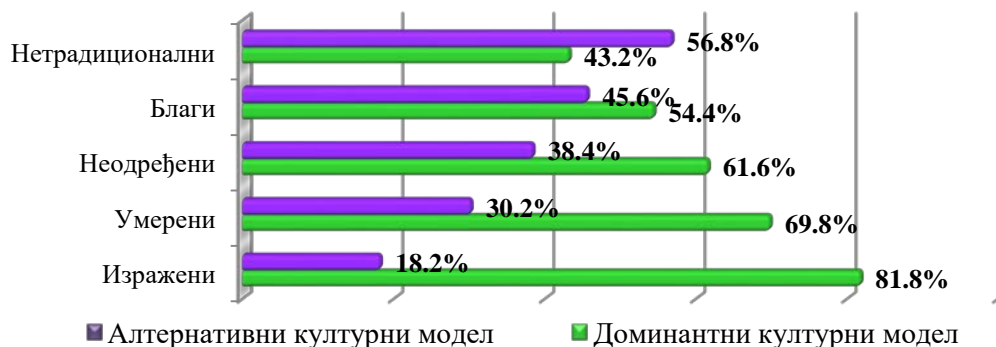
⁷ Модел МАО преузет са интернет адресе http://www.cres.gr/behave/pdf/Motivation_Opportunity_model.pdf (приступљено 02.02.2013. године)

слободно време изразито индивидуално детерминисано (Mrđa 2011: 54), али да ученици у највећем броју случајева имају од 1 до 5 сати дневно које перципирају као слободно време (76,9% - 42,1% од 1 до 3; 34,8% од 3 до 5 сати) (Mrđa 2011: 53). Стога је питање које изазива пажњу истраживача, на које активности матуранти троше време које им стоји на располагању за удовољавање својим жељама.

Културне навике испитиване су преко питања о понашању у сфери културне продукције и потрошње. Питање о навикама дало је могућност матурантима да заокруже активности које најчешће упражњавају када им то време дозволи.

Сходно својим навикама и укусима, матуранти традиционалистичких уверења се у култури већином сврставају у доминантни културни модел, односно понашање већине у сфери културе. Нетрадиционалисти већином себе перципирају као припаднике алтернативног културног модела. Интересантно је да са порастом степена традиционализма (према скору на скали) расте број оних који себе виде као припаднике доминантног модела. Доминантни културни модел Милена Драгићевић – Шешић назива културним моделом масовне културе са становишта масовности и распрострањености, док је алтернативни модел вид протеста доминантном и мање заступљен (Dragičević-Šešić 1994: 12-15).

Приказ: Самоперцепција припадања културном моделу

Када се говори о навикама, матуранти су, током слободног времена, без обзира на вредносну оријентацију и културну партиципацију, у највећем броју окренути дружењу, гледању телевизије и интернету. Овај налаз потврђује резултате истраживања Васовића из 1986. године и Илишин из 2002. године, да је код средњошколаца најизраженији „социјални стил“, односно окренутост ка пријатељству, људима и забави (Vasović 1988. цит. према Јоксимовић, Максић 2006: 418-419; Илишин 2002. цит. према Stepanović, Videnović, Plut 2009: 250). Резултати о навикама ученика завршних година средње школе, делимично потврђују налазе других истраживања да матуранти, као и други средњошколци, слободно време највише проводе у дружењу и забави. Али у складу са тим налазима, очекивало се да матуранти у већем степену своје слободно време проводе уз интернет. Међутим, резултати у овом истраживању, показали су да се интернет налази на четвртом месту према броју одговора ученика.

Табела: Начин провођења слободног времена код матураната (мултипли одговори) – без обзира на вредносне оријентације (цео узорак)

Активност	Одговори		Процент одговора
	Број одговора	Процент испитаника	
дружим се са пријатељима	733	16.2%	48.5%
гледам телевизију	730	16.1%	48.3%
излазим у кафиће	572	12.6%	37.8%
интернет, игрице	561	12.4%	37.1%
бавим се спортом	403	8.9%	26.7%
у кругу породице	348	7.7%	23%
читам књиге	326	7.2%	21.6%
спавам, досађујем се	305	6.7%	20.2%
пишем, сликам, свирам..	160	3.5%	10.6%
одлазим на спортске догађаје	153	3.4%	10.1%
одлазим у биоскоп, позориште, галерије, музеје, концерте..	136	3%	9%
одлазим у спортске кладионице, казина..	80	1.8%	5.3%
нешто друго	29	0.6%	1.9%
Укупно	4536	100%	300%

Када се говори само о културној активности, приметна је разлика између оних који изражавају традиционалистичке вредности и оних који их уопште не показују или их благо исказују, те се само 5,2% традиционалиста бави писањем, сликањем, свирањем у односу на 12,4% оних који су либералнији у својим ставовима. Такође, традиционалисти мање читају књиге (10,5% наспрам 27,3%), мање посећују културне садржаје (4,2% према 10,5%), али чешће своје слободно време усмеравају на спорт (бављење, посећивање спортских догађаја и кладионица), као и на одмарање (спавање и досађивање). Матуранти чвршћих традиционалистичких ставова највише слободног времена проводе уз интернет и игре, док се на дну лествице налази бављење културним активностима и посећивање културних садржаја.

Табела: Како матуранти (не)традиционалисти проводе слободно време – навике матураната?

Не и благи традиционалисти		Умерени и изражени традиционалисти	
У дружењу са пријатељима	50,1%	Боравећи на интернету/уз игре	49,7%
Гледајући телевизију	47%	Гледајући телевизију	41,4%
Излазим у кафиће	36,4%	У дружењу са пријатељима	37,7%
Боравећи на интернету/уз игре	31,9%	Излазим у кафиће	34,6%
Читајући књиге	27,3%	Бавим се спортом	28,8%
Бавим се спортом	22,2%	Спавам, досађујем се	21,5%
У кругу породице	21,2%	У кругу породице	20,9%
Спавам, досађујем се	13%	Одлазим на спортске догађаје	18,8%
Пишући, сликајући, свирајући...	12,4%	Читајући књиге	10,5%
Одлазим на културне садржаје	10,5%	Одлазим у кладионице, казина...	10,5%
Одлазим на спортске догађаје	5,8%	Пишући, сликајући, свирајући...	5,2%
Одлазим у кладионице, казина...	2,9%	Одлазим на културне садржаје	4,2%

■ Већи проценат у односу на другу групу матураната

Наведеним резултатима о слободном времену, потврђена је и полазна претпоставка истраживача према којој матуранти најмање свог слободног времена проводе у установама културе и да у највећем броју припадају социјалном моделу, наклоњеном разоноди и забави.

Вредности и музички укус

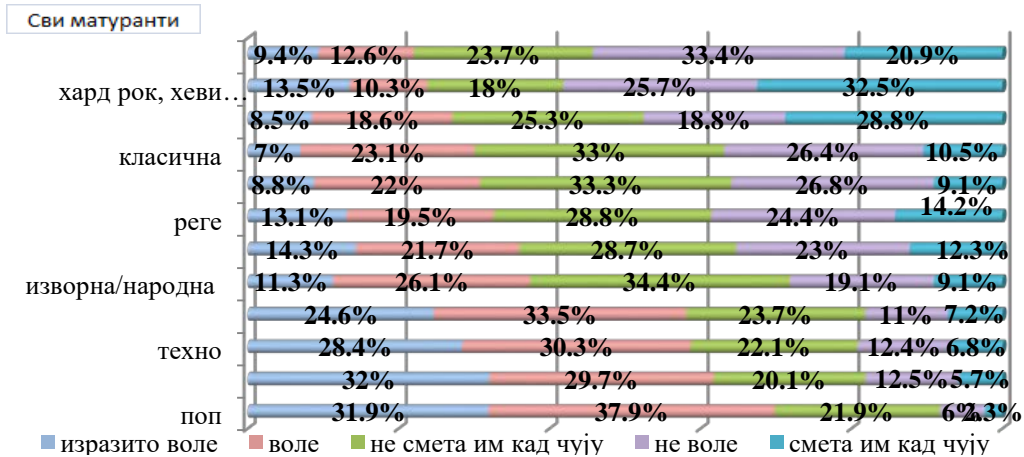
У српској популарној музици од шездесетих година 20. века разликовала су се три стила: 1) традиционална народна музика, 2) популарна фолк музика и 3) „западна“ музика. Традиционална народна музика није играла велику улогу у расправама о идентитету, а њена публика јесте национална елита која одбацује фолк музику (Simić 2007: 102). У периоду после Другог светског рата народне песме су биле намењене сеоском становништву (које је у СФРЈ било у већини, или је тек било досељено у градове). Нагла урбанизација становништва СФРЈ је довела људе у градове (који су радили најчешће у фабрикама, а викенде су проводили на селу), који долазе у додир са популарном музиком са Запада, те већ друга генерација тог становништва гради свој посебан идентитет, чиме настаје новокомпонована народна музика. Ова музика свој процват доживљава шездесетих година 20. века уз помоћ радија, а седамдесетих и осамдесетих година 20. века највећи број грађана Србије слуша музику која представља обједињење фолка, попа и рока (неофолк и рок са мотивима народне мелодије), чији представници су музичке групе „Бијело дугме“ и „Леб и сол“ (<http://ebookbrowse.com/jasmina-milojevic-potamneli-biseri-pdf-d219230605>, приступљено 15.05.2012.). Постојање ове музике није одобравала елита, сматрала ју је кичом јер није имала историјску дубину, естетске и уметничке вредности (Simić 2007: 106).

Током 90-их година 20. века у Србији се развија тзв. турбо-фолк музика као синергија народног мелоса и западњачких ритмова. Неретко су ове песме биле оптерећене ратним и националистичким темама што је и научну јавност поделило на оне који сматрају да је ова музика била инструмент власти за обликовање идеолошког и вредносног оквира друштва (Kronja 2004, Dragičević-Šešić 1994, Gordi 1999) и оне који то нису сматрали (Ђурковић 2009;

<http://ebookbrowse.com/jasmina-milojevic-potamneli-biseri-pdf-d219230605>, приступљено 19.02.2013.). Након 5.октобра 2000. године и демократских промена турбо – фолк музика постаје музички некоректна и идеолошки осуђена, (http://www.moodiranje.com/wp-content/uploads/Mitrovic_25.pdf, приступљено 12.04.2012.), али путем емисија *Гранд шоу* и *Звезде Гранда* остаје и данас један од слушанијих музичких жанрова у Србији (неоптерећен темама из 90-их) (Cvetičanin, Milankov 2011: 28-33).

На другом полу музичке сцене Србије, опстајала је рок музика, слушана у много мањој мери. Она је за публику представљала „прихватљиву“, „западну“ популарну музику која се изједначавала са „европејством“, „урбаношћу“ и „цивилизованошћу“ (Simić 2007: 98). Према мишљењу Бране Мијатовић, током 90 – их година 20. века, рок музичари су желели да трансформишу гласаче и политичку свест грађана Србије, што није одговарало власти која је рок музику поставила на маргину (Mijatović 2008: 15). Данас је рок музика као и многи други жанрови стране музике, доста популарнија него деведесетих (Cvetičanin, Milankov 2011: 28-33). Шта више, посматрајући све матуранте који су анкетирани у овом истраживању, рок музика је један од најомиљенијих музички праваца, док је фолк музика при дну њихових интересовања.

Приказ: Музички укуси матураната (цео узорак)

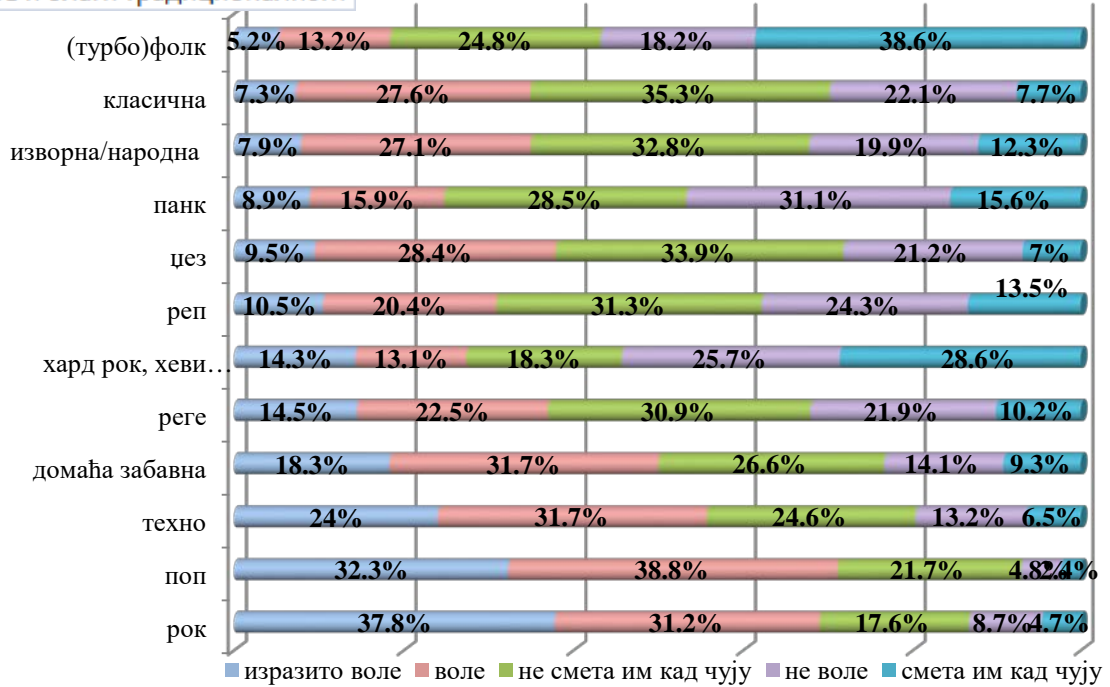

Постоје аутори који управо (турбо)фолк музички жанр везују за традиционалистичке вредности у друштву (Dragičević-Šešić 1994, Kronja 2004). И ово истраживање показао је да је фолк музика слушанија међу онима који показују јача традиционалистичка уверења. Наиме, међу матурантима са традиционалистички чвршћим ставовима, више од трећине воли да слуша фолк музику, док око 40% истиче да ту музику не воли или им смета да је слушају. Ученици не и благе традиционалистичке усмерености у преко 55% случајева истичу да ову музику не воле или им смета да је слушају, док свега око 18% истиче да ту музику воли да слуша ($C=0,25$). Разлика у музичким укусима видљива је и када је реч о цез музици којој је много више наклоњенија не или благо традиционалистички оријентисана омладина на завршној години средње школе ($C=0,18$). Код осталих жанрова разлике нису толико изражене.

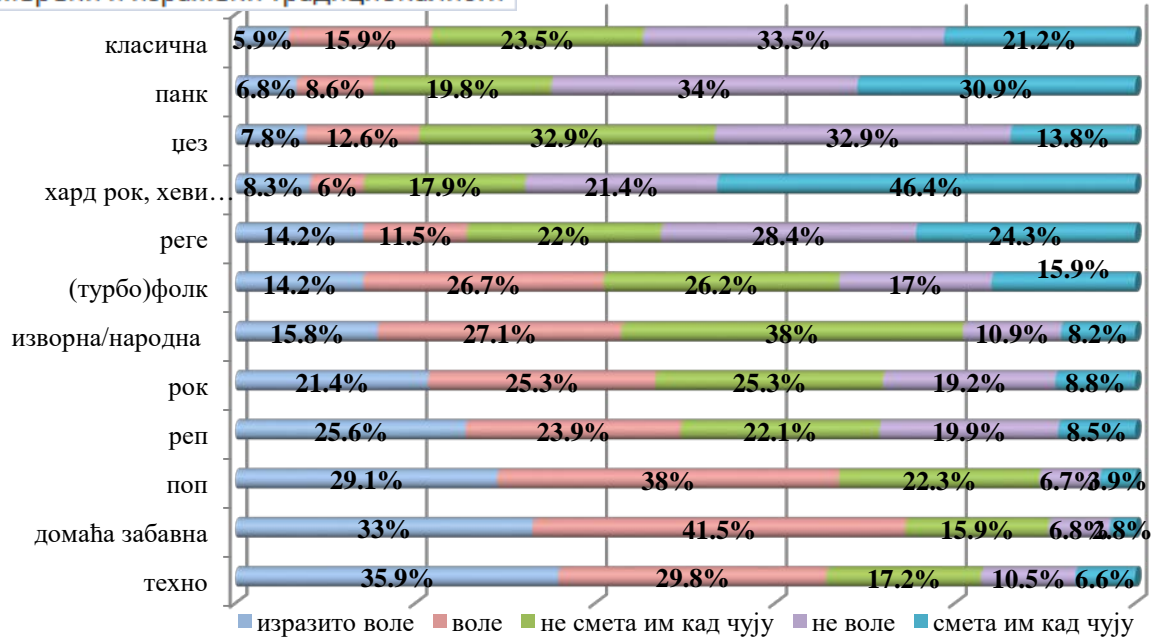
Оно што је приметно је да без обзира на традиционалистичке вредности, матуранти највише воле да слушају рок, поп и техно музику, с тим да је техно нешто омиљенији код умерених и изражених традиционалиста, а рок код не и благих традиционалиста. Домаћа забавна музика је такође један од омиљених жанрова, а више су му окренути традиционалисти. Најмање омиљени музички жанрови међу традиционалистима су класична и цез, а код нетрадиционалиста (турбо)фолк и класична музика.

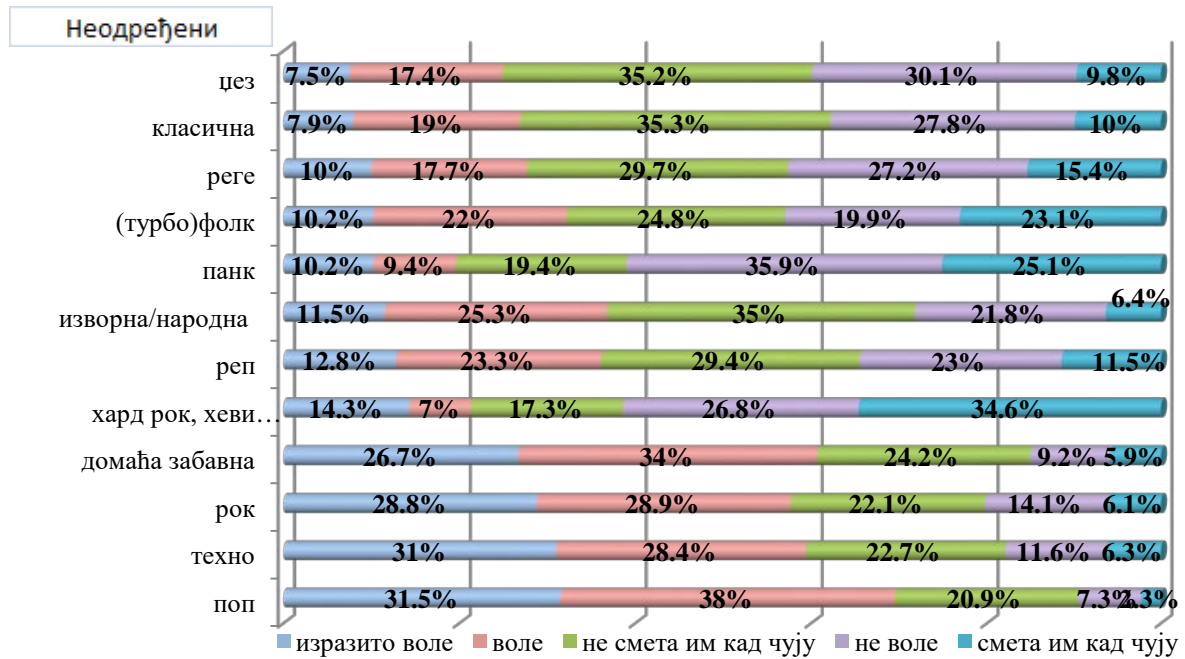
Приказ: Музички укуси према традиционалистичким оријентацијама

Не и благи традиционалисти

Умерени и изражени традиционалисти

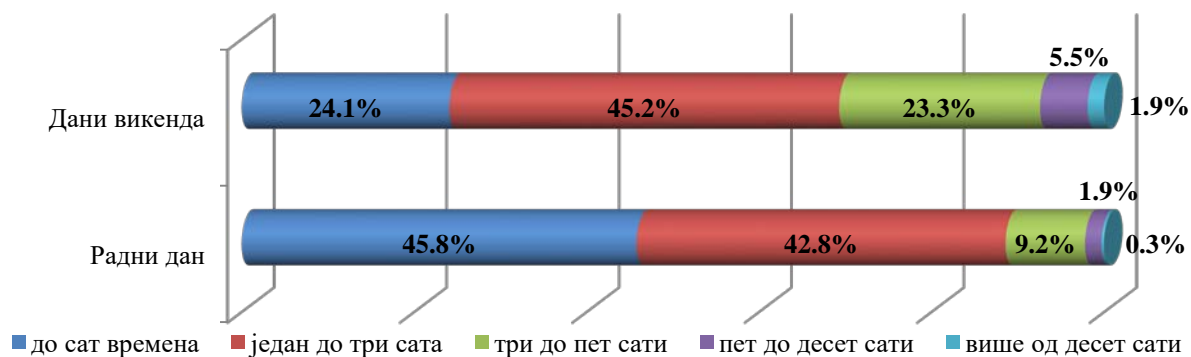
Генерално, матуранти са вишим скоровима на скали традиционализма показују нешто већу наклоност домаћој музици и певачима у односу на оне са нижим скоровима на скали традиционализма. Иако наизглед резултат потврђује претпоставку истраживача да традиционалисти чешће слушају домаће извођаче и песме, разлика није статистички значајна, те се то не може са сигурношћу тврдити.

Вредности и „интимна“ сфера културе

Културни укус огледа се и у садржајима који испитаници прате, доживљавају у свом, условно речено, дому. То су садржаји који матуранти бирају да конзумирају када се „осаме“. У ту сферу спадају гледање телевизије, слушање радија, провођење времена на интернету или читање књига и часописа.

Када је гледање телевизије у питању, свега 4,4% матураната истакло је да не проводи време уз телевизију. И радним и данима викенда највећи број матураната проводи до три сата дневно уз телевизију, с тим што је радним данима услед недостатка времена већи проценат оних који телевизију гледају до сат времена дневно, док је викендом знатно већи број оних који телевизију гледају од три до пет сати дневно. Дакле, када имају више слободног времена, матуранти већи број сати проведу у гледању телевизијског програма.

Приказ: Колико времена у току дана матуранти проводе гледајући телевизију (цео узорак)

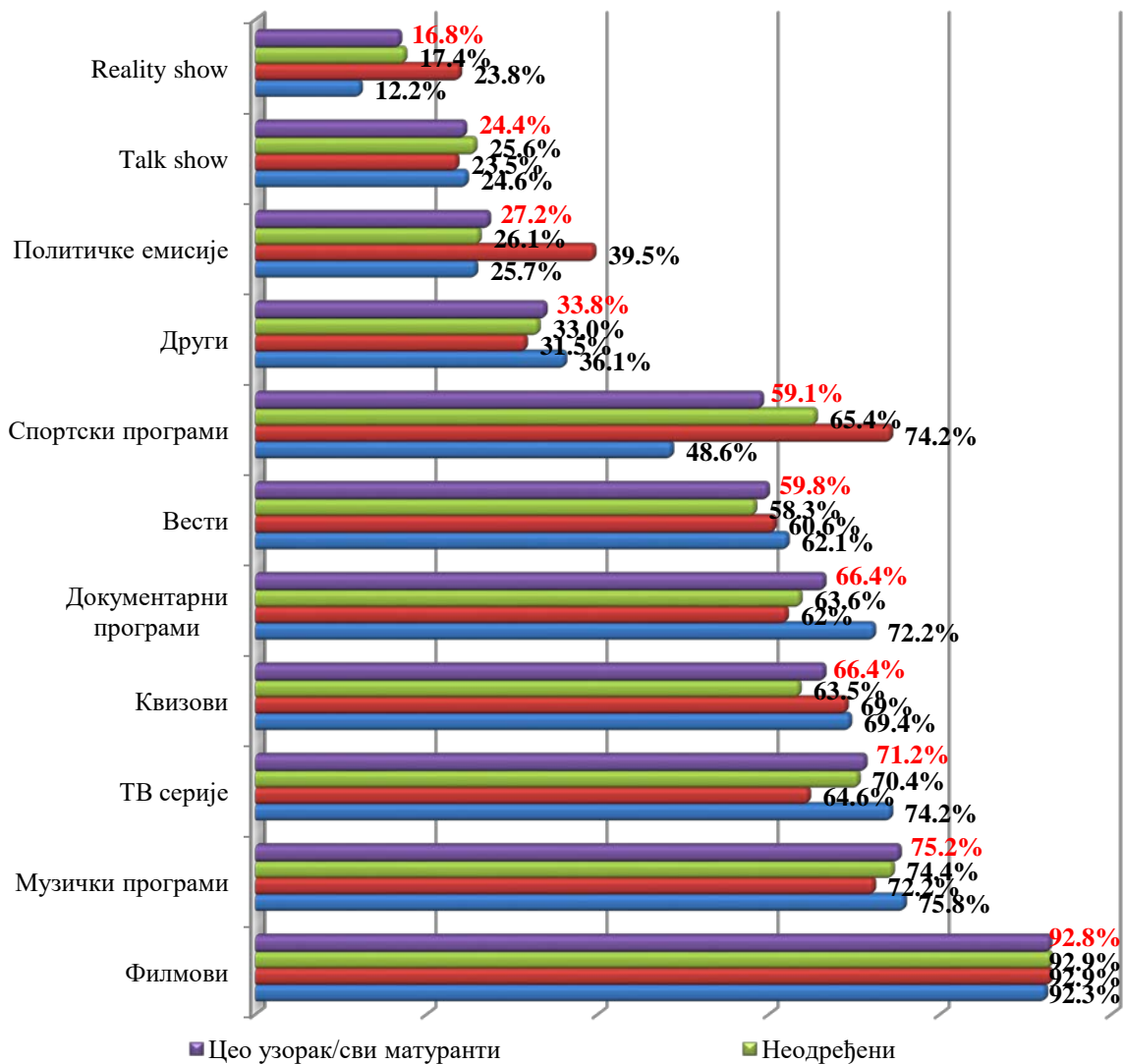

Ситуација је веома слична и када се матуранти сагледају према наклоности ка традиционалистичким ставовима, те се може рећи да време проведено у гледању телевизије није у вези са вредносним оријентацијама генерације будућности.

Када је реч о типу емисија, може се закључити, да без обзира на вредносне ставове, матуранти највише уживају у филмским, музичким, документарним и емисијама којима проверавају своје знање – квизовима, док најмање времена проведу уз *talk show* и *reality show* емисије.

За потребе истраживања било је потребно испитати које програме гледају матуранти који имају снажнија традиционалистичка уверења, јер се претпоставило да они највише прате информативне, документарне и политичке емисије. Међутим, показало се да се видна разлика јавља само код спортских емисија између оних са вишим и нижим скоровима на скали традиционализма. Наиме, 74,2% умерених и изражених традиционалиста и 48,6% не и благих традиционалиста прати овај тип емисија. Традиционалисти у већем проценту бирају и спортске програме као омиљене (19,4% наспрам 8,6% не и благих традиционалиста). Документарне емисије више прате они који имају ниже скорове на скали традиционализма (72,2% у односу на 62% традиционалиста прати овај тип емисија). **Тиме су резултати једним делом оповргли полазну хипотезу истраживача према којој традиционалисти најчешће гледају информативне, документарне и политичке емисије. Ипак, иако им није омиљени садржај, традиционалисти у већем проценту прате политичке емисије од не и благих традиционалиста (39,5% традиционалиста и 25,7% не и благих традиционалиста).**

Приказ: Процент оних који воле одређени тип емисија

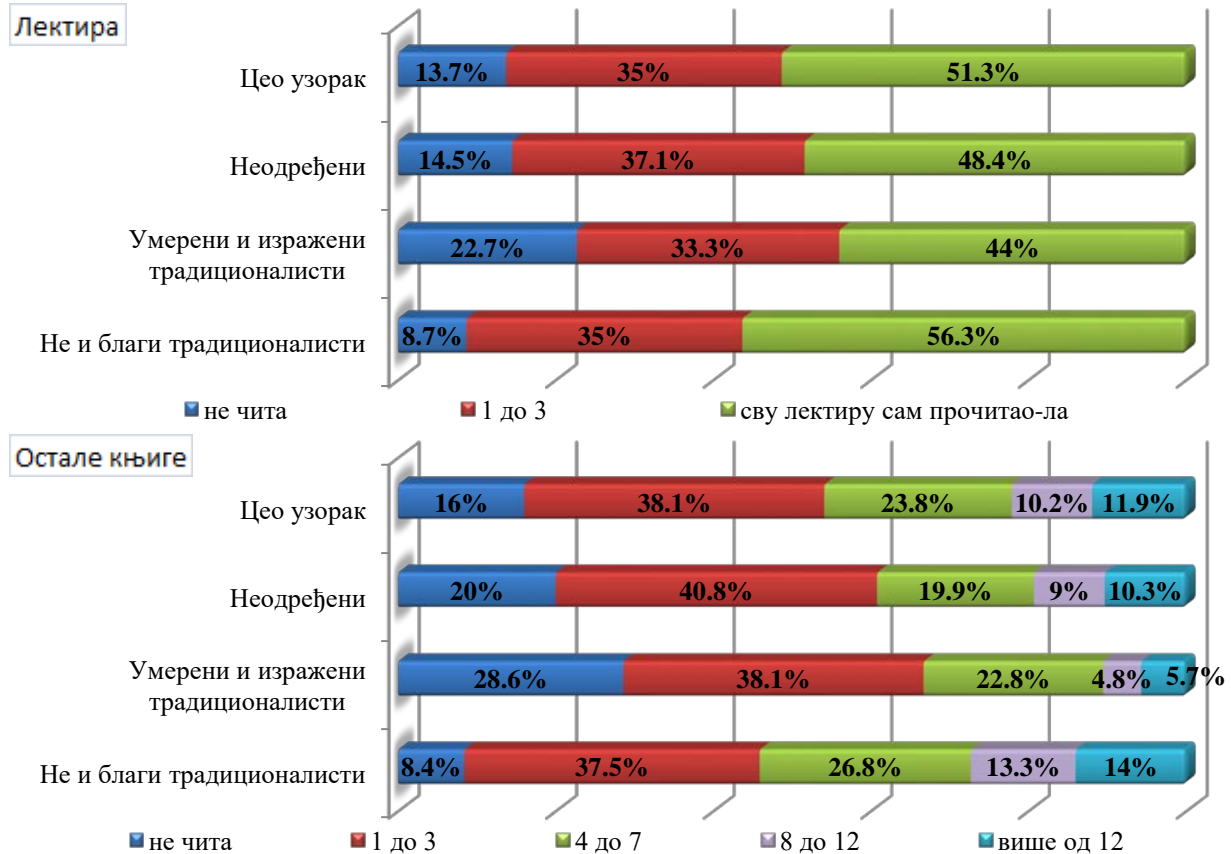
Слушање радија је подједнако заступљено код свих матураната – 19,2% не слуша радио. Према традиционалистичкој оријентацији, и код јачих и код блажих „неслушалаца“ радија је око 20%. Може се закључити да ученици завршних разреда више слушају радио него што то чине сви средњошколци без обзира на разред који похађају. Истраживање *Културни живот и потребе ученика средњих школа у Србији* показало је да скоро 50% средњошколске популације не слуша радио (Mrđa 2011: 96). Матуранти, без обзира на вредносне оријентације, најчешће радио слушају свакодневно или скоро свакодневно (неколико пута недељно) – 55%.

Средњошколци, без обзира на узраст спадају у групу која веома често користе рачунаре и интернет (Mrđa 2011: 97), те не изненађује податак да преко 80% ученика завршних разреда средњих школа у овом истраживању, без обзира на вредносне оријентације, свакодневно користи рачунаре и 75% матураната свакодневно користи интернет. Када је реч о друштвеним мрежама, највећи проценат матураната, преко 85%, има отворен профил на *Facebook* – у.

Једна од хипотеза истраживача била је да матуранти са традиционалистичким уверењима мање читају у односу на своје вршњаке другачије вредносне оријентације. Резултати су показали да је претпоставка истраживача била оправдана, јер скоро троструко више снажније традиционалистички оријентисаних матураната уопште не чита лектуру у односу на не и благе традиционалисте (22,7% према 8,7%), а слична је ситуација и за остале књиге. Наиме, необавезну литературу не чита 28,6% традиционалиста и 8,4% не и благих традиционалиста. И када читају ван школских активности, традиционалисти најчешће прочитају једну до три књиге годишње, док више од осам књига годишње прочита тек сваки десети матурант јачих традиционалистичких уверења. Са друге стране и матуранти другачијих вредносних оријентација најчешће читају једну до три књиге годишње, али је скоро три пута већи проценат оних који читају више од осам књига у току године – 27,3%.

На нивоу свих испитаника, без обзира на јачину традиционализма, сваки седми неће прочитати ниједну књигу која спада у школску обавезу, док ће бар једну књигу годишње ван наставних активности прочитати 84% испитаних. У више од осам књига ван школе уживаће готово сваки четврти анкетирани матурант.

Приказ: Читалачке навике по броју књига

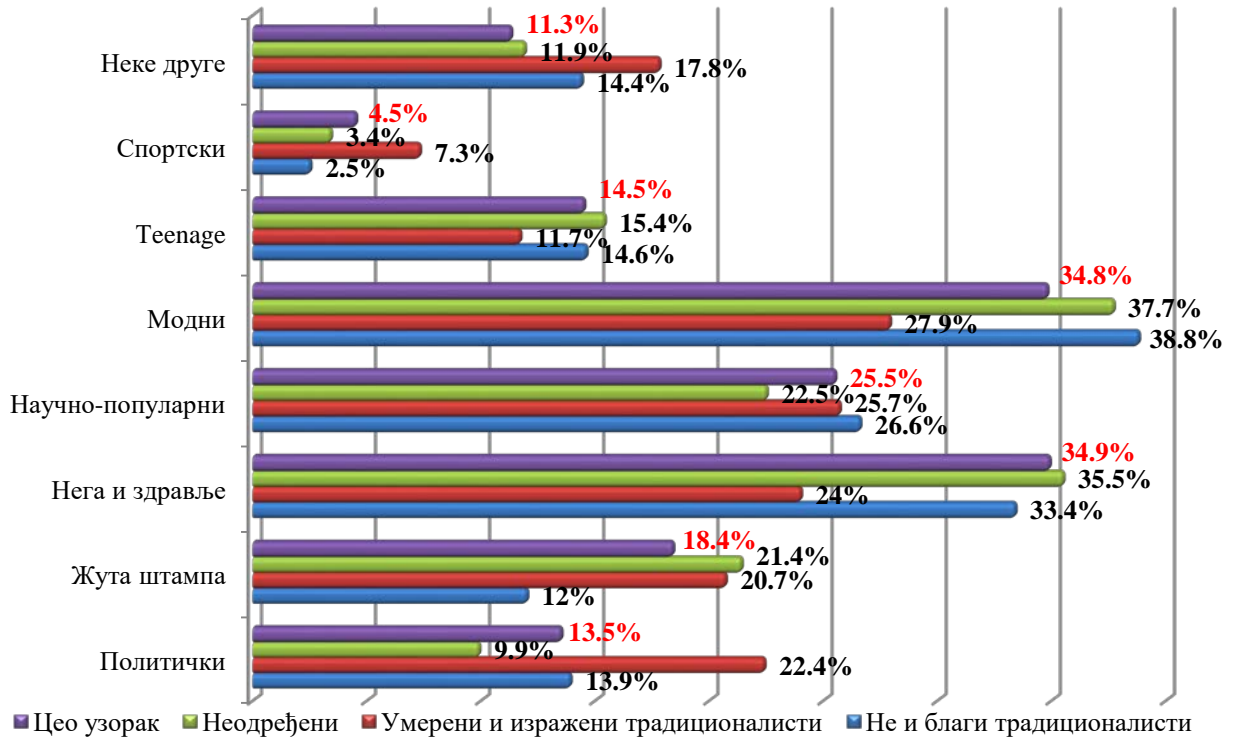
Поред књига, матуранти су се показали као мање или више верни читаоци дневних новина и магазина. Израженији традиционалисти у узорку су нешто редовнији читаоци дневних новина од нетрадиционалиста, те сваки дан новине чита сваки трећи умерени и изражени традиционалиста и сваки пети не и благи традиционалиста (који најчешће новине читају једном до два пута недељно – 26,6%).

Магазине читају и једни и други подједнако редовно – око 60% бар једном месечно, односно око 25% бар једном недељно, прочита неки часопис. **Ипак, анализа показује да се не може тврдити да постоји веза између читалачких навика штампаних медија и вредносне оријентације матураната.**

Нешто видљивија, али не и статистички значајна разлика по групама, јавила се када је реч о типу магазина који се чита. Традиционалисти, у односу на своје другаре другачијих ставова, више читају спортске магazine, политичке часописе и жуту штампу, док су не и благи традиционалисти окренути модним и магазинима о лепоти и здрављу. Ипак не може се рећи да тип часописа који ће матуранти одабрати за читање зависи од традиционалистичке оријентације. Мауранти, без обзира на јачину традиционалистичких уверења, највише читају модне, часописе о нези и здрављу и научно-популарне магazine.

Ови резултати показују да почетна хипотеза истраживача није потврђена ни у делу учесталости читања новина (статистичка анализа показала је да не постоји веза између читања новина и вредносних оријентација) нити када је реч о типу штампаних медија који се читају. Наиме, претпоставка је била да традиционалисти велику пажњу окрећу политичким магазинима. Међутим, резултати показују да је овај тип часописа није у врху интересовања матураната традиционалистичких уверења.

Приказ: Читалачке навике штампе по врсти (мултипли одговори)

Вредности и културни програми

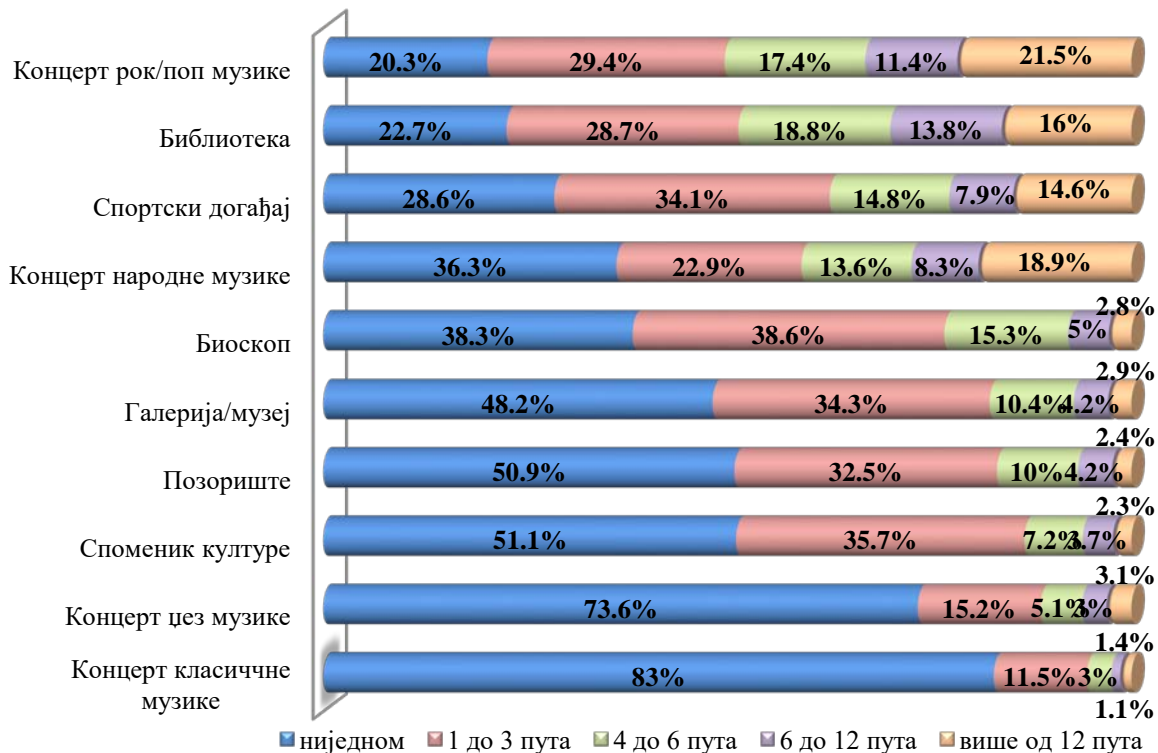
Полазећи од ранијих истраживања према којима је културни активизам, у смислу посећивања садржаја из сфере културе, слабо развијен код средњошколаца (Mrđa 2011; Svetičanin, Milankov 2011), још једна од претпоставки истраживача је била да је он ипак израженији код матураната који нису традиционалистички опредељени, па самим тим и да ученици са традиционалистичким ставовима ређе посећују културне догађаје.

Резултати истраживања показују да матуранти, без обзира на вредносне ставове, најчешће једном до три пута годишње посећују културне догађаје. Најчешће одлазе на концерте народне и поп-рок музике и у библиотеке. Чешће од једном месечно, неки садржај из културе посети тек сваки 13 матурант.

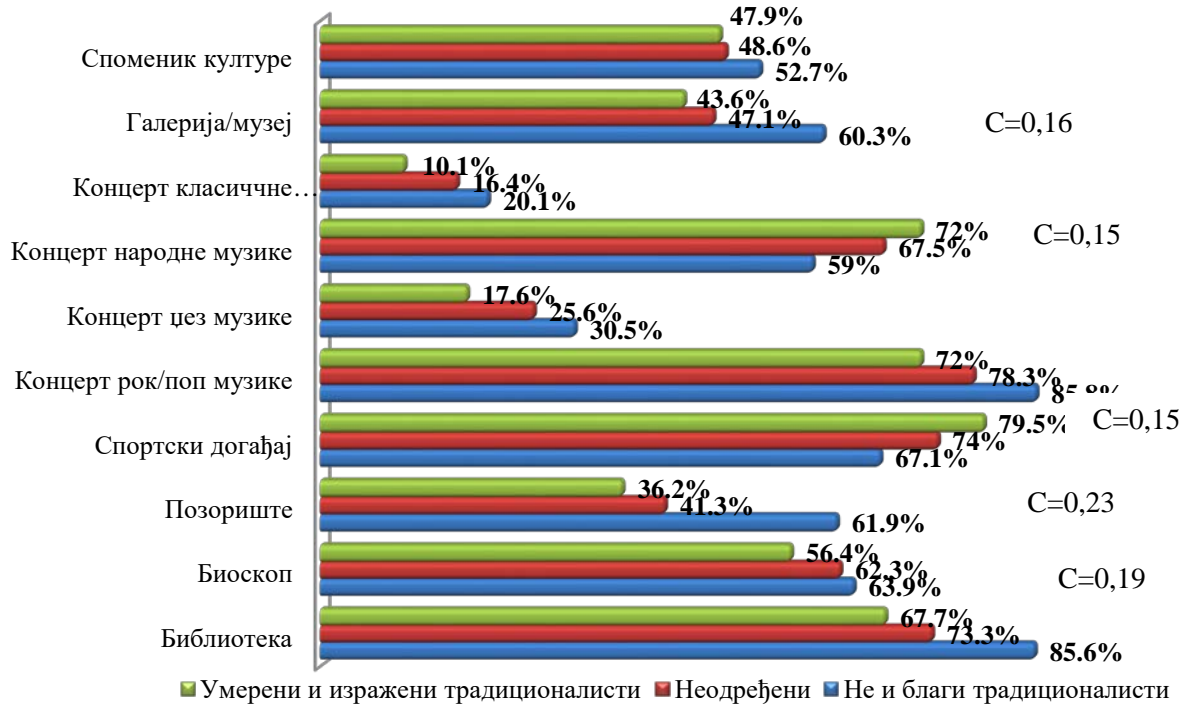
Табела: Посета културног садржаја, без обзира на тип, у 12 месеци који су претходили анкетирању

Учесталост посете догађајима из сфере културе без обзира на тип (у години пре анкетирања)	Цео узорак	Учесталост према традиционалистичком уверењу		
		Не и благи традиционалисти	Неодређени	Умерени и изражени традиционалисти
ниједном	47,1%	42,2%	48,8%	52,9%
1-3 пута	27,7%	30,3%	27,1%	22,9%
4-6 пута	11,2%	12,6%	10,5%	10,3%
7-12 пута	6,1%	6,7%	5,6%	5,6%
више од 12 пута	7,9%	8,2%	7,9%	8,3%

Приказ: Учесталост посете матураната наведеним садржајима (у години која је претходила анкетирању – цео узорак)

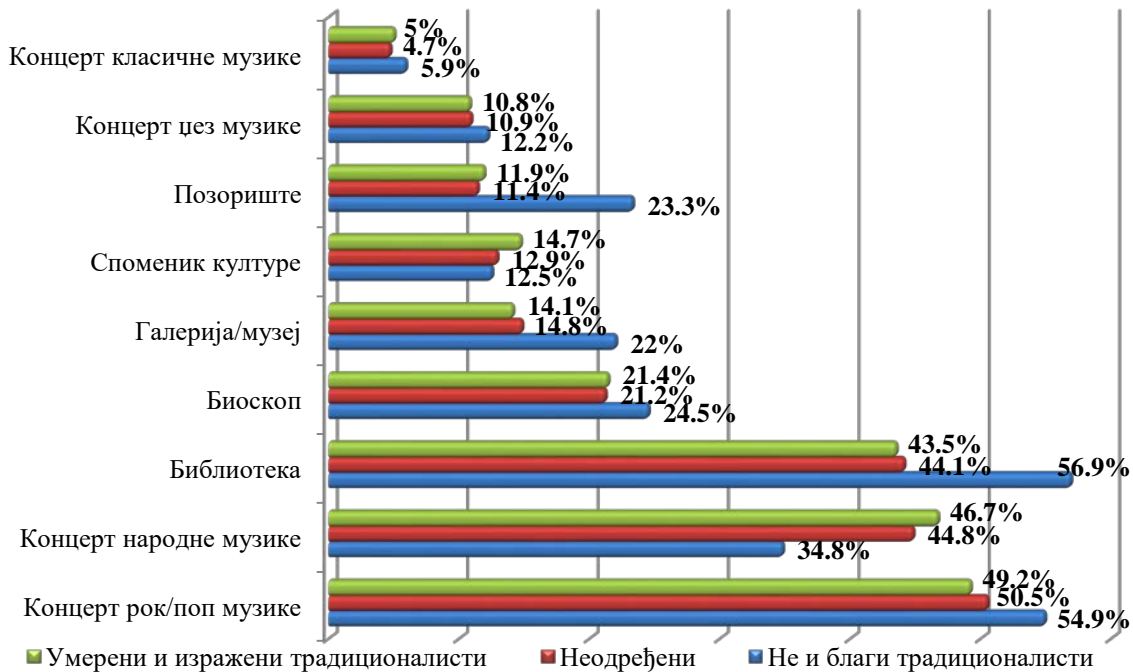

Приказ: Процент матураната који су у последњих 12 месеци (до тренутка испитивања) бар једном посетили наведени догађај (према окренутости традиционализму)

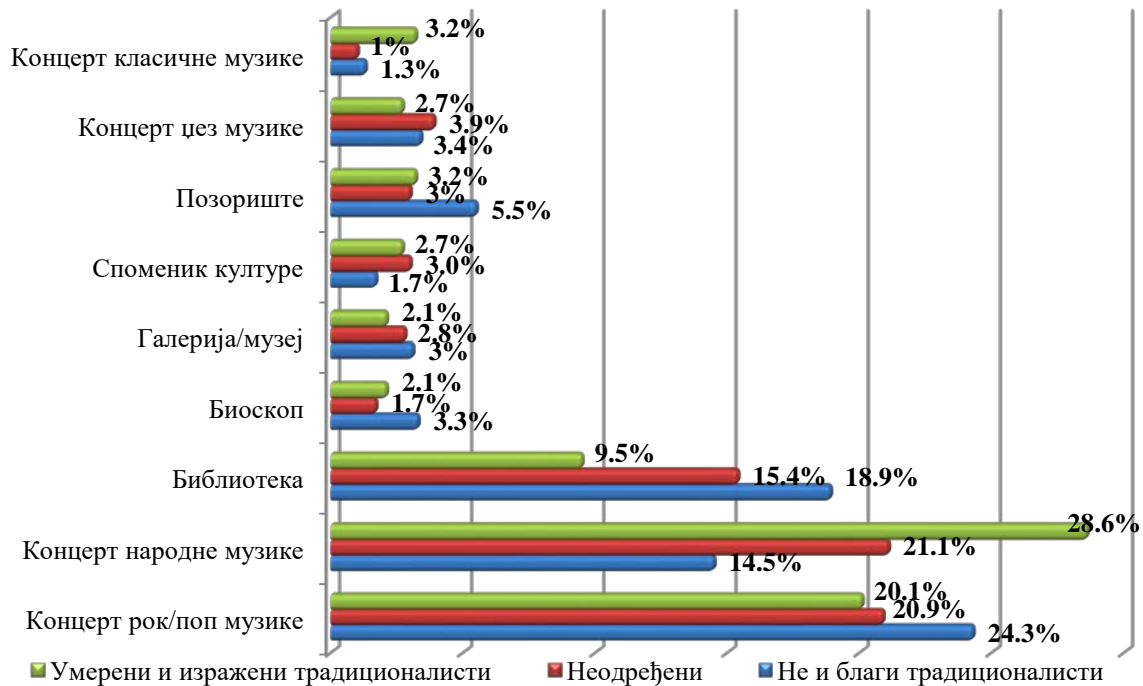

Међу онима који више од три пута годишње посете неки догађај из културе, у свим сегментима бројнији су матуранти блажих традиционалистичких уверења, изузев код концерата народне музике и посете споменика културе. Чешће од једном месечно се у највећем броју посећују концерти поп, рок и народне музике. Најмање оних који чешће од једанпут у току месеца посете неки културни садржај су публика концерата класичне музике. Овај податак не чуди, јер многи градови нису у могућности да уприличе садржаје из сфере класичне музике због недостатка средстава или неадекватних техничких услова.

Приказ: Матуранти који су више од три пута посетили неки културни садржај (у години која је претходила анкетирању)

Приказ: Матуранти који су више него једном у току месеца посетили неки културни садржај (у години која је претходила анкетирању)

Дакле, анализа је доказала претпоставку истраживача да се традиционално оријентисани матуранти ређе могу видети у установама културе, а најмање посећују џез концерте, позоришта и галерије (мање од половине традиционалиста посетило је ове установе културе у претходних 12 месеци до тренутка анкетирања). Са друге стране, традиционалисти чешће посећују спортске догађаје и концерте народне музике, те на поменуте концерте чешће од једном месечно иде 28,6% традиционалиста, наспрам 14,5% не и благих традиционалиста.

Највећа разлика у посећивању установа културе видљива је код посета библиотекама, позориштима, и галеријама и музејима. Наиме, галерије и музеје са различитом учесталошћу посећује 46,7% традиционалиста и 60,3% не и благих традиционалиста, позоришта 40,5% традиционалиста и 61,9% не и благих традиционалиста, а библиотеку у години дана пре анкетирања бар једном је посетило 85,6% не и благих и 72,4% оних умерених и изражених традиционалиста.

Разлике према полу у оквиру анализираних садржаја, показују је да су у свим културним активностима незнатно активније матуранткиње у односу на своје другове. Изузетак је једино посета споменицима културе где су нешто активнији момци (54,8% момака и 50,1% девојака је у анализираних 12 месеци посетило бар један споменик културе). Најизраженија разлика међу половима без обзира на степен традиционализма је посета библиотекама (91,3% девојака посетило је барем једном библиотеку у посматраних годину дана, насупрот 64,6% момака). Запажена разлика постоји и код посета позоришним програмима (62,1% девојака и 44,8% момака посетило је ове програме), али и код посета галеријама и музејима (60,2% девојака и 49,7% момака). Са друге стране, спорт је изражено омиљенија активност момака од културе где овим догађајима присуствује 79% момака и 65,2% девојака.

Када се полне разлике сагледају кроз призму традиционализма, резултати показују да су у свим културним активностима незнатно бројније девојке и момци не и благих традиционалистичких уверења. Највећа разлика у корист благих и нетрадиционалисткиња у односу на традиционалисткиње је посета позоришту (64,3% не и благих традиционалисткиња и 48,1% умерених и изражених традиционалисткиња посетило је бар једном позориште у посматраној години – $C=0,14$). Једини изузетак у корист традиционалних девојака су концерти народне музике које оне нешто чешће посећују. **Статистички веза између степена традиционализма и посете културних и спортских догађаја није значајна, тако да се у случају девојака не може тврдити да избор активности у култури зависи од традиционалистичке оријентације.**

Код момака су те разлике израженије у неколико сегмената. Позоришне представе су изражено омиљенији садржај код не и благих традиционалиста ($C=0,27$). Такође, то је случај и

код цез садржаја (C=0,21), посета галеријама и музејима (C=0,20). Са друге стране концерти народне музике дражи су умереним и израженим традиционалистика (C=0,24), као и спортски догађаји (C=0,18). Дакле, у случају момака може се рећи да се у неким моментима може десити да ставови опредељују посету културном или спортском садржају.

Табела: Посета културним садржајима у последњих 12 месеци (према полу и традиционализму)

Посета културним садржајима у протеклих 12 месеци до момента анкетирања (процент оних који су бар једном у години дана посетили наведени садржај)	Цео узорак		Пол испитаника/традиционалност			
	женски	мушки	женски		мушки	
			нт*	т*	нт*	т*
Посета библиотеци	87,5%	61,4%	91,6%	71,8%	68,7%	58%
Посета биоскопу	64,5%	57,4%	66,7%	59,7%	55,9%	54,1%
Посета позоришту	54,2%	41,1%	64,3%	48,1%	55,3%	27,9%
Посета поп рок концерту	84,2%	72,7%	81,6%	79,2%	80,4%	67%
Посета цез концерту	26%	26,9%	28,5%	17,3%	36,3%	17,9%
Посета концерту народне музике	63,4%	64,1%	57,9%	68,8%	62%	74,1%
Посета концерту класичне музике	18,3%	14,9%	21,3%	6,5%	16,8%	12,5%
Посета галерији и музеју	55,5%	46%	61,3%	53,2%	57,5%	46,9%
Посета споменика културе	48,7%	49,2%	51,2%	42,9%	57%	41,4%
Посета спортским садржајима	65,1%	81,1%	64%	73,1%	76%	83,9%

*нт – не и благо традиционалистичких вредности; т – умерено и изражено традиционалистичких вредности

Вредности и културна продукција

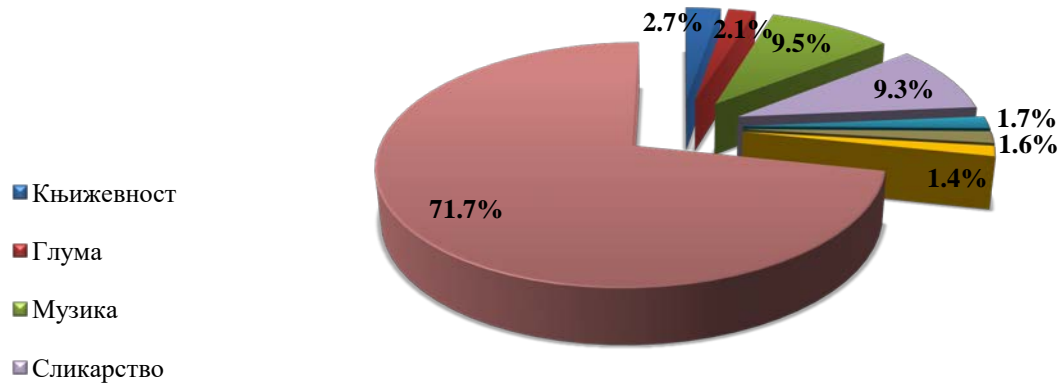
Слободно време младих веома је специфично. Најпре млади имају више слободног времена од одраслих. Са друге стране оно има много већу улогу у њиховом развоју него што то има слободно време одраслих појединаца. Такође због свог специфичног биопсихосоцијалног положаја, слободно време омладине мора бити специфично и организовано, а не препуштено случају (Previšić 1987, цит. према Badrić, Prskalo 2010: 480). У том смислу веома је важно бавити се, или конкретније проучавати слободно време код младих. Међутим, дефиниција слободног времена одувек изазива велике научне расправе да ли је то само време ослобођено

свих обавеза или подразумева и време за лично усавршавање и стваралаштво. Према Думазедијеру, пиониру социологије доколице „слободно време је скуп занимања којима се јединка може до миле воље предати, било да се одмори, било да се разоноди, било да развије своје добровољно друштвено учешће, своје информисање или своје накнадно образовање, пошто се ослободила свих професионалних, породичних или друштвених обавеза”. При том слободно време има три најзначајније функције: 1. одмор у смислу припреме за рад; 2. забава и разонода и 3. развој личности у оквиру којег се човек добровољно укључује у рекреативне, културне и друге друштвене групе (Тодоровић, 1984: 76; Пишин 2002). Бављење уметничким стваралаштвом или културним активностима свакако је један од начина интелектуалног уздизања и усавршавања личности. Зато за друштво у целини постаје изузетно важно анализирати и деловати, односно интервенисати у сфери културне продукције младих.

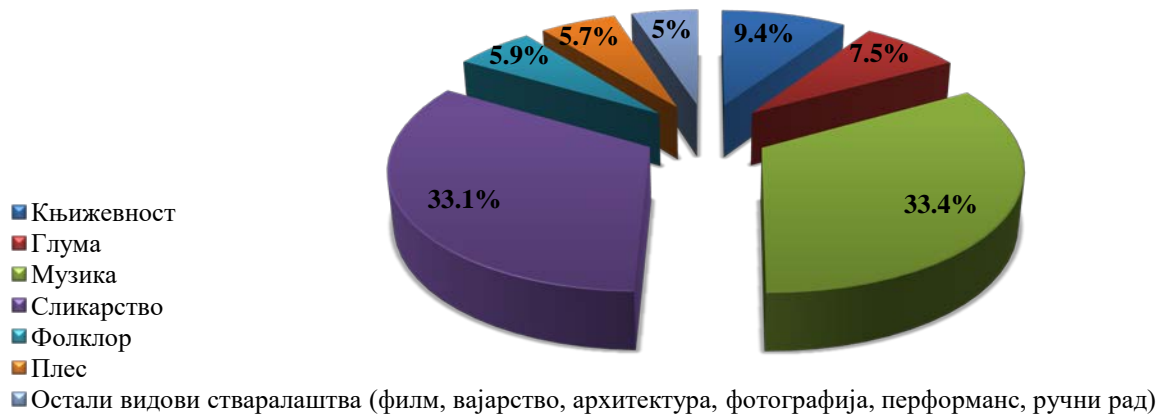
У овом истраживању учешће у културном стваралаштву посматрано је на два начина. Наиме, истраживаче је најпре интересовало да ли се испитаници активно укључују у културну продукцију, односно да ли се активно баве неком формом уметности, а потом да ли на било који начин учествују у обликовању културних садржаја (дакле оно што у ужем смислу не спада у културну продукцију, али јесте донекле активизам у тој сфери: певање у друштву, повремено свирање, играње, цртање...). Дакле, испитивано је да ли су се матуранти икада бавили стварањем културних елемената, али и да ли су допринели неком облику културне продукције у последња три месеца у односу на моменат анкетирања.

У истраживању Завода се од 1733 анкетираних 28,3% матураната бави неком врстом уметности, док 71,7% не учествује у културној продукцији. Од оних који се баве културним стваралаштвом највише је оних посвећених музици и сликању (око трећине), затим литерарно стваралаштву (9,4%), па глуми (7,5%).

Приказ: Стваралаштво матураната у култури (од укупног броја испитаника)

Приказ: Матуранти према областима културне продукције (само они који се баве културним стваралаштвом)

И када се сагледа наклоност традиционалистичким ставовима, слично укупном узорку, 28,7% (не)традиционалиста бави се неком врстом културног стваралаштва, док се 71,3% налази изван те сфере, при чему се матуранти блажих ставова у већем броју баве уметничким стваралаштвом – 34,5% према 21,5% традиционалиста ($C=0,18$).

У погледу врсте уметности којом се баве, значајне разлике између посматраних категорија испитаника постоје у неколико сфера: у литерарном стваралаштву којим се бави 12,6% не и благих, 5,8% неодређених и 2,4% умерених и изражених традиционалиста. Затим, фотографијом, филмом и мзиком се чешће баве традиционалисти...

Приказ: Стваралаштво матураната у култури према вредносним оријентацијама

Полне разлике постоје у готово свим сферама у корист девојака, изузев у сфери музике (C=0,33; V=0,35).

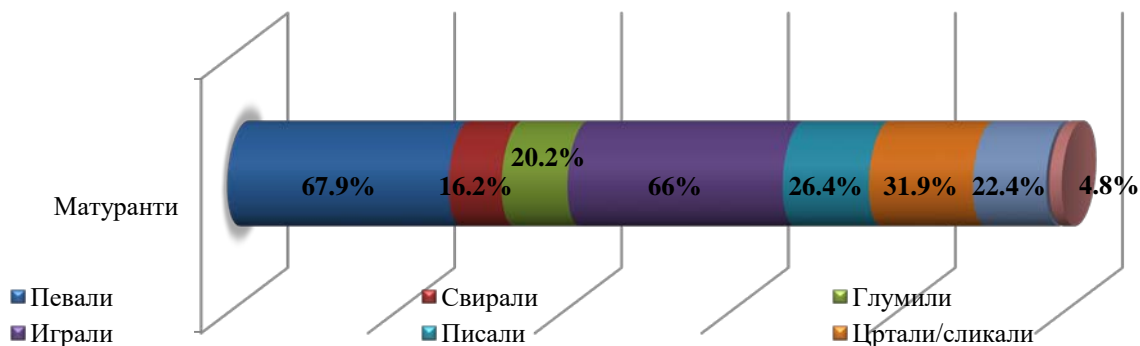
Приказ: Стваралаштво матураната (цео узорак) у култури према полу

Кроз призму вредносних ставова, полне разлике су видљиве у готово свим сферама продукције. Као и у случају укупног узорка и у узорку (не)традиционалиста, међу онима који се баве културним стваралаштвом, девојке су активније на свим пољима културног стваралаштва изузев у сфери глуме и музике, у оквиру које су момци изражено бројнији.

Поред трајног активног бављења уметношћу, истраживаче је интересовало колико су у протекла три месеца (у односу на моменат анкетања) матуранти уопште учествовали у културној продукцији и активностима (без обзира на то да ли се тиме активно баве или им је то успутна активност). Очекивано, матуранти највише воле да играју и певају, јер то најчешће не захтева посебне вештине, док се најмање баве ручним радом.

Приказ: Бављење културним активностима на нивоу читавог узорка

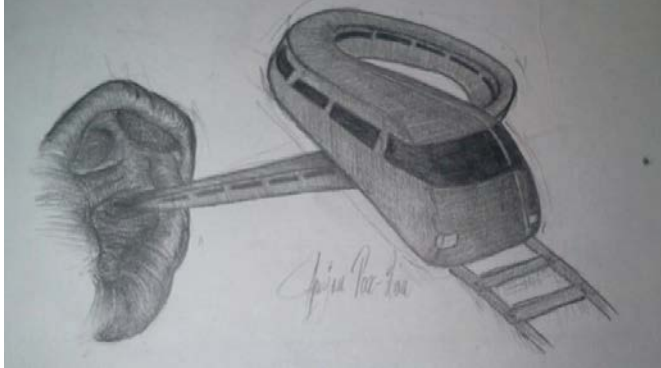
Кроз аспекте полних и вредносних разлика, нема статистички значајних веза. Ипак, може се рећи да момци знатно више свирају музичке инструменте у односу на девојке, а оне више играју у односу на вршњаке.

Табела: Учешће матураната у културној продукцији према полу

Учешће матураната у културној продукцији	Цео узорак		(Не)традиционалисти			
	Пол		женски		мушки	
	женски	мушки	нт	т	нт	т
Певали	71,7%	61,9%	71,6%	82,1%	74,9%	63,7%
Свирали музички инструмент	13%	21,2%	15,6%	10,3%	29,6%	13,3%
Глумили	22,4%	16,8%	23,5%	19,2%	19,6%	18,6%
Играли (танго, коло, валцер, слободан плес)	73,2%	54,8%	74,9%	78,2%	58,1%	60,2%
Писали (приче, песме...)	30,1%	20,8%	34%	26,9%	27,4%	14,2%
Цртали, сликали	35,6%	26,2%	39,5%	30,8%	29,6%	21,2%
Фотографисали или правили филм	25,8%	17,1%	26,7%	16,7%	23,5%	16,8%
Бавили се ручним радом	5,6%	3,5%	5,3%	3,8%	3,9%	1,8%

*нт – не и благо традиционалистичких вредности; т – умерено и изражено традиционалистичких вредности

Рад Аријана Рах-Дана, ученика четвртог разреда Техничке школе 23.мај у Панчеву

Дакле, може се закључити да је још једна од полазних хипотеза истраживача потврђена, да мали део матураната учествује у културној продукцији, да су у овој сфери бројнији они са либералнијим ставовима и да су у уметничком стваралаштву матуранти најчешће окренути музици. Ипак полазна хипотеза је допуњена налазом да се у готово подједнакој мери матуранти баве и ликовном уметношћу.

Своје навике матуранти образују у складу са својим интересовањима како је и показало истраживање *Интеракција вредности и културних преференција матураната*. Културне потребе сагледаване су кроз питања о преференцијама у начину провођења слободног времена без обзира да ли се слободно време и проводи на тај начин.

Анализа окренутости култури показује да вредносне оријентације праве разлике у преференцијама ка културном активизму, односно ученици блажих традиционалистичких ставова више воле да посећују позоришта, биоскопе, галерије и музеје, и више воле да читају књиге. За разлику од њих, ученици чвршћих традиционалистичких ставова своја интересовања више воле да усмере на спорт и посету кладионицама, а не на културу.

Табела: Како матуранти (не)традиционалисти највише воле да проводе слободно време – потребе матураната?

Како воле да проводе слободно време?	Не и благи традиционалисти	Умерени и изражени традиционалисти	Вредност С
Посета биоскопу	74,4%	52,5%	0.22
Посета позоришту	50,8%	23,4%	0.27
Посету галерији/музеју	35,4%	20,4%	0.23
Читање књига	68,7%	38,1%	0.29
Бављење уметношћу	52,8%	38,2%	0.17
Одлазак на спортске догађаје	49,6%	72,9%	0.24
Посета кладионицама	9,3%	31,6%	0.22
Бављење спортом	65,6%	79,3%	0.19
Провођење времена у природи	78,6%	77%	0.13
Слушање музике	96,8%	94%	0.13
Изласци у дискотеке/клубове	71%	85,1%	0.17
Изласци у кафиће	80,3%	86,5%	0.09
Изласци у кафане	54,2%	78,8%	0.21
Изласци у ресторане	61,4%	64,6%	0.04
Породичне прославе	66,1%	81,9%	0.15
Разговор са пријатељима	91,5%	85,6%	0.12
Интернет	74,5%	68,5%	0.07
Гледање телевизије	53,1%	64,1%	0.10
Читање новина и магазина	42,7%	48,6%	0.06

■ Већи проценат у односу на другу групу матураната

У одговорима о преференцијама у провођењу слободног времена приметне су разлике према полу. Тако, девојке више воле да проводе слободно време у кругу породице, пријатеља и у гледању телевизије у односу на момке.

Када је о културним афинитетима реч, особе женског пола су генерално активније, као и особе блажих традиционалистичких уверења. Девојке значајно више воле да читају, да се баве уметничким стваралаштвом и да посећују установе културе од својих вршњака. Са друге стране, момци у знатно већој мери од девојака воле и посећују не-културне садржаје, односно кладионице и спортске догађаје.

Табела: Омиљене активности матураната (не)традиционалиста у слободно време (према полу) – изражене разлике

Шта највише матуранти воле да раде у своје слободно време – разлике према полу	Цео узорак		Пол испитаника			
	Пол		женски		мушки	
	женски	мушки	нт	т	нт	т
Посета биоскопу	74,4%	58,1%	78,4%	61,1%	63,8%	46,7%
Посета позоришту	49,3%	21,9%	58,4%	31,1%	28,8%	18,1%
Посету галерији/музеју	34,3%	19,1%	39,1%	27,1%	25,1%	15,7%
Читање књига	70,3%	37,4%	75,7%	59,1%	47,6%	23,8%
Бављење уметношћу	53,4%	35,5%	55,5%	52%	45,5%	29,5%
Одлазак на спортске догађаје	49,4%	69,6%	46,4%	63%	58,8%	79,6%
Посета кладионицама	7,4%	33,4%	5%	7%	20,9%	48,2%
Бављење спортом	62,4%	80,7%	62,6%	74%	74%	82,7%

*нт – не и благо традиционалистичких вредности; т – умерено и изражено традиционалистичких вредности

 Већи проценат у односу на другу групу матураната

С обзиром на то какве су им преференције у провођењу слободног времена, факторска анализа показује да се матуранти, без обзира на вредносну оријентацију, могу поделити у пет модела:

- културно-активни тип – матуранти који посећују културне садржаје, баве се уметничким стваралаштвом и воле да читају књиге.
- „клубски“ тип – матуранти који највише воле да проводе своје слободно време у изласцима. Воле да посећују кафане, клубове, кафиће и друга места на којима се

окупљају млади. Може се рећи да је овим ученицима највеће задовољство да слободно време потроше ван куће, забављајући се са омладином. Према истраживању образаца понашања младих током слободног времена из 2007. године овај тип ученика назван је *типом за изласке* (Stepanović, Videnović, Plut 2009: 257).

- спортски тип – матуранти који своје слободно време посећују спорту, посећивањем спортских догађаја, бављењем спортом и одласком у спортске кладионице.
- социјални тип – матуранти који у своје слободно време воле да се друже са пријатељима/пријатељицама и да се забављају слушањем музике, играњем и временом на интернету, и да се баве неким хобијем
- „кућни“ тип – матуранти који у своје слободно време гледају телевизију и читају дневне новине и магazine. Према истраживању „Обрасци понашања младих током слободног времена“ модел младих који слободно време проводи уз телевизију и читање новина и магazина је назван моделом *за лаку забаву*, јер испитаници наведеног истраживања гледају и читају програме и чланке забавног карактера који не захтевају интелектуално ангажовање (Stepanović, Videnović, Plut 2009: 257).

Табела: Издвојени фактори са карактеристичним вредностима и процентима варијансе коју објашњавају

Фактор		Карактеристична вредност	Процент варијансе који
културно-активни	1	2.899	15.259
„клубски“ тип	2	2.534	13.338
социјални тип	3	2.133	11.228
спортски тип	4	1.896	9.979
„кућни“ тип	5	1.438	7.567

**Табела: Модели према преференцијама у провођењу слободног времена матураната
(цео узорак)**

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	1	2	3	4	5
да ли воле да иду у позориште	.801				
да ли воле да иду у галерију/уметнички музеј	.754				
да ли воле да читају књиге	.713				
да ли воле да се баве неком уметношћу	.620				
да ли воле да иду у биоскоп	.557				
да ли воле да иду у кафану са живом музиком		.747			
да ли воле да излазе у кафић		.713			
да ли воле да иду у дискотеку/клуб/плесну дворану		.688			
да ли воле да излазе у ресторан на ручак/вечеру		.639			
да ли воле да иду на породичне прославе (рођендане, славе, свадбе)		.541			
да ли воле да слушају музику			.776		
да ли воле да одлазе код пријатеља/пријатељице на разговор			.600		
да ли воле да претражују интернет (да сурфују интернетом)			.584		
да ли воле да иду у кладионицу			-.559	.403	
да ли воле да одлазе у природу ради шетње или планинарења					
да ли воле да се баве спортом				.878	
да ли воле да одлазе на спортске догађаје				.852	
да ли воле да гледају телевизију					.808
да ли воле да читају дневне новине и магацине					.761

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy. 0.773; Bartlett's Test of Sphericity, Sig. .000

На основу досадашње анализе о потребама и навикама у провођењу слободног времена матураната може се закључити да матуранти окренути традиционализму припадају највише спортском и „клубском“ културном типу.

Матуранти и етничка дистанца

Истраживањем Завода обухваћено је и испитивање односа према другим етничким групама. Иако се не може рећи да је социјална дистанца у директној вези са понашањем у култури, у блиској је вези са традиционалистичком оријентацијом и националистичким ставовима. Истраживаче је интересовало колико матуранти традиционалистичких схватања показују ксенофобију и према којим етничким групама. На скали су се нашли народи који су некада улазили у састав СФР Југославије, некада блиски суседи са којима су се током распада креирали лоши односи. Стога је и један од фокуса интересовања био колико су такви односи превазиђени доласком нових генерација. Посебно је битно нагласити да су матуранти током рата били деца, те нису у великој мери имала свест о томе што се дешава, а своје ставове су креирали тек након 2000-те године. Скала је оцењивала и односе са народима који представљају војне, политичке и економске силе на глобалном плану (Американци, Руси, Немци), а са којима Србија има, индиректно или директно, развијене мање-више чврсте политичке, економске и социјалне односе.

С обзиром на то да се 94,5% анкетираних матураната изјаснило припадницима српске националности, из анализе скале етничке дистанце искључен је однос према Србима.

Као што се претпоставило у хипотези истраживача, највећа нетрпељивост од стране матураната, када се сагледа број негативних одговора, без обзира на однос који се оцењује, испољава се према народима са којима је Србија била или је још увек у напетим или ратним односима – према Албанцима и Хрватима. Нетрпељивост према Бошњацима је нешто блажа што се вероватно може објаснити тезом да се у политичком дискурсу Хрвати препознају као већа претња по српске националне интересе. Етничка група која је такође виђена у негативној конотацији у високом проценту, одмах након Албанаца, јесу

Роми. То показује склоност матураната стереотипима и предрасудама усмереним ка овој етничкој групи.

Табела: Рангирање нетрпељивости тј. однос према етничким групама према највећем броју негативних одговора без обзира на став који се оцењује

Етничка група	Процент одговора на нивоу целог узорка	
	НП	П
Албанци	34,8%	65,2%
Роми	51,3%	48,7%
Хрвати	57%	43%
Јевреји	61,1%	38,9%
Американци	63,1%	36,9%
Немци	65,8%	34,2%
Мађари	67%	33%
Бошњаци	67,5%	32,5%
Румуни	67,8%	32,2%
Словаци	72,1%	27,9%
Словенци	74,8%	25,2%
Црногорци	76,1%	23,9%
Македонци	78,2%	21,8%
Руси	82,1%	17,9%

*НП – нема ништа против; П – противи се

Када се сагледају односи у скали, матуранти највећу отвореност показују у друштвеним везама да особа друге националности или етничке припадности, буде њихов комшија, пријатељ, колега, друг из разреда, док се у сфери ауторитарних односа и интимности јавља највећи отклон. Тако, на питања да им особа друге националности буде наставник, професор или водећи политичар, матуранти показују велики степен негативних одговора, а велики отпор се види и на линији „ја – супружник“. То је нарочито наглашено код ученика са

вишим скоровима на скали традиционализма који се, и у до десет пута већем броју од не и благих традиционалиста, изразито противе наведеним односима са припадницима других етничких група.

Табела: Однос матураната (цео узорак) према појединим односима са другим етничким групама

Да ли бисте имали нешто против да особе из ових етничких група...	Трајно живе у вашој земљи		Живе у вашем суседству, у истој згради или улици		Буду у истом одељењу са вама или буду колеге на факултету		Буду ваши професори и наставници		Буду ваши пријатељи и другари		Буду водећи политичари у земљи		Постану ваши сродници преко брата, сестре, родитеља, детета		Буде ваш супружник	
	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП	НП	ИП
Хрвати	63,9	18,6	65,1	18,6	68,7	17,8	57	22,9	67	19	30,4	39	55,3	26	48,1	29,1
Бошњаци	75,8	15,9	77,3	8,5	79,1	8,8	68,9	12,5	77,1	8,9	41,2	26,9	64	15,4	56	19,4
Црногорци	83,2	4,5	84,7	4,7	85,8	4,9	76	9,2	85,7	4,8	46,8	23,6	76,5	9,7	69,6	11,9
Словенци	83,5	5,3	85,5	4,7	85,9	5,2	74,9	9,4	84,3	5,1	45,5	23,7	73,3	9,8	65,3	13,9
Македонци	86,5	3,7	87,4	3,8	88,4	4,1	78,5	7,9	86,9	4,4	49,4	21,5	77,6	8,6	70,3	12,1
Роми	65	18,3	59,1	22,2	67,4	18,5	56	24,5	61,5	19,6	33,7	36,3	39,3	33,2	27,9	42,7
Албанци	38,9	44,8	40,3	43,1	46,4	39,5	38,1	45,2	41,3	41,5	21,5	56,5	29,6	50,7	22,1	57,2
Јевреји	71	13,6	70,9	13,6	73,9	12,5	63,2	17,7	70,4	14,1	38,6	29,5	55,2	22,7	44,9	27,9
Мађари	75,3	8,8	76,9	9,4	79,1	8,6	68,6	13,7	78	9,2	39,9	27,5	63,4	16,1	54,3	20,6
Словаци	81,5	5,6	82,3	6,3	83,2	6,5	72,8	10,3	82,3	6,3	43,6	24	69,2	12,4	61,4	16,4
Румуни	77,8	7,3	77,7	8,2	80,6	7,8	69,5	12,3	78,7	8,1	40,9	26,5	63,5	15	53,6	20,1
Немци	71,2	14	73,4	13,2	76,2	12,6	66,6	16,8	76,1	12,1	38,8	30,6	64,4	18,1	59,1	20,3
Американци	66,8	19,9	70,4	17,9	73	17	64,6	21,1	72,4	16,7	35,7	38	62,8	20,7	59,3	23
Руси	89,2	3,7	90,2	3,5	91	3,8	82,8	6,8	89,7	3,8	55,6	18,5	81,9	8	76,1	9,8

*НП – нема ништа против; ИП – изразито се противи

Иако током целе анализе, региони, односно место живљења матураната, нису играли улогу у односу према култури, у контексту ксенофобије разлике су видљивије. Наиме, нетрпељивост је најмање изражена код матураната у Војводини, док је најјача у региону

Београда, потом Јужне и Источне Србије и Западне Србије и Шумадије. Без обзира одакле долазе, матуранти највећу нетрпељивост показују према Албанцима, Ромима и Хрватима, с тим што постоје велике разлике у броју оних који се „изразито противе“⁸. Наиме, да са Албанцима уђу у било какав однос изразито се противи 51% Београђана и матураната Западне Србије и Шумадије, док се томе изразито противи 38,5% Војвођана. Затим, трећина матураната из Београда се изразито противи било каквом односу са Ромима, док то мисли сваки четврти матурант јужно од Саве и Дунава и сваки пети матурант у Војводини. Слична ситуација је и када су Хрвати у питању. Скоро сваки трећи Београђанин изразито се противи односима са Хрватима, док је у Војводини двоструко мање оних који изражавају такав став према овом народу.

Табела: Рангирање нетрпељивости тј. однос према етничким групама према највећем броју негативних одговора без обзира на став који се оцењује према регионима

	Београдски регион		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Западне Србије и Шумадије		Регион Војводине	
	НП	П	НП	П	НП	П	НП	П
Хрвати	50,2	49,8	55,5	44,5	54,6	45,4	76,5	23,5
Бошњаци	60,2	39,8	66,3	33,7	68,2	31,8	74,4	25,3
Црногорци	70	30	75,3	24,7	76,3	23,7	82,3	17,7
Словенци	67,3	32,7	75,8	24,2	74,9	25,1	79,8	20,2
Македонци	70,3	27,7	80,2	19,8	77,8	22,2	82,4	17,6
Роми	46,3	53,7	48,4	51,6	52,9	47,1	57,8	42,2
Албанци	32,6	67,4	32,3	67,7	32,8	67,2	43,2	56,8
Јевреји	53,3	46,7	57,9	42,1	62,3	37,7	70,8	29,2
Мађари	60,2	39,8	67,3	32,7	66,1	33,9	73,4	26,6
Словаци	64,5	35,5	71,9	28,1	72,1	27,9	79	21
Румуни	62,4	37,6	66,8	33,2	68,1	31,9	73,8	26,2
Немци	57,5	42,5	66	44	66	44	72,4	27,6
Американци	55,4	44,6	62,1	37,9	63,6	26,4	70,6	29,4
Руси	76,4	23,6	80,6	19,4	83,2	16,8	87,8	12,2

*НП – нема ништа против; П – противи се

⁸ Скала етничке дистанце је у одговорима нудила три избора: 1-немам ништа против, 2-противим се и 3-изразито се противим

Слично истраживањима који у везу доводе традиционалистичке ставове и ксенофобију (Popadić 2010: 111), резултати етничке дистанце и у овом истраживању показују да ученици који су више окренути традиционализму изражавају у већем проценту нетрпељивост према другим народима и етничким групама. У прегледу ставова према категоријама у односу на традиционализам, негативан однос се, исто као у читавом узорку, највише читава према Албанцима, Ромима и Хрватима.

Такође, као и у целом узорку највећи број традиционалистички оријентисаних матураната противи се присуству припадника у својој најинтимнијој сфери и у улози ауторитета (професор, водећи политичар). Код неких народа висок степен одбијања од стране традиционалиста јавља се код првог односа у табели, да припадници одређеног народа „трајно живе у вашој земљи“. Разлог томе може бити негативно искуство из блиске прошлости, па се трајни живот у земљи сагледава као неки вид „окупације“. То је нарочито видљиво код Албанаца, Американаца и Хрвата, народима који су и реално били претња националним интересима.

Табела: Однос традиционалиста према етничким групама (процент традиционалиста и не и благих традиционалиста који се изразито противе наведеним тврдњама)

Да ли бисте имали нешто против да особе из ових етничких група...	Трајно живе у вашој земљи		Живе у вашем суседству, у истој згради или улици		Буду у истом одељењу са вама или буду колеге на факултету		Буду ваши професори и наставници		Буду ваши пријатељи и другари		Буду водећи политичари у земљи		Постану ваши сродници преко брата, сестре, родитеља, детета		Буде ваш супружник	
	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т
Хрвати	5,8	45,8	6	45,8	5,4	45,1	8,2	50,9	5,9	42,3	24,7	63,4	11,3	54,3	13,9	56
Бошњаци	2,9	21,2	2,1	24,3	2,1	23,9	4,3	30,7	2,3	25,7	17,1	44,6	6,6	34,9	9,7	38,9
Црногорци	2	7,9	1,8	9	1,5	8,6	4,6	16	1,4	10,9	16,9	33,9	4,9	16,1	5,5	21,3
Словенци	1,8	13,6	1,4	11,4	1,1	12,1	3	21,8	1,4	14,9	15	38,2	3,7	20,8	5,8	31,8
Македонци	1,7	6,8	1,5	10,3	0,9	8,6	2,7	16,7	1,1	11,5	13,8	33,5	3,1	15	5,4	22
Роми	8,6	40,3	10,1	49,1	7,9	42,8	11,2	51,2	9	44,8	23,2	59,9	20,2	57,6	29	65,1
Албанци	29,2	72,7	26,8	73,7	24,4	68	29,2	72,3	26	72,1	42,9	76,6	35,2	74,4	42,1	79,5

Јевреји	4,4	32,4	4,7	32,6	4,3	31	6,3	38,4	4,4	33,1	17,6	47,4	10,9	43	15	50,6
Мађари	2,6	21,8	2,9	24,1	2,1	22,7	4,1	32	2,6	23,8	16,8	47,4	6,4	37,4	10,2	39,2
Словаци	1,8	11,5	1,7	15,6	1,9	14,5	3,4	21,6	1,7	15	15,8	37,2	4,9	27,5	7,6	33,3
Румуни	2,9	16,7	3,1	18,3	3,4	16,3	4,8	25,1	2,9	20,2	18,1	39	7,7	28,7	11,1	35,7
Немци	5,3	31,6	4,8	31	4,5	28,9	6,6	34,3	4	29,8	20,9	48,3	8	38	9,9	39,2
Американци	8,4	48,6	7,2	45,7	7,2	43	9,6	49,4	7,6	43,9	28,1	58,2	11,2	44,7	12,1	46,5
Руси	1,7	7,4	1,7	6,9	1,5	5,8	2,6	10,5	1,8	8,7	13,9	21,4	4,5	12,2	4,8	13,4

*нт – не и благо традиционалистичких вредности; т – умерено и изражено традиционалистичких вредности

Највећа отвореност традиционалиста међу матурантима је према Русима, Македонцима и Црногорцима. И код не и благих традиционалиста, у отворености према етничким групама и народима, поредак је исти, али са знатно већим процентима оних који „немају ништа против“ да ступе у односе са припадницима других народа.

Као и у целокупном узорку, матуранти (не)традиционалисти најотворенији су према другима када је реч о социјалној сфери, односно да им припадник другог народа буде комшија, колега, друг из одељења или пријатељ.

Табела: Однос традиционалиста према етничким групама (процент традиционалиста и не и благих традиционалиста који немају ништа против да буду односу са другима)

Да ли бисте имали нешто против да особе из ових етничких група...	Трајно живе у вашој земљи		Живе у вашем суседству, у истој згради или улици		Буду у истом одељењу са вама или буду колеге на факултету		Буду ваши професори и наставници		Буду ваши пријатељи и другари		Буду водећи политичари у земљи		Постану ваши сродници преко брата, сестре, родитеља, детета		Буде ваш супружник	
	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т	НТ	Т
Хрвати	83,1	32,4	83,4	31,6	86,5	35,4	77,2	24,6	84,6	33,7	40,5	10,3	73,8	22,3	66,1	22,3
Бошњаци	89,6	46,9	91,5	48	92,1	48,9	84,4	39,2	90,7	45,1	51,5	22,3	79,2	33,1	70,7	30,9
Црногорци	90,4	75,1	92,1	76,8	94,1	75,3	85,6	60,6	93,6	76	52,7	39,7	86,6	62,1	79,4	56,3
Словенци	94,4	63,6	95,7	69,1	96	65,9	88,3	49,4	94,1	62,9	54,9	30,6	87,2	46,8	79,4	39,3
Македонци	94,9	71,6	96	72,6	97,3	73	89,5	59,2	95,3	70,1	57,6	36,4	90,4	56,6	82,8	49,7

Роми	80	39,2	75,8	29,1	83,4	34,7	72,2	26,7	78	27,9	45,1	14	53,8	16,9	38,9	11
Албанци	54,5	14,2	57,1	13,1	63,9	18,6	53,4	13,9	58,1	11,6	30	7	44	10,5	33,6	5,3
Јевреји	87,5	40,3	87,9	41,1	89,7	46,8	80,8	33,7	86,3	40,1	50,1	17,5	73,2	22,7	61,4	15,7
Мађари	91,2	42	92,1	45,4	93,4	47,7	85,3	37,8	91,4	45,9	50,8	17,5	81,4	29,2	70,5	28,7
Словаци	94,2	57,5	94,3	56,6	95,5	55,8	87,2	41,5	93,7	54,9	53,3	25,6	86,1	38	77	35,7
Румуни	90,7	54	90,2	54,3	92,1	57,6	83,3	45	90,6	53,8	50,3	28,5	79,5	38,6	67,6	35,7
Немци	87,3	39,7	87,7	46	90,6	46,2	82,6	36,6	90	48,5	48,4	20,3	80,9	32,2	74,8	31,6
Американци	84	32,4	86,5	35,3	88,7	37,2	81	28,8	87,2	34,5	43,8	18,8	79,8	27,6	74,8	28,2
Руси	94,7	82,9	95,9	83,9	96,6	81,5	89,8	73,8	94,9	79,2	59	54,3	89,4	68	84,8	65,7

*нт – не и благо традиционалистичких вредности; т – умерено и изражено традиционалистичких вредности

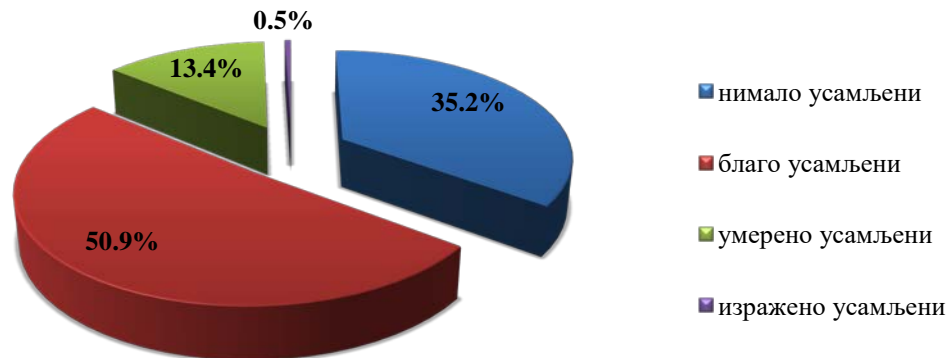
На крају, може се закључити да матуранти генерално не показују високу нетрпељивост према другим народима (у просеку се сваки четврти или пети матурант противи одређеном односу са другим народима), изузев према народима са којима је Србија била или је још увек у проблематичним или дискутабилним односима где се најчешће сваки други (а некад и чешће) противи односу са Албанцима и Хрватима. Слична ситуација је и са Ромима што је највероватније утицај стереотипа и предрасуда.

Резултати указују и на чврсту везу између традиционализма и ксенофобије, те су не и благи традиционалисти у много већем проценту отворени за односе са другим народима где се најчешће тек сваки десети матурант „изразито противи“ наведеним тврдњама. Ипак, и код њих изузетак су Албанци јер се скоро сваки трећи матурант ниских традиционалистичких уверења „изразито противи“ односима са овим народом.

Матуранти и усамљеност

Да матуранти највећим делом припадају тзв. социјалном типу који своје време највише проводи са другима и на местима за дружење (кафићи, клубови, спортска дешавања...) доказали су и резултати анализе скале усамљености. Наиме, резултати истраживања показују да је међу маурантима веома мали број изражено усамљених особа – свега 0,5% или само шесторо анкетираних. Умерено усамљених, који се понекад осете да морају да се ослоне само на себе је више – 13,4% или 174 анкетираних. Остали матуранти који су дали одговоре на 20 питања у УЦЈА скали могу се сматрати неусамљенима – 86,1%, од чега 50,9% ретко осети неку врсту усамљености, а њих 35,2% готово никад.

Приказ: Матуранти према степену усамљености (они који су дали одговоре на питања у скали на нивоу целог узорка)

Анализа показује да усамљеност не утиче на културну продукцију. Шта више, не постоје чврсте везе овог осећања ни са посећивањем културних садржаја. Ипак, усамљени матуранти ређе иду на спортска дешавања и концерте, али се не може са сигурношћу тврдити да је то у вези са осећањем усамљености ($C=0,1$ у оба случаја).

Факторска анализа је показала да се по питању врсте усамљености међу матурантима ипак може направити разлика. Тако је издвојено три фактора која упућују на три категорије испитаника

- Фактор 1: они који своју усамљеност сагледавају у односу према другима, односно не осећају се припадницима групе (социјална усамљеност);
- Фактор 2: они који се осећају несхваћено по питању идеја, својих особина, жеље за дружењем (усамљеност из несхваћености);
- Фактор 3: они који се истински осећају усамљено, односно који своју усамљеност окрећу ка себи и унутрашњем осећају празнине и недостатка подршке (емоционална усамљеност).

Највећи део варијансе објашњен је социјалном усамљеношћу, па несхваћеношћу од других, што је, може се рећи, очекивано, с обзиром на то да велики део матураната спада у социјални тип.

Табела: Издвојени фактори са карактеристичним вредностима и процентима варијансе коју објашњавају

Фактор		Карактеристична вредност	Процент варијансе који објашњава
Социјална усамљеност	1	3.870	19.349
Усамљеност из несхваћености	2	3.838	19.188
Емоционална усамљеност	3	1.922	9.609

Табела: Модели према облику усамљености матураната (цео узорак)

Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
колико се често осећате дружељубивим	.756		
колико се често осећате блиским с људима	.756		
колико често осећате да сте део групе пријатеља	.639		
колико често осећате да постоје људи са којима можете да разговарате	.634		
колико често осећате да имате доста заједничког са људима око себе	.633		
колико често осећате да постоје људи који вас заиста разумеју	.598		
колико често осећате да можете бити у друштву када ви то желите	.580		
колико често осећате да сте у хармонији са другим људима	.567		
колико често осећате да постоје људи на које се можете ослонити	.516		
колико често осећате да вас интересовања и идеје не деле људи који вас окружују		.694	
колико често осећате да вас заправо нико не познаје довољно добро		.689	
колико често осећате да су ваши односи с другима безначајни		.679	
колико често осећате да више ни са ким нисте блиски		.633	
колико често осећате да су људи око вас, али не и са вама		.628	
колико се често осећате излованим од других људи, иако имате породицу		.624	
колико често осећате да сте искључени		.622	
колико често осећате да вам недостаје друштво			.762
колико често се осећате усамљено		.460	.610
колико често осећате да нема никога коме бисте могли да се обратите		.471	.580
колико се често осећате стидљиво			

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy .914; Bartlett's Test of Sphericity .000

У складу са претходним резултатима, понашањем и преференцијама у провођењу слободног времена може се закључити да низак степен усамљених матураната одговара и њиховој животној доби и њиховом начину живота који најчешће проводе у друштву других. Сходно томе, од наведена три типа усамљености, матуранти најчешће и осећају социјалну усамљеност, односно неприпадање некој групи. При том се не може рећи да осећање усамљености зависи или врши утицај ни на један испитивани сегмент живота

матураната. Тако не корелира ни са полом, ни са типом школе, ни са учешћем у културном животу, ни са традиционалистичким ставовима, нити са нетрпељивошћу према другим народима.

Незнатна разлика између мање и више усамљених читава се у самоидентификацији према културном моделу. Наиме, усамљени матуранти чешће себе виде као припаднике мањине, односно алтернативних културних облика, док се мање усамљени чешће сврставају у културни модел већине.

И на крају треба истаћи да је највећи проценат усамљених матураната у Београду (19,1%), потом у региону Јужне и Источне Србије (15,4%), па у Војводини (13,2%), док је у региону Западне Србије и Шумадије најмање усамљених (9,4%). Ипак, анализа показује да иако веза постоји она није довољно јака да бисмо рекли да заиста усамљеност зависи од простора на којем матуранти живе ($C=0,14$; $V=0,08$).

Дискусија и закључак

Уколико се упореде претходна истраживања вредносних оријентација младих са истраживањем вредносних оријентација матураната из 2011. године, може се приметити да након демократских промена, 2000. године, расту либералне вредности⁹. Наиме, према истраживањима вредносног система код младих у периоду социјализма највише су биле прихваћене тадашње просистемске вредности и ставови, а школа је била успешна у својим настојањима да млади усвоје основне друштвене вредности и циљеве (Јоксимовић 2003: 173), те су према истраживању Рота и Хавелке, 1973. године, најприхваћеније биле делатна, сазнајна и алтруистичка вредност, а најмање економско – утилитарна и оријентација на моћ и углед (Јоксимовић, Максић 2006: 418). У овом периоду 70% младих сматра да је поштовање ауторитета најважнија врлина сваког човека, што се може објаснити постојањем традиције у свести човека (Кузмановић 2003: 126). Непосредно пред Осму седницу Савеза комуниста, односно у време првих политичких превирања у СФРЈ, 1986. и 1987. године, код младих расте хедонизам, утилитаризам и алтруизам, а најмање привлачна вредност и даље је оријентација на моћ и углед. У овом периоду, као што је у претходном делу рада и напоменуто, младима је најбитније дружење и забава (социјални стил) (Vasović 1988. цит. према Јоксимовић, Максић 2006: 418-419; Lazarević 1987. цит. према Јоксимовић, Максић 2006: 418), који је и данас примаран стил живота младих, што показује и ово истраживање Завода. Традиционализам и поштовање традиције у времену социјализма и комунизма нису се налазили на лествици вредносних оријентација младих. Крајем 80- тих година 20. века, 1988. и 1989. године, код средњошколаца расте популарност утилитарног стила живота, најпривлачнији је породични стил живота, а најмање су привлачне религија и оријентација за моћ и углед (Ропачић 1990. цит. према Јоксимовић, Максић 2006: 418).

Почетком деведесетих година 20. века поједине друштвене вредности су се промениле услед новонастале политичке ситуације у СФРЈ, те је највише дошло до промена у

⁹ Потребно је нагласити да ово истраживање обухвата само вредносне оријентације матураната, док су се претходна истраживања бавила вредностима младих или вредностима средњошколаца. Ипак, резултати ових истраживања упоређени су са резултатима Завода за проучавање културног развитка из 2011. године.

вредностима идеолошког и политичког карактера, предност се давала приватној својини, појачавала се религиозност, а смањивала се привлачност друштвеног активизма (Joksimović 2003: 173 - 174). Према истраживању из 1993. године све генерације у Србији примарно истичу национални идентитет и националну искључивост, односно национализам у „негативном“ смислу, ксенофобију, етноцентризам, патриотизам и шовинизам (Komšić 2003: 117), што доводи до рехабилитације домаћег фашистичког наслеђа, антитоталитаризма који је правдан потребом за заштитом и чистотом нације (Radoman 2011: 9-10), а преко 80% младих је тада сматрало да је за успех потребно имати вођу, што се изједначава са ауторитарношћу (Kuzmanović 2003: 126). Тако истраживање из 1994. године показује да код ученика завршних разреда средњих школа расте хедонизам, егоизам и религијска оријентација, а опада алтруизам и активизам (Poradić 1995. цит. према Јоксимовић, Максић 2006: 419 – 420)¹⁰. Овакви резултати истраживања спроведених 90 – тих година 20. века протумачени су као реакција на „несигурна и кризна времена“ (Јоксимовић, Максић 2006: 423). Према подацима истраживања о узорима младих /средњошколаца спроведеног 1994. године, омиљене јавне личности ученика биле су стране и домаће естрадне звезде, особе из приватног живота (рођаци и пријатељи), али и домаћи политичари, а испитаници су били фасцинирани славом одређене јавне личности, физичким изгледом, богатством и снагом, док су код својих рођака и пријатеља ценили хуманост и неке посебне црте личности, а у најмањој мери интелект одређене особе (Poradić 2003: 195 – 197). На основу овог истраживања закључено је да је код средњошколаца у Србији, у време ратова на просторима бивше СФРЈ, порасла егоистична оријентација и оријентација на моћ, док повећање религиозности није праћено повећањем узора из религијске сфере (Poradić 2003: 199). У таквом ретрадиционализованом друштву породица постаје центар друштвеног живота (Radoman 2011: 11). У време бомбардовања Савезне Републике Југославије, 1999. године, код младих су веома изражени национализам и ксенофобија, а највећи непријатељ Србије биле су Сједињене Америчке Државе (Radoman 2011: 12), које су тада и водиле политичке и војне акције против СРЈ.

¹⁰ Ученици су испитивани 1988/1989. године, као ученици осмог разреда, који су тада показали малу заинтересованост за религију.

Након демократских промена, 2000. године, узорци средњошколаца постају домаћи политичари, односно национални хероји и естрадне личности (Popadić 2003: 198), породица и даље представља стуб друштва, алтруизам и популарност постају мање прихватљиве у односу на личну добит (Јоксимовић, Максић 2006: 420 – 421), те се највише цене личне вредности и индивидуални циљеви који су усмерени на емоције и приватни живот, губи се заинтересованост за друштвеним ангажовањем. У већој мери се прихватају хедонизам и утилитарност, које су повезане са агресивношћу, чији циљ представља лична добит, па макар се и угрожавали други (Јоксимовић 2003: 174). Са друге стране, и даље се високо вреднује религиозност, која се препознаје и код некадашњих атеиста, који из комфора прихватају друштвено пожељну вредност (Јоксимовић 2003: 174). Привраженост нацији опада, те према истраживању из 2003. године младима од 18 и више година живота је најзначајнија генерацијска припадност (Комшић 2003: 117), што је потврђено и истраживањем из 2007. године, према којем су младима најзначајније генерацијска припадност, па национална, верска и професионална (Кузмановић, Петровић 2008: 166). Ово опадање привражености нацији Марија Радоман објашњава као „национализмом који је због промењеног вредносног и социјалног контекста променио свој садржај и реторику“ (Radoman 2011: 46). Такође, у периоду након демократских промена и аутаритарност код младих се смањује, те је 2000. године 46% младих поштовање ауторитета сматрало најважнијом особином човека (Кузмановић 2003: 126). Ипак, истраживања из 2009. године¹¹ и из 2011. године¹² су показала да код младих у Србији и даље владају традиционалистички ставови који обухватају хомофобију, патријархалност и ксенофобију. Тако су средњошколци показали висок ниво патријархалности, те је 2009. године 76% средњошколаца мислило да жена треба искључиво да се бави дететом, док је 2011. године то мислило 28% средњошколаца. Исте године 77% средњошколаца је сматрало да су брак и породица светиња, а 43% њих се слагало са државном политиком према којој је требало рађати више деце да би се осигурао опстанак нације. На другом месту, али не и мање битном, је и однос према другим народима, где су ученици средњих школа у Србији највећу нетрпељивост

¹¹ Истраживање је рађено у оквиру програма „Иницијатива младића за спречавање родно заснованог насиља на северозападном Балкану“

¹² Истраживање „Ставови и вредносне оријентације средњошколаца у Србији“ спроведено од стране Хелсиншког одбора за људска права

показали према Албанцима (21%), Хрватима (15%) и Ромима (12%), али је и 17,4% ученика рекло да *не вреднује људе по националности* (Radoman 2011: 21 - 43)¹³.

Истраживање вредносних оријентација матураната спроведено крајем 2011. године показало је да међу овим ученицима, будућим академским грађанима, најмлађим бирачима и носиоцима вредносних оријентација будућности традиционализам није високо степенован. Наиме, у претходном делу рада приказано је да сваки седми ученик завршног разреда средње школе показује традиционалистичке ставове умереног или јаког интезитета. Такође, ово се може потврдити и одговорима на питања о идентификацији испитаника са одређеном групом. Наиме, ученицима није постављено питање о степену значаја припадања генерацији јер су истраживања спроведена 2003. и 2007. године показала да је младима најзначајнија генерацијска припадност (Komšić 2003: 117; Kuzmanović, Petrović 2008: 166), те се претпоставило да ће и овим испитаницима генерацијска припадност бити на првом месту. Ипак, матуранти испитивани 2011. године су показали извесне разлике у избору идентификације у односу на младе испитиване ранијих година, и као једну од три најзначајније припадности 79,3% не и благих традиционалиста и 68,1 % традиционалиста је изабрало припадање породици. На другом месту, 54,6% традиционалиста у односу на 57,2% не и благих традиционалиста издваја и полни статус као значајан, али од тог броја 35,7% традиционално опредељених и 24,8 % нетрадиционално и благо традиционално опредељених матураната овај статус истиче као примарну припадност, што говори да припадање одређеном роду игра веома важну улогу у животу, из чега се може закључити да код традиционалиста, али и код не и благих традиционалиста, постоји патријархалност која се негује кроз поштовање породице, која је носилац друштва. Породични стил и став да је породица центар друштвеног живота код младих је у већој мери почео да се развија током деведесетих година 20. века, што Марија Радоман објашњава „ретрадиционализацијом друштва“ (Radoman 2011: 11). Са друге стране, претходних година младима су веома битне биле национална и верска припадност, за које се сада може рећи да постепено губе свој значај на лестици привражености одређеној групи.

¹³ Истраживање је обављено на 629 испитаника у 5 градова у Србији којим је утврђено да 33,9% испитаника припада традиционалистима, од тога 27,9% умереним традиционалистима и 25% нетрадиционалистима. Аритметичка средина посматраног узорка износила је 43,2, односно била је најближа средњој вредности, те је закључено да су средњошколци генерално умерени по питању традиционализма (Radoman 2011: 22- 23)

Наиме, 24,3% не и благих традиционалиста и 32,4% традиционалиста акценат ставља и на припадност свом народу, док верску припадност издваја 21,9% не и благих традиционалиста и 31,4% традиционалиста. Ипак, много мањи проценат испитаника је ове две групе издвојио као први избор (припадност нацији 7% традиционалиста; припадност вери 4,9% традиционалиста). У сваком случају, потребно је напоменути да су ученици са традиционалистичким ставовима у већем проценту бирали идентификације које се могу поистоветити са патриотизмом (припадност нацији, припадност вери, припадност месту становања, припадност одређеном региону, припадност држави, припадност Балкану и припадност политичкој партији). Сви наведени подаци указују да ученици са израженијим традиционалистичким оријентацијама истичу своју веру и нацију, али не као искључиве, већ као „романтичарске“ ставове. Са друге стране, приметна је много већа разлика између не и благих традиционалиста и традиционалиста када су у питању космополитска, либералнија опредељења, јер 11,8% не и благих традиционалиста и 4,9% традиционалиста види себе и као припаднике Европе, док као грађане света себе види 25% не и благих традиционалиста и 6,5% традиционалиста. Наиме, од демократских промена, 2000. године, држава Србија је улагала напоре да се прикључи Европској Унији, па су грађанима Србије 2009. године укинута визе за путовање у већину земаља ЕУ (<http://www.naslovi.net/2009-11-30/blic/eu-ukinula-vize-za-gradjane-srbije/1431712>, приступљено 25.02.2013.), а почетком 2012. године је Србија добила статус кандидата за могући улазак у Европску Унију (<http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Srbija-dobila-status-kandidata-za-EU.lt.html>, приступљено 25.02.2013.). У исто ово време, од 2000. године, грађанима Србије се путем медија говорило о предностима прикључења ЕУ, док су младе о овој теми поред медија образовале и школе у којима се на часовима Грађанског васпитања разговарало о ЕУ, а Делегација Европске комисије је у сарадњи са Министарством просвете организовала квиз – такмичење за средњошколце „Здраво Европо“ на коме су учествовале многе средње школе из Србије (Батровић (ур.) 2009: 24 – 25), због чега не чуди податак да се изван број матураната осећа и припадницима Европе, иако су окренути традиционалним вредносним оријентацијама. Из свега наведеног закључује се да се ученици са традиционалистичким ставовима првенствено осећају патриотама, док не и благи традиционалисти поред Србије као „свој дом“ виде и Европу и свет.

Приказ: Припадање одређеној групи према броју одговора (мултипли одговори)

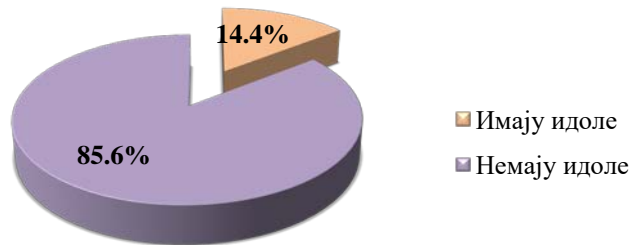
Претходна истраживања која су се бавила вредносним оријентацијама средњошколаца акценат су стављала на узоре испитаника (Popadić 2003), те су истраживачи

Завода за проучавање културног развика и на овај начин желели да утврде вредносне оријентације матураната и да резултате упореде са ранијим истраживањима. Из тог разлога ученицима је било постављено питање отвореног типа које је гласило: *Да ли имате идола?*, а понуђени одговори су били: *да, навести кога и немам идола.*

Идоле, хероје, узоре, једном речју звезде модерног времена Едгар Морен назива Олимпијцима. Они су музичке звезде, филмске звезде, политичари, новинари, спортисти... Неки од њих Олимпијци постају помоћу својих имагинарних улога, а други помоћу својих функција, дела и успеха (Morgen 1979: 127). У времену масовне културе херој је славна личност која одржава и појачава социјалну, политичку и економску тензију унутар друштва (Banić 2008: 16) и она је друштвени симбол. Он се издваја од других својим достигнућима и заслугама и тако заузима посебно место са својим супериорним карактеристикама, те га заједница поштује, слави и одаје му признање, па и након смрти (Klapp 1954: 60). Често побеђује зло те добија прилику да му се додели улога вође, што групи помаже да се идентификује са њим и да изражава своје друштвене вредности. Личност о којој се стварају митови, бајке, песме, филмови, романи, о којој круже гласине, о коме се стално прича, која се обожава, велича, поштује и која има своје следбенике јесте херој (Banić 2008: 16). Према мишљењу социолога Орина Клапа хероји се стварају *спонтаним препознавањем и понашањем, формалном селекцијом, спонтаним развикоm легенди и поетском креацијом приповедача или писца* (Klapp 1948: 135). На основу студија митских и популарних хероја Клап је издвојио шест могућих херојских улога: *херој победник, мудри херој, потенцијални херој – „Пепељуга“, херој бранилац или ослободилац, херој добротинитељ и херој мученик* (Klapp 1948: 136). Ови типови хероја су данас опште прихваћени и сматрају се „универзалним типовима хероја“.

Матуранти, анкетирани у овом истраживању, показали су да углавном немају идоле, На нивоу целог узорка 550 ученика или 31,7% наводи да има идола. Међутим, њих 17,3% не наводи конкретну особу као идола, те се може говорити о 14,4% матураната који у некоме налазе узор. Ако се има у виду да је њих 64 навело члана породице, 16 професора, 13 самог себе, тек 10,8% наводи као узор јавну личност.

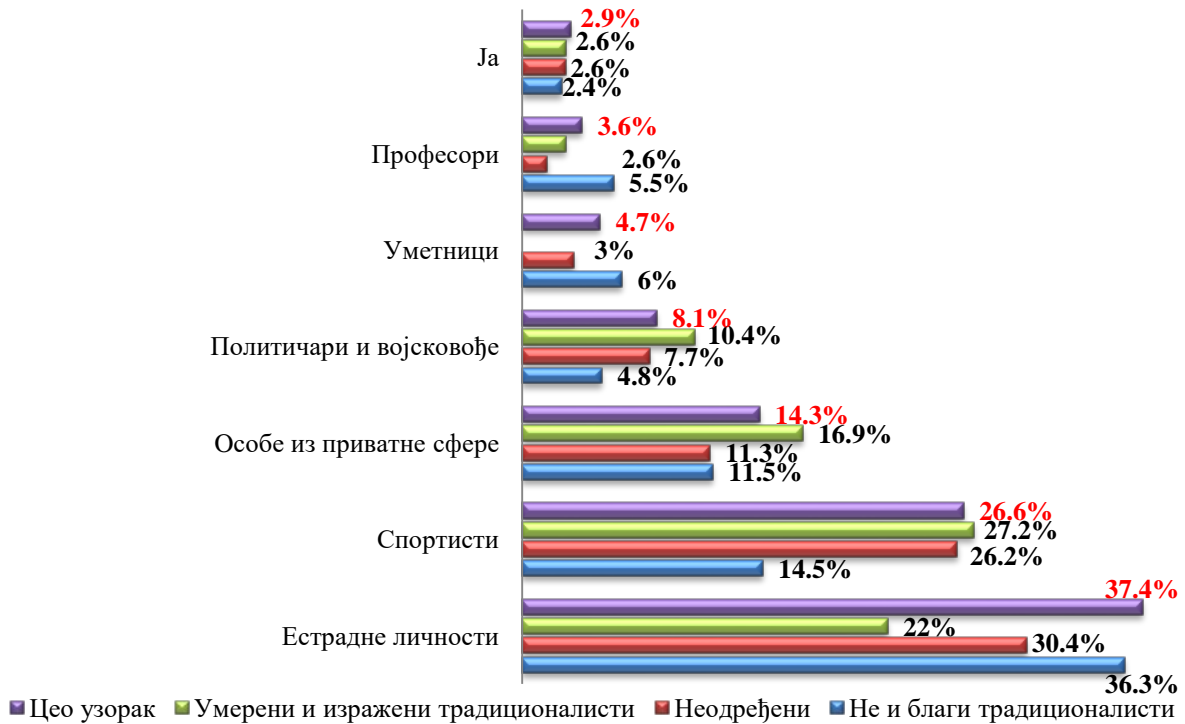
Приказ: Удео матураната који имају идоле

Ипак, ученици који су у већој мери окренути традиционализму се у већем броју диве некој личности од оних са блажим традиционалистичким уверењима. Наиме, 40,3% ученика традиционалистичке оријентације је изјавило да има идола за разлику од 34,3% матураната који су у овом истраживању сврстани у недоређене и 23,8% ученика не и благих традиционалистичких оријентација.

Када се резултати овог истраживања упореде се резултатима истраживања спроведених ранијих година примећује се да средњошколци у већем броју као своје узоре виде чланове своје породице и пријатеље (16,9 % традиционалиста, 14,3% неодређених и 11,5 % не и благих традиционалиста) чиме се може закључити да „*бити популаран и моћан*“ више нису најцењеније особине, већ се поштују црте личности и дела које не чине само људи које Едгар Морен назива Олимпијцима савременог доба.

Приказ: Сфере у којима матуранти налазе идоле (расподела одговора оних који имају идоле)

Матуранти, поред особа из приватне сфере, највише цене и поштују домаће и стране певаче, глумце и манекенке – 22% традиционалиста који имају идоле (8,9% од укупног броја традиционалиста), 30,3% неодређених (10,1% од укупног броја неодређених) и 36,3% не и благих традиционалиста (8,7% од укупног броја не и благих традиционалиста) обожава ове личности. Међу личностима који долазе из света забаве матуранти, без обзира на вредносну оријентацију, цене певача Бору Ђорђевића, певача Марка Шелића Марчела, певачицу Јелену Карлеушу, док традиционалисти обожавају и глумицу Марију Каран и репера Огњена Костића,

познатијег као Струка, а не и благи традиционалисти поштују и певача Боб Марлија и певачице Лејди Гагу и Хејли Вилијамс. Такође, и ученици који припадају категорији неодређених цене и поштују и домаће и стране певаче (по један ученик је навео певача Милана Динчића Динчу, Милоша Бојанића, Бритни Спирс, Џима Морисона, троје ученика је навело Бијонсе..), глумце (по један ученик је навео Чарли Шина, Антонија Бандераса, Николу Коју, а двоје Анџелину Џоли...). Да се на основу омиљене врсте музике не може са сигурношћу утврдити вредносна оријентација неке особе потврђује и податак да је 2,4% не и благих традиционалиста као свог идола навело певача народне музике, Шабана Шаулића, у односу ни на једног традиционалисту који обожава овог певача. Ипак, ученици не и благих традиционалистичких ставова више цене стране певаче, нарочито рок музике (Џима Морисона, Сиди Вишиса, Курта Кобејна...). Уколико се ове личности анализирају према Клаповој типизацији може се претпоставити да се певач Бора Ђорђевић, певач Марко Шелић Марчело и певач Боб Марли цене и због својих политичких ставова и критичког односа према друштву због чега би се они могли уврстити у „*мудре хероје*“ (Кларп 1948: 136). Ипак, све естрадне личности наведене као идоли матураната уживају светску или само домаћу популарност, те је потребно у овом случају користити Клапову студију о социјалним типовима у америчком друштву. На првом месту је тип хероја које Клап назива *изврсни извођач*. Ови хероји не поседују никакву моћ, већ су, једноставно, популарни, што се приписује великом утицају масовних медија (Кларп 1962. цит према Trifunović 2007: 128). Такође, за певачицу Јелену Карлеушу и глумицу Марију Каран, и многе друге естрадне личности се поред популарности везује и физички изглед и слава, па се оне могу одредити у Хероје који су друштвено уважени, (које Клап издваја у својој студији из 1962. године), у поткатегорију *pin-up*, чија најбитнија особина је лепота и телесно савршенство (Кларп 1962. цит према Trifunović 2007: 129).

Да су традиционалисти наклоњенији спорту и праћењу спортских догађаја потврђују и подаци добијени приликом анализе идола матураната. Наиме, домаће и стране спортисте као своје идоле види 27,2% традиционалиста којим имају неког идола (или 11% од укупног броја традиционалиста), 26,2% неодређених (8,8% од укупног броја неодређених) и 14,5% не и благих традиционалиста (односно 3,5% од укупног броја не и благих традиционалиста).

Тенисер Новак Ђоковић се може издвојити као особа коју је навело највише испитаника, укупно 15, што чини 2,7% од оних који имају идоле. Поред Новака Ђоковића, у овој категорији идоли су, ученицима без обзира на њихову вредносну оријентацију, првенствено страни фудбалери (Лионел Меси, Кристијано Роналдо...), кошаркаши (Дејан Бодирога, Коби Брајант, Милош Теодосић...), док су ученици окренути традиционализму као свог идола навели и ултимат борца Федора Емелианенка. Може се претпоставити да су сви спортисти наведени као идоли због своје борбености, храбрости, упорности, талента и способности да победе и јаче од себе, због чега би се према Клаповој типизацији могли уврстити у *хероје победнике* (Klapp 1948: 136). Такође, ови хероји би се могли сврстати и у категорију хероја *изврсног извођача*, које Клап издваја у својој студији о категоризацији у америчком друштву, јер су масовне комуникације допринеле њиховој популарности (Klapp 1962. цит према Trifunović 2007: 128).

У посебну категорију идола под називом *остали* класификовани су домаћи и страни политичари, војсковође, уметници (сликари, архитекте, књижевници...), историјске личности, научници и други. Ове личности је навело 14,2% традиционалиста који имају идоле (односно 5,7% од укупног броја традиционалиста), 14,4% неодређених који имају идоле (7,4% од укупног броја неодређених) и 16,4% не и благих традиционалиста (3,9% од укупног броја ове категорије матураната). Ипак, код ових личности се најбоље могу сагледати разлике у вредносним оријентацијама, те тако чешће традиционалисти као своје идоле наводе политичаре, историјске личности и војсковође – „ратнике“ (по један ученик наводи Ивицу Дачића, Леониду, Милорада Улемека Легију, Муамера ел Гадафија, Владимира Путина, Тита, док Драгољуба Дражу Михајловића наводи 2,6% испитаника). Ове личности је, без квалитативне анализе, теже класификовати у неки од Клапових типова хероја, али се може претпоставити да ученици код ових личности цене пожртвованост, победе и жртвовања за своју групу (народ), због чега би могли бити сврстани у категорије „хероја победника“, „хероја бранилаца“ и „хероја мученика“ (Klapp 1948: 137). Од уметника матуранти са традиционалистичким ставовима нису именовали ниједну особу, чиме се још једном може потврдити да они који су традиционалистички оријентисани ређе читају књиге и посећују културне догађаје.

Са друге стране, матуранти сврстани у категорију неодређених и они са не и благим традиционалистичким ставовима у већој мери цене уметнике од оних који су више окренути традиционалистичким вредностима (по један не и благи традиционалиста воли Ернеста Хемингвеја, Фриду Кало, Милорада Павића, Гогена, Сантјага Калатраву, Агату Кристи, Михаила Љермонтова, и троје Леонарда де Винчија - 1,6%; по један матурант међу неодређенима цени Ден Брауна, Моцарта, Стенли Кјубрика, Франца Кафку, Иву Андрића и Мајаковског или 1%). Од политичара и историјских личности неодређени и благи традиционалисти поштују Зорана Ђинђића (три анкетирани), Тита, Наполеона (два анкетирани), Муамера ел Гадафија, Махматму Гандија, Александра Великог, Бориса Тадића, Цара Душана, Чедомира Јовановића и Хитлера. Са друге стране, Ратка Младића именују само ученици који припадају групи неодређених, укупно 5 анкетираних. Поред тога, испитаници су у своје идоле уврстили и Николу Теслу (укупно петоро анкетираних), и Алберта Ајнштајна (један анкетирани ученик) који би се, можда, због свог успеха могли сврстати у „*мудре хероје*“

Међу идолима нашли су се и професори испитаника које је навело 2,6% традиционалиста који имају идоле, 5,5% не и благих традиционалиста и 1,5% неодређених. И у овом случају није могуће дати ближе објашњење и категорисање ових особа, јер унутар исте категорије могу да се нађу представници сасвим супротних вредносних одређења (Рopađić 2003: 196). На крају, потребно је напоменути да је 2,6% традиционалиста који имају идоле, 2,6% неодређених и 2,4% не и благих традиционалиста као идола навело *самог себе*, што је у складу са закључком другог истраживања, да међу младима постоји у извесној мери и егоистична оријентација (Рopađić 2003: 200), односно да се међу пожељним вредностима младих појављују хедонизам и утилитарност чији циљ јесте лична добит (Јoksimović 2003: 174).

Табела: Идоли матураната

Име идола	Број	%	Име идола	Број	%	Име идола	Број	%
50 Цент	1	0.2	Ернест Хемингвеј	2	0.4	Нил Патрик Харис	2	0.4
Аца Лукас	1	0.2	Ерос Рамацоти	2	0.4	Немања Видић	3	0.5
Адолф Хитлер	1	0.2	Ева Симонс	1	0.2	Ненад Крстић	1	0.2
Агата Кристи	1	0.2	Феде Ле Гранд ди џеј	2	0.4	Невена Михајловић	1	0.2
Ајнштајн	1	0.2	Федосе	1	0.2	Никол Шрезингер	2	0.4
Александар Коларов	1	0.2	Федор Емилијаненко	3	0.5	Никола Којо	1	0.2
Александар Ђорђевић	1	0.2	Фернандо Торес	4	0.7	Новак Ђоковић	15	2.7
Александар Велики	1	0.2	Франц Кафка	1	0.2	Ози Озборн	1	0.2
Ален Исламовић	1	0.2	Франческо Тотти	1	0.2	Патријарх Павле	1	0.2
Алессандра Амбросио	1	0.2	Фрида Кало	1	0.2	Пенелопе Круз	1	0.2
Алмами Мореира	1	0.2	Гакт (јапанска музичарка)	1	0.2	Пол Гоген	1	0.2
Ана Видић	1	0.2	Гост Рајдер	1	0.2	Професор	16	2.9
Анђелина Џоли	4	0.7	Грејс Кели	1	0.2	Ратко Младић	6	1.1
Андреј Аршавин	2	0.4	Хајли Вилијамс	3	0.5	Ричард Бронсон	1	0.2
Ангела Меркел	1	0.2	Халед Хосеини	1	0.2	Роџер Федерер	4	0.7
Ангелика Бојер	1	0.2	Индира Радић	1	0.2	Рој Џој Џуниор	3	0.5
Антонио Бандерас	1	0.2	Иван Миљковић	3	0.5	Рон Џереми	2	0.4
Арнолд Шварценегер	1	0.2	Ивана Павловић	1	0.2	Роналдињо	1	0.2
Асафа Пауел	1	0.2	Ивица Дачић	1	0.2	Роналдо Лима	2	0.4
Авићи (ди џеј)	1	0.2	Иво Андрић	2	0.4	Шабан Шаулић	6	1.1
Аврил Лавињ	1	0.2	Јан Весели	4	0.7	Сам Себи идол	13	2.4
Ексл Роуз	1	0.2	Џенис Џоплин	1	0.2	Сања Рицардс	1	0.2
Бастијан Швајнштајгер	1	0.2	Џеред Летго	1	0.2	Сантјаго Калатрава	1	0.2
Бата Живојиновић	1	0.2	Јашар Ахмедовски	1	0.2	Сека Алексић	1	0.2
Бијонсе	3	0.5	Јелена Карлеуша	9	1.6	Сергеј Петкостин	1	0.2
Бил Гејтс	2	0.4	Јан Торп	1	0.2	Сид Вишис	2	0.4
Бил Дејв бодибилдер	1	0.2	Јони Кејџ	1	0.2	Синан Сакић	1	0.2
Боб Марли	4	0.7	Џастин Бибер	1	0.2	Шабо	1	0.2
Бон Џови	3	0.5	Карим Бензема	1	0.2	Слободан Милошевић	1	0.2
Бора Чорба	7	1.3	Карл Сандерс	1	0.2	Станли Кубрик	1	0.2
Борис Тодић	1	0.2	Кемал Маловчић	2	0.4	Стивен Џерард	2	0.4
Бред Вилк	1	0.2	Кен Блок	1	0.2	Стив Џобс	3	0.5
Бритни Спирс	1	0.2	Клое Кардашиан	1	0.2	Стивен Сигал	1	0.2
Брук Дејвис	1	0.2	Коби Брајант	1	0.2	Струка	4	0.7

Брус Ли	2	0.4	Кристијано Роналдо	4	0.7	Шумахер	1	0.2
Цане Партибрејкерс	1	0.2	Лејди Гага	2	0.4	Супермен	1	0.2
Цар Душан	1	0.2	Ле Брон Џејмс	2	0.4	Тарја Турунен	1	0.2
Чарли Чаплин	1	0.2	Леигхтон Меестер	4	0.7	Тери Круз	1	0.2
Чарли Шин	3	0.5	Леонардо Да Винчи	3	0.5	Тесла	5	0.9
Че Гевара	1	0.2	Лајонел Меси	7	1.3	Тим Бартон	2	0.4
Џеца Ражнатовић	1	0.2	Леонида	1	0.2	Тим Модет	1	0.2
Чеда Јовановић	1	0.2	Луис Хамилтон	1	0.2	Тито	3	0.5
Чеги-вођа навијача	1	0.2	Љуба Њуса	1	0.2	Тјери Анри	2	0.4
Селин Дион	2	0.4	Махатма Ганди	3	0.5	Тома Здравковић	1	0.2
Крис Такер	1	0.2	Мајаковски	1	0.2	Торел	1	0.2
Члан породице	64	11.6	Мајкл Џексон	1	0.2	Тоше Проески	2	0.4
Курт Кобејн	1	0.2	Мајкл Џордан	2	0.4	Усеин Болт	1	0.2
Дарко Радоњић	1	0.2	Мајкл Скофилд	2	0.4	Валентино Роси	3	0.5
Дејвид Гета	1	0.2	Емануел Ђинобили	1	0.2	Ван Перси	1	0.2
Давид Налбандијан	1	0.2	Марија Каран	1	0.2	Виктор Вутен	1	0.2
Давид Вила	4	0.7	Марио Балотели	1	0.2	Виле Вало	1	0.2
Дејан Бодирога	1	0.2	Марко Шелић Марчело	7	1.3	Вин Дизел	1	0.2
Ден Браун	1	0.2	Марко Вујин	1	0.2	Владимир Грбић	1	0.2
Дерик Роуз	5	0.9	Марлон Брандо	1	0.2	Владимир Матовић Ванта	1	0.2
Ди џеј Антоине	1	0.2	Меган Фокс	2	0.4	Владимир Павковић	1	0.2
Ђорђе Балашевић	3	0.5	Мерлин Менсон	1	0.2	Владимир Путин	3	0.5
ДМИКС	1	0.2	Мерлин Монро	1	0.2	Хави Хернандез	2	0.4
Др Хаус	1	0.2	Михаил Ђермонтов	1	0.2	Јапхетс	1	0.2
Драган Џајић	1	0.2	Милан Динчић Динча	1	0.2	Жарко Лаушевић	1	0.2
Драгана Мирковић	1	0.2	Милан Гуровић	2	0.4	Здравко Чолић	3	0.5
Дража Михајловић	2	0.4	Миленко Тепић	1	0.2	Зинедин Зидан	1	0.2
Дражен Петровић	1	0.2	Милорад Чавић	1	0.2	Зоран Ђинђић	3	0.5
Дрогба	3	0.5	Милорад Павић	1	0.2	Зузан	2	0.4
Душко Вујшевић	1	0.2	Милорад Улемек Легија	2	0.4	Звонко Богдан	1	0.2
Џејми Оливер	1	0.2	Милош Бојанић	1	0.2	Хуан Торена	1	0.1
Цена Џејмсон	2	0.4	Милош Теодосић	2	0.4	Укупно	455	14,4%
Ценан Лончаревић	1	0.2	Митар Мирић	2	0.4			
Ценифер Лопез	1	0.2	Моцарт	1	0.2			
Џим Морисон	3	0.5	Муамар Ел Гадафи	2	0.4			
Џони Деп	4	0.7	Наполеон	2	0.4			
Ејми Вајнхаус	2	0.4	Ернест Хемингвеј	2	0.4			

Резултати истраживања о ксенофобији, спроведеног на средњошколцима 2011. године од стране Хелсиншког одбора за људска права потврђени су и овим истраживањем. Наиме, матуранти средњих школа у Србији највећу нетрпељивост показују према Албанцима, Ромима и Хрватима. Ипак, мора се нагласити да се рангирање нетрпељивости према другима народима и етничким групама разликује, те су средњошколци 2011. године изјавили да највећи отклон осећају према Албанцима, па према Хрватима и на крају према Ромима (Radoman 2011: 21–43), док испитаници овог истраживања осећају већу нетрпељивост према Ромима, него према Хрватима.

Истраживања односа према другим народима рађена су и ранијих година, почевши од 1966. године (Pantić 1967. цит. према Popadić 2010: 110) до 2010. године (Cesid 2010. цит. према Popadić 2010: 110), али и поред многобројних истраживања није могуће са сигурношћу извршити поређења ранијих истраживања са истраживањем вредносних оријентација матураната, јер не постоји једна устаљена група индикатора која би омогућила компарацију истраживања. Такође, узорци истраживања нису упоредиви (нека истраживања су рађена на узорку младих, нека на узорку пунолетних...), а и начин одговарања испитаника није идентичан (Popadić 2010: 112). Ипак, поређења су могућа уколико се изаберу четири социјална односа коришћена у већини ранијих истраживања, а и у истраживању спроведеном на матурантима 2011. године. Наиме, могуће је упоредити односе који се тиче сталног живота одређеног народа или етничке групе у Србији, комшијског односа са припадником другог народа или етничке групе, односа у којој је припадник другог народа или етничке групе надређен испитанику и родбинског односа.

Компаративни приказ неприхватања односа према појединим народима и етничким групама истраживања спроведених претходних година на територији Србије објавио је у свом раду под називом „Пут из братства и јединства – етничка дистанца грађана Србије“ професор социјалне психологије Драган Попадић, у коме је упоредио истраживања које је објавио Драгомир Пантић, 1967. године и 1991. године; Бора Кузмановић, 1994. године; Биро Миклош и други 2000. и 2002. године; Београдски центар за људска права 2004. и 2005. године и Cesid 2006. и 2010. године. Овај упоредни приказ допуњен је и истраживањем Завода за проучавање културног развитка спроведеног крајем 2011. године.

Табела: Компаративни приказ неприхватања односа према појединим народима и етничким групама (процент оних којих се противе односима са другима)

Да ли бисте имали нешто против да неки од припадника следећих народа...	Реализатор и време истраживања*	Албанци	Бошњаци	Хрвати	Мађари	Роми	Црногорци
.....стално живи у Вашој држави	IDN 1966*	15	12	8	14		4
	IDN 1993*	52	50	52	37	19	4
	SMMRI 1999*	59	47	43	26	18	
	SMMRI 2001*	34	23	19	12	9	
	SMMRI 2002*	46	29	27	16	12	
	SMMRI 2003*	32	23	19	12	12	
	SMMRI 2004*	29	17	12	10	10	
	CESID 2006*	47	22	29	17	15	15
	CESID 2010*	41	26	33	20	23	14
ZAPROKUL 2011	61,1	15,9	36,1	24,7	35	16,8	
.....живе у Вашем суседству у истој згради или улици	IDN 1993*	60	56	55	42	31	4
	SMMRI 1999*	66	51	47	28	25	
	SMMRI 2001*	46	28	22	15	20	
	SMMRI 2002*	53	35	31	20	27	
	SMMRI 2003*	35	25	20	13	20	
	SMMRI 2004*	34	22	15	12	18	
	CESID 2006*	53	27	32	20	25	13
	CESID 2010*	47	30	35	23	30	15
	ZAPROKUL 2011	59,7	22,7	34,9	23,1	40,9	15,3
.....Вам буду шеф, професор или наставник	IDN 1966*	18	12	9	13		6
	IDN 1993*	73	70	67	61	54	17
	SMMRI 1999*	74	61	58	44	49	
	SMMRI 2001*	55	41	36	33	38	
	SMMRI 2002*	59	46	42	34	42	
	SMMRI 2003*	44	36	31	25	32	
	SMMRI 2004*	50	38	34	29	37	

	CESID 2006*	62	40	45	35	42	30
	CESID 2010*	54	38	42	33	40	22
	ZAPROKUL 2011	61,9	31,1	43	31,4	44	24
.....да постану Ваши сродници путем властитог брака или брака деце	IDN 1966*	39	31	26	31		22
	IDN 1990*	57	45	32	29		12
	IDN 1993*	84	81	74	69	75	12
	SMMRI 1999*	88	82	72	58	79	
	SMMRI 2001*	76	64	51	44	66	
	SMMRI 2002*	83	71	59	52	78	
	SMMRI 2003*	65	57	45	38	60	
	SMMRI 2004*	70	60	47	44	64	
	CESID 2006*	77	60	58	50	65	25
	CESID 2010*	72	59	62	48	63	26
	ZAPROKUL 2011**	70,4/ 77,9***	36/ 44***	44,7/ 51,9***	36,6/ 45,7***	60,7/ 72,1* **	23,5/ 30,4***

*Извор: Popadić 2010: 113; ** ZAPROKUL – Завод за проучавање културног развитка; *** - одговор на питање *Да ли бисте имали нешто против да припадник другог народа ступи са Вама у брак?*

Уколико се резултати истраживања *Интеракција вредности и културних преференција матураната* упореде са резултатима истраживања о етничкој дистанци рађених претходних година на територији Србије, без Косова и Метохије, примећује се да је етничка дистанца према Албанцима, Бошњацима, Хрватима и Мађарима била највиша непосредно пре и током сукоба деведесетих година 20. века, док је након демократских промена, 2000. године, опадала. Овај тренд смањивања дистанце трајао је до 2004. године када долази до благог и константног пораста дистанцирања који се враћа на ниво 2001. године (Popadić 2010: 116) и највише се огледа у дистанци према Албанцима. Матуранти Србије највећи отклон показују према Албанцима, који је сличан нетрпељивости према овом народу који су грађани осећали 1999. године, у време оружаног сукоба са албанским становништвом на Косову и Метохији.

Према истраживању Панџића из 1967. године, најмлађи испитаници показују највећи степен нетрпељивости према другим народима и етничким групама (Pantić 1967. цит. према

Popadić 2010: 110), док резултати других истраживања (нпр. Београдског културног центра 2005.) не показују разлику у нетрпељивости према другима међу различитим узрастима. Стога се и висок степен нетрпељивости у истраживању Завода не може са сигурношћу тумачити на овај начин.

Ипак, као што је у претходном делу рада напоменуто, матуранти у Србији највећу нетрпељивост осећају према народима са којима је Србија била последњих година у сукобу, Албанцима и Хрватима. Према речима Драгана Попадића неприхватање сталног живота у држави припадника друге групе представља однос који се тумачи као врло висок ниво нетолеранције, јер однос живота у истој држави не захтева социјалну блискост са припадницима друге групе (Popadić 2010: 114), али као што је у претходном делу рада напоменуто постоји могућност да испитаници прихватање овог става сматрају „окупацијом“. Са друге стране, и ранија истраживања су показала да сви грађани, без обзира на узраст, па и ученици завршних разреда средњих школа у Србији, највећу дистанцу према другим групама показују у најличнијим односима, односно у прихватању склапања брака и прихватању сродничких односа са припадницима других група. Управо ово јесу и питања која су најчешће коришћена у истраживањима о етничкој дистанци, што се не мора искључиво сматрати дискриминацијом и ксенофобијом, јер постоји могућност да испитаници сматрају да „мешовити брак“ може изазвати потешкоће код оба супружника приликом превазилажења језичких, културних и религијских баријера (Popadić 2010: 115 - 116).

Да ли је традиционализам отпор модернизацији?

Србија се данас налази између традиционалног и модерног поимања живота. У претходном делу рада могло се приметити да међу ученицима завршних разреда средњих школа постоје и традиционални и модерни ставови који се могу видети и у култури, односно у културном активизму. У култури Србије постоје елементи модерног живота са снажним упливима традиционалног наслеђа. На овај начин повезују се село и град, Србија се повезује са остатком света, развија се дијалог и сарадња са другим културама, култура постаје део свакодневног живота, али, са друге стране, производи културе постају профитабилна роба, а

„мали народи“ се плаше губитка свог националног идентитета (Vožilović 2012: 1117 - 1120). Социолог Ратко Божовић сматра да однос према традицији може бити двојак. Наиме, традиционалисти често поседују некритички дух, „болећиви“ су према прошлости и хвалењем предака желе да похвале саме себе. Са друге стране, традиција има велики значај приликом разумевања постојања, препознавања идентитета, и односа међу генерацијама, те никако не би требало „окретати леђа“ традицији (Vožović 2002. цит. према Vožilović 2010: 115), јер традиција представља основ социјалног и културног прогреса, те иако традиција јесте садашњост прошлог, она би требало да буде и изазов будућности. Али, према речима социолога Николе Божиловића *„зло се пише оној култури која би да се окамени и заустави у историји и да све „ово“ данас вреднује „оним“ из прошлости“*, јер тада долази до традиционализма који зауставља све промене и иновације. Данас се традиција користи за остваривање националних и политичких циљева, у којој превагу узимају религија, историја и сеоска традиција (Vožilović 2010: 115 - 116).

Поставља се питање шта чини традиционалну културу, а шта модерну културу, и да ли ове две културе живе у симбиози. Често се традиционална култура схвата као она култура коју чини „дат начин живота“, а модерна култура као „наметнути начин живота“. Модерни стилови живота се данас налазе на рубу културног живота које користи само интелектуална и уметничка елита, и са једне стране они потискују традицију, али за циљ никако немају брисање традиције (Vožilović 2012: 1121). Дакле, може се закључити да „новине“ не представљају негацију традиције, јер и у многим развијеним земљама традиција опстаје, и донекле учествује у грађењу нових креација. Управо из тог разлога социолог Мос сматра да иза сваке друштвене појаве стоје историја, језик, традиција и навике (Mos 1982. цит. према Vožilović 2010: 118), због чега Ентони Гиденс мисли да је у савременом добу дошло до извесне симбиозе традиције и модерности (Gidens 2005. цит. према Vožilović 2010: 117). Ипак, мора се признати да је традиционално друштво било уздрмано доласком нове, модерне, космополитске културе, те према речима Вила Кимлика, либерализацијом културе људи су губили додире са традиционалним обичајима својих сународника, због чега су многи теоретичари сматрали да ће модернизација културе код многих народа избрисати национални идентитет (Kumlicka 2003. цит. према Vožilović 2012: 1126). Данас се модерна култура окреће свакодневном животу

појединца, због чега се од ње очекује да ће оно што је било вредно у прошлости укључити у „нову“ културу и усагласити са потребама данашњице (Božilović 2010: 120). Управо из тог разлога традиција не сме да буде искључива (и да прихвати да није све што је прошло и свето) и фиксирана, јер се модерност ослања на тековине из прошлости које се могу мењати, допуњавати, реинтерпретирати и актуелизовати, односно постмодернизовати (Božilović 2012: 1128). Са друге стране традиција не сме да дозволи да у сваком погледу буде допуњена, реинтерпретирана и актуелизована јер може злоупотребом носталгије, прошлости и национализма да се претвори у кич који из комерцијалних разлога традицију претвара у спектакл (Božilović 2010: 122).

На основу резултата истраживања *Интеракција вредности и културних преференција матураната* може се закључити да у Србији мањи број ученика завршних разреда средњих школа показује висок степен традиционализма. Наиме, можда би се могло рећи да матуранти Србије показују постојање симбиозе традиције и модерног. Са једне стране, због политичке ситуације у Србији они се плаше да ће путем утицаја „западних“ култура изгубити свој национални идентитет, своју прошлост, те и даље показују ксенофобију и националистичке ставове. Са друге стране, модерна култура им је „наметнула“ нов начин и стил живота.

На првом месту се издвајају медији и нове информационе технологије који су са собом донели и нову перцепцију стварности и које сви матуранти, без обзира на вредносну оријентацију, веома често користе.

На другом месту се налази културни активизам који је веома слабо развијен код свих матураната (иако ученици са не и благим традиционалистичким ставовима нешто чешће посећују културне догађаје).

На трећем месту јесте провођење слободног времена, које сви ученици највише воле да проводе у дружењу са пријатељима и на забавама, у кафићима и дискотекама. Ипак, ученици код којих преовладавају традиционалистички ставови воле да своје слободно време проводе и у бављењу спортом, праћењу спортских догађаја и у спортским кладионицама, те су и њихови идоли углавном спортисти. Да ли се може рећи да ови ученици припадају групи навијача и да се за навијаче везују традиционалистички ставови? У литератури се може пронаћи да многе навијачке групе себе сматрају чуварима традиције, вере и националног

идентитета (<http://pescanik.net/2012/09/navijaci-huligani-i-novi-fasizam/> приступљено 25.02.2013.), али ово истраживање се првенствено бавило интеракцијом вредности и културе, те није могуће рећи да матуранти који се баве спортом и који прате спорт на тај начин показују и свој национализам, ксенофобију, религиозност, те је за добијање оваквих резултата потребно обавити посебно истраживање.

На четвртом месту јесу „културни укуси“ матураната окренутих традиционализму. Иако они са традиционалистичким ставовима више воле да слушају (турбо)фолк и домаћу забавну музику они су прихватили, те и радо слушају „нове западне звукове“. Наиме, резултати истраживања су показали да традиционалисти слушају и реп, хип – хоп, техно и поп музику које су на просторе Србије стигли путем медија (телевизије и интернета) и да путем те музике не желе да изразе своје ставове, већ да се добро забаве. Са друге стране, и анализа идола је показала да су не и благим традиционалистима идоли особе које се могу због врсте музике коју певају више везати за традиционализам, те су узорци ученика са либералнијом оријентацијом и певачи фолк музике Шабан Шаулић, Светлана Цеца Ражнатовић и Јелена Карлеуша.

На последњем месту јесу „читалачки укуси“ матураната окренутих традиционализму. Наиме, иако су истраживачи претпоставили да ови ученици највише воле да читају политичке магazine, резултати су показали да овим ученицима није толико занимљиво да се путем новина информишу о политичкој ситуацији у држави колико су им занимљиви интригантни подаци о јавним личностима, због чега најчешће и читају таблоиде и спортске магazine.

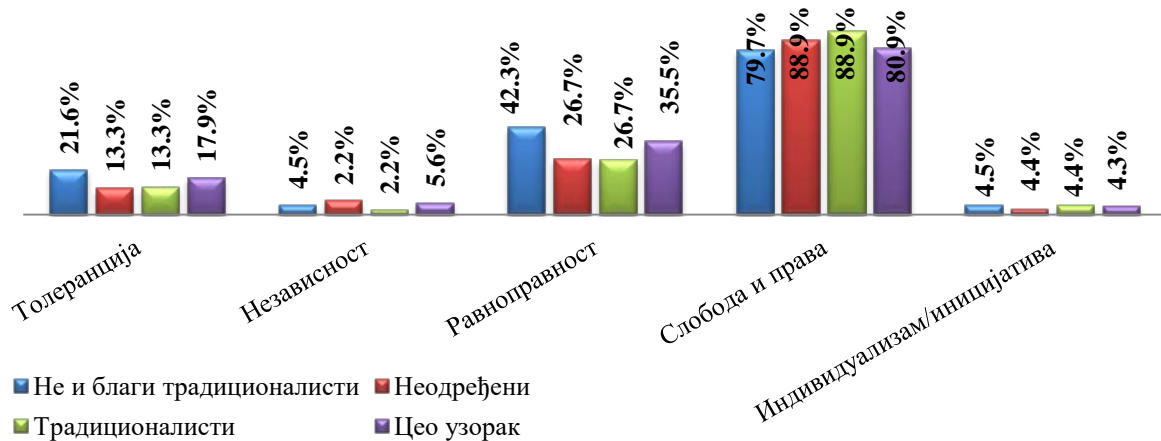
Коначно, не треба заборавити да се традиционализам матураната највише огледа у односу према породици и поделама улога у јавној и приватној сфери, а не у перцепцији политичких кретања. Дакле, најчвршће корене традиционализам има у очувању породичног модела из прошлости, према којем је мушкарац глава породице која зарађује, а жена би требало више да се окрене приватној сфери и чувању деце. Међутим, остаје нејасно колико би испитаника било спремно да заиста и прихвати овакав модел, јер би тиме смањило могућност за сопствено уживање у музици, спорту и другим активностима које упражњавају након професионалне обавезе.

Када се резултати овог истраживања упореде са истраживањима вредносних оријентација младих спроведених ранијих година може се закључити да матуранти у Србији показују либералније ставове, да постепено прихватају „нове“ вредности, али и да прихватају актуелизацију и реинтерпретацију традиције. Ово се може сагледати у религији, која више младима не представља први извор идентификације са неком групом, те је 4,9% матураната окренуто традиционализму религију поставило на прво место, док је највећи број њих (18,8%) ово поставило на треће место, након породичног и полног статуса. Такође, ниједан испитаник као свог идола није навео особу која припада религијској сфери, те се може претпоставити да се и данас религиозност прихвата из комфора као друштвено пожељна вредност (Joksimović 2003: 174).

Управо из наведених разлога било је битно сазнати да ли матуранти знају шта са собом доноси демократија и које су демократске вредности. Резултати су показали да, иако се томе често говори, свега 23,6% традиционалиста и 44,7% не и благих традиционалиста зна бар једну демократску вредност, од којих првенствено сви матуранти издвајају слободу и људска права (88,9% традиционалиста и 79,7% не и благих традиционалиста). На другом месту матуранти истичу равноправност (26,7% традиционалиста и 42,3% не и благих традиционалиста) и толеранцију (13,3% традиционалистички опредељених и 21,6% либералније опредељених) из чега се може закључити да матуранти који су окренути либералнијим ставовима имају веће знање о демократији и демократским вредностима. Поред тога, важно је напоменути да се мали број матураната, најмлађих бирача, сетио независности и индивидуализма, те је 2,2% традиционалиста и 4,5% не и благих традиционалиста навело независност и 4,4% традиционалиста и 4,5% не и благих традиционалиста је издвојило индивидуализам као демократску вредност. Овај податак указује да би установе образовања и медији и даље требало да раде на развијању демократске свести код младих, нарочито ако се зна да индивидуализам означава слободно предузетништво, ограничену владу, личну слободу и ставове, односно да је индивидуализам основа демократског друштва које захтева поштовање индивидуалних права и слобода (Golubović 2007: 189 - 190).

Овим се може опвргнути полазна хипотеза истраживача према којој су матуранти у стању да идентификују основне демократске квалитете, јер су резултати истраживања показали да само трећина испитаника зна да именује неку демократску вредност.

Приказ: Демократске вредности које познају матуранти

Из свега наведеног може се закључити да је међу ученицима завршних разреда средњих школа релативно мало оних који показују окренутост снажнијим облицима традиционализма који са собом носи национализам, ауторитарност и патријархалност. Традиционализам матураната у овом истраживању највише се очитава у породичним, односно патријархалним, а не у осталим анализираним вредностима. Ипак, и умерени и изражени традиционалисти неретко показују отвореност ка модерним културним обрасцима, и у сличној мери показују уметничку креативност као и матуранти са блажим традиционалистичким схватањима.

Традиционалиста је чешће особа мушког пола са израженом нетрпељивпошћу према другим народима, похађа средњу стручну школу, прати спортске догађаје, одлази у

клатионице, воли провод и забаву, слуша популарну музику, мало чита, а најређе се може срести у установама културе.

Са друге стране, особа не и благих традиционалистичких ставова чешће је особа женског пола отворена за упознавање и повезивање са другим народима, похађа гимназију, слободно време најчешће проводи са пријатељима, али воли да чита, па од установа културе, иако се ретко среће у њима, највише воли да посети библиотеку и позориште, док најмање одлази на спортске догађаје и у клатионице.

Разлике у културном понашању у складу са традиционалистичком оријентацијом изражене су према полу и према типу школе, али не и према простору на којем живе, односно регионима.

Препоруке

Пре акцентовања препорука треба нагласити да резултати овог истраживања нису забрињавајући, јер ученици окренути традиционализму прихватају и савремене тенденције и културне обрасце. Традицију свакако треба очувати и неговати у позитивној мери, али не противити се иновацијама, богаћењу баштине, и стварању неких нових искустава. Чини се да матуранти управо тако и схватају савремене тенденције и, на тај начин негубећи везу са прошлосту, окрећу се будућности. Оно што може изазвати бојазан јесте још увек изражена нетрпељивост према другим народима која је присутна нарочито код особа традиционалистичких ставова.

Коначно, требало би скренути пажњу на неколико друштвених акција које би могле допринети самоактуализацији матураната који творе будућу социјалну базу и интелектуалну елиту.

Повезивање установа културе и школа

Најпре би требало успоставити чвршћу везу између установа културе и образовања. Наиме, према Конвенцији о правима детета (УНИЦЕФ, 1989) коју је Савезна Република Југославија ратификовала 1990. године, а Република Србија наследила добијањем статуса самосталне државе, једно од основних права детета јесте право на образовање, слободно време, рекреацију и културне активности. У Конвенцији образовање и култура третирају се заједно, у истом члану Документа, чиме се указује на неодвојивост два термина. Ипак, у Србији везе између школе и културе нису тако чврсте.

Такође, различита научна истраживања указују на значај везе између упознавања са културом и уметношћу у најранијем добу и активних учесника у културној понуди (било као публике, било као стваралаца) у каснијем животу. Повезаност културе и образовања истакнута је и у предлогу *Стратегије развоја образовања* из 2011. године, јер ученици скоро уопште не развијају уметничку и културну писменост (што је циљ образовања на основу *Закона о*

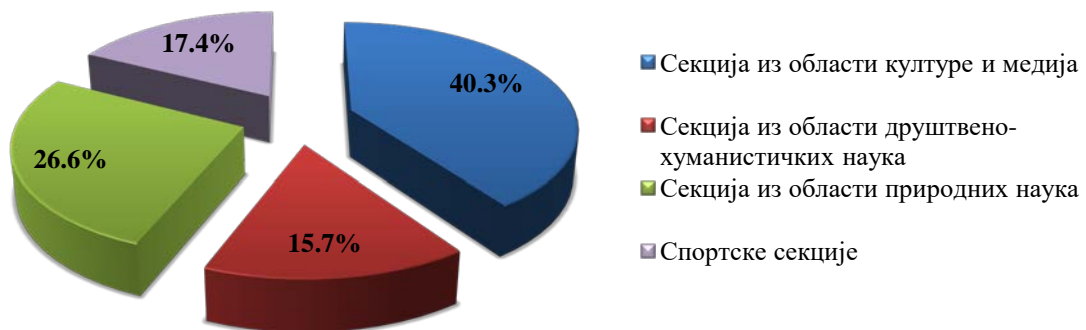
основама образовања, члан 4, став 2), нити базичне културне потребе и навике које су важне за формирање вредносних ставова неопходних за живот и рад у савременом друштву, те за приватни и професионални живот сваког грађанина.

Истраживања Завода за проучавање културног развитка из 2010. и 2011. године, која су се бавила културним потребама студената, односно средњошколаца, указују на изузетно низак ниво партиципације младих у културном животу Србије. Примера ради, највећи број средњошколаца у Србији не чита ништа друго осим лектире, веома ретко или уопште не одлазе у позоришта, музеје, галерије... Наиме, у културном животу учествује (повремено или активно) само 8,5% испитаних (Mrđa 2011). Такође, истраживачи Завода су током пројеката *Локалне културне политике* и *Културне политике на нивоу округа Србије* увидели да је сарадња између установа културе и установа образовања на ниском нивоу. Наиме, сарадња се најчешће своди само на посете установама културе. Најчешћи садржаји који се посећују су изложбе и позоришне представе, а узраст деце која организовано одлазе на културне програме је од 5 до 10 година (Лазаревић (ур.) 2010; Лазаревић (ур.) 2011). Након тога посете се проређују или их често уопште нема. Овај податак потврђује и *Стратегија развоја образовања* која наводи да су школе изоловане (затворене у себе), не сарађују с другим образовним, културним и научним институцијама ни с локалном средином. У школским плановима често постоје посете некој културној институцији, али не постоји планирана, осмишљена сарадња с утврђеним програмом, циљевима и начинима рада (који су унети у планове рада обе институције). Због тога је веома важно успоставити везе (и правно и искуствено) између школа и установа културе и то не само у домену посета већ и у форми укључивања младих у културне садржаје. На овај начин би школе значајно више утицале на:

- развој креативности и критичког ума у најранијем узрасту
- креирање будуће публике у култури и носилаца културне продукције
- истрајно и посвећено остваривање културног развоја нације који успешно чува и негује културно наслеђе и идентитет, развија толерантан и кооперативан однос према другим културама и јача допринос културе укупном квалитету живота становника Србије чиме би се утицало и на смањење негативних аспеката традиционализма, као што је ксенофобија.

За развој личности младих веома су значајне ваншколске активности. Ово истраживање показало је да се свега 15,4% матураната ангажује у школским секцијама. Због тога је важно да школе и професори промовишу ангажман у оваквим организованим активностима. Потом је веома значајно умрежити културне делатнике и предметне наставнике, јер чак 40,3% матураната истиче да су ангажовани у секцији која има културни карактер – глума, литерарна секција, плес, фолклор, музичка, ликовна, фотосекција... Школске секције често су организоване од стране наставника, без укључивања људи који раде у култури који би могли ученицима много више да приближе културну сферу и установе као места културног стваралаштва.

Приказ: Процент ангажованих матураната у одређеном типу школске секције

Утицај установа образовања на формирање правих вредности

Установе образовања, нарочито основне и средње школе, важни су чиниоци који утичу на формирање вредносних оријентација код младих. Наставни садржај одређеног школског предмета, уџбеник, метода и облик наставног рада, сам наставник, организација школског живота и општи начин живота одређене школе врше утицај на формирање

вредности. Наравно, моћ школе је ограничена, јер су млади у исто време изложени утицају породице, медија и вршњака. Развијање аутономије личности и прихватање демократских вредности јесу услов у процесу модернизације друштва. Ипак, медији и многи научници често упућују критике школама које се односе на пасивност ученика, неуважавање ученика од стране наставника, услове раде и наставне методе из чега се може закључити да школе не развијају у довољној мери демократске оријентације (Joksimović 2003: 173 - 175), што је потврдило и ово истраживање у коме свега трећина ученика зна да наброји неку демократску вредност (34,7%). Наиме, развијање демократских вредности највише се може постићи на часовима Грађанског васпитања, Српског језика и књижевности, Музичке уметности, Ликовне културе, Историје, Социологије и Географије где би се путем метода групног рада, а не фронталног начина рада, односно путем радионица и дискусија код ученика јачале демократске вредносне оријентације, а ученици би имали слободу изражавања и одлучивања. Такође, на овај начин би ученици развили свест о својим правима и обавезама, уважавали би разлике међу својим пријатељима, чиме би формирали основне демократске вредности толеранцију и поштовање различитости. За сада овакав начин рада постоји на часовима Грађанског васпитања, изборног предмета који не похађају сви ученици, а да би развијање демократских вредности имало ефекат потребно је да похађају сви ученици који ће стећи знање, вештине и ставове о предностима демократије и демократског одлучивања. Са друге стране, на овим часовима би се путем радионица чувала и традиција, јер би се ученици упознавали са идентитетима свих народа и етничких група који живе на територији Србије, али и шире. Такође, путем школских излета и екскурзија ученици би се упознавали са традицијом и културном разноликошћу Србије, а програми на тим путовањима би требало да буду у складу са потребама ученика, а путем костимирања, глуме и интеракције ученика, предавача и водича ученици би доживели историју и традицију свих народа у Србији.

Помоћу наведених начина школског рада би се поред развијања демократских вредности, упознавања традиција и култура многих етничких група смањила и нетрпељивост према другим народима и етничким групама, а међукултурни дијалог и толеранција би били ојачани.

Учешће младих у формирању културних образаца и садржаја

На основу неколико истраживања Завода, а посебно на основу разговора са омладином кроз фокус групе у градовима Србије (Лазаревић (ур.) 2010), може се закључити да установе културе не посвећују довољно пажње захтевима омладине, и са њом често не остварује сарадњу. Да би се програми реализовали по мери младих неопходно је најпре сагледати њихове ставове и потребе, а потом их укључити у организацију садржаја. С тим у вези изузетно су битна истраживања потреба омладине и ослушкивање њихових жеља путем анкета, разговора, евалуационих листова. Такође култура се може учинити ближом уколико млади учествују у њеном формирању. Зато би требало укључити средњошколце и студенте у осмишљавање, организацију и реализацију догађаја. На тај начин фестивали и други програми добили би посебан облик који задовољава младе и буди код њих жељу да учествују у култури и као публика и као ствараоци. Чињеница да је 40% младих који су ангажовани у школским секцијама окренуто културним активностима довољно говори и о жељи младих да се укључе у осмишљавање културних садржаја.

Развој удружења за младе

Активно учешће младих у доношењу одлука од значаја је за њихову будућност и може веома да утиче на побољшање њиховог положаја у друштву. Искуства многих земаља су показала да без активизма и учешћа у друштвеном животу млади постају невидљиви, маргинализовани део друштва, а њихове потребе бивају занемарене (Организација креативног окупљања, http://www.okoorg.rs/onama/aktivizam_mladih/aktivizam_mladih.html , приступљено 07.03.2013. године).

Истраживање о активизму младих, спроведено 2007. године, од стране организација *Цесид* и *Замисли живот*, а подржано од стране Министарства омладине и спорта Републике Србије, показало је да „код младих постоји вера да ће ускоро бити боље, односно нада и оптимизам, али је спремност на лични ангажман да би се то остварило много мања“. Наиме,

према овом истраживању готово половина испитаника (48%) схвата активизам као облик пожељног понашања у умереном, повременом или „осредњем“ обиму (оцена 3). Веома мали број испитаника (3%) категорисан је као потпуно неактиван, односно као број оних који имају апсолутно негативан став према активизму (оцена 1); 22% је углавном неактивно (оцена 2). Исти број је и углавном активних (оцена 4), док веома позитиван став према активизму као појави има 5% испитаника (максимална оцена 5)“. Исто истраживање показало је да су старији припадници омладине највише ангажовани у политичким организацијама, али да они најмлађи испитаници (од 15-19 год.) најрадије учествују у раду спортских организација и клубова, али и организација из области културе као што су нпр. културно-уметничка друштва и сл.

(http://www.mos.gov.rs/sites/default/files/down/Aktivizam_mladih.pdf, приступљено 07.03.2013. године).

Активизам младих је веома битан за њихов лични развој, али и за друштво у целини, као и за све његове сегменте посебно. С тим у вези, у многим градовима управо иницијатива омладине употпуњује сферу културе и доноси садржаје који недостају. Често се дешава да млади покрећу озбиљне музичке фестивале, филмске садржаје, стрип програме, који произилазе из незадовољених потреба. Због тога је веома важно подстицати овакав вид уметничког стваралаштва и друштвене и културне акције. Најпре треба информисати младе о значају њиховог ангажмана и тиме повећати њихову мотивацију за укључивање у друштвене и културне активности, потом подстицати бројност оваквих удружења, а затим и њихов континуирани рад. Повећање мотивације младих може се вршити преко сарадње удружења и школа, разних предавања и упознавања са примерима добре праксе. Вишеструки значај ових удружења огледа се у чињеници да омладинска удружења у култури уносе иновације и у рад установа културе који могу користити младу креативну енергију и иновирати своје програме и начине организације.

Литература

1. Antonić, Slobodan. 2002. *Zarobljena zemlja*. Beograd: Otkrovenje
2. Badrić, Marko, Prskalo, Ivan. 2011. Participiranje tjelesne aktivnosti u slobodnom vremenu djece i mladih. *Napredak* 152: 479 – 494.
3. Bakić, Jovo. 2007. Konzervatizam. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 258 – 259
4. Banić, Ana. 2008. *Odmetnik kao narodni heroj u američkoj popularnoj kulturi*. Diplomski rad, Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet.
5. Батровић, Милица (ур.). 2009. *Европски дневник – Твоја будућност 2009 – 2010*. Brussels: Generation Europe Foundation
6. Božilović, Nikola. 2010. Tradicija i modernizacija (Evropske perspektive kulture na Balkanu). *Sociologija*, Vol. LII, No.2: 113 – 126.
7. Božilović, Nikola. 2012. Otpori modernizaciji kulture srpskog društva. *Теме XXXVI/3*: 1117 – 1141.
8. Vukadinović, Маја. 2011. Zvezde – elita medijskog doba. *Зборник радова Факултета драмских уметности* 17: 249-260.
9. Dimitrijević, dr Vojin. 2008. Predgovor. U: *Vodič kroz Haški tribunal propisi i praksa* (ur. Stevančević, J. i Jovanović, I.). Beograd: Misija OEBS u Srbiji: XIII – XV
10. Dragičević – Šešić, Milena. 1994. *Neofolk kultura*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
11. Ђурковић, Миша. 2009. *Слика, звук и моћ*. Београд: МСТ Гајић

12. Golubović, Zagorka. 2007. Individualizam. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M) Beograd: Zavod za udžbenike: 189 - 190
13. Gordi, D. Erik, 1999. *Kultura vlasti u Srbiji*. Beograd
14. Gredelj, Stjepan. 2004. Politička kultura mladih. U: *Mladi zagubljeni u tranziciji* (ur. Mihailović, S.). Beograd: Centar za proučavanje alternativa: 135 – 157.
15. Ilišin, Vlasta. 2002. Interesi i slobodno vrijeme mladih. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
16. Joksimović, Snežana. 2003. Doprinis škole formiranju vrednosti mladih. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 173 – 179
17. Јоксимовић, Снежана, Јањетовић, Драган. 2008. Појам о себи и вредносне оријентације адолесцената. *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 2.: 288 – 305.
18. Јоксимовић, Снежана, Максић, Славица. 2006. Вредносне оријентације адолесцената: усмереност према сопственој добробити и добробити других. *Зборник Института за педагошка истраживања*, број 2: 415 – 429.
19. Klapp, E.Orrin. 1948. The Creation of Popular Heroes. *The American Journal of Sociology*, Vol. 54, No. 2.: 135-141.
20. Klapp, E.Orrin. 1954. Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control. *American Sociological Review*, Vol. 19, No. 1: 56-62.
21. Komšić, Jovan. 2003. Da li je nacionalizam i dalje naša sudbina?. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 111 - 123

22. Kronja, Ivana. 2004. Turbo Folk and Dance Musik in 1990s Serbia: Media, Ideology and the Production of Spectacle. *The Antropology of East Europe Review*, Volume 23, Number 1: 103 – 114.
23. Kuzmanović, Bora. 2003. Autoritarna svest kao ometajući činilac u razvoju demokratskih institucija. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 123 - 131
24. Kuzmanović, Bora. 2010. Autoritarnost – vapaj za jakim i pouzdanim vođama i disciplinom. U: *Kako građani vide tranziciju*, istraživanje javnog mnjenja tranzicije. Beograd: 87 - 105
25. Kuzmanović, Bora, Petrović, Nebojša. 2008. Vrednosni ciljevi kao činoci političkih stavova i mnjenja mladih. *Sociologija*, Vol: L, No.2.: 153 – 174.
26. Kuljić, Todor. 2007. Autoritarnost. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 37
27. Лазаревић, Александар (ур.).2010. *Културни политике градова Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развитка
28. Лазаревић, Александар (ур.).2011. *Културни ресурси округа Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развитка
29. Meister, Mark and Japp, M. Phyllis. 2002. *Enviropop: Studies in Enviromental Rhetoric and Popular Culture*. Greenwood publishing group
30. Mijatović, Brana. 2008. „Throwing Stones at the System“: Rock Music in Serbia during the 1990s. *Music and Politics 2*: 1 – 20.
31. Митровић, Маријана. 2011. „Неподношљива лакоћа“ (субверзије) национализма: естрадна тела у постсоцијалистичкој Србији. *Гласник Етнографског института САНУ*, LIX (2): 125 – 148

32. Mihailović, Srećko. 2003. Ima li budućnosti „generacija budućnosti“. U ovakvoj Srbiji ne stanuje budućnost. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 203-211
33. Moren, Edgar. 1979. *Duh vremena*, 1. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
34. Mrđa, Slobodan. 2011. *Kulturni život i potrebe učenika srednjih škola u Srbiji*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvika.
35. Nedeljković, Saša. 2012. Prilog definisanja problema popularne kulture: empirijska provera saznanjih ograničenja popularnih predstava u istražnom zatvoru u Srbiji. *Етноантрополошки проблеми н.с. год. 7 св. 2*: 401 - 429
36. Opalić, Petar. 2007. Ksenofobija. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 267 - 268
37. Pavićević, Olivera, Simeunović – Patić, Biljana. 2005. Srbija i (anti)heroji. *Sociologija*, Vol. XLVII, No.2: 161 – 182.
38. Павићевић, Александра. 2007. Друштвена политика према породици – подруштљавање или крај једне историјске форме?. *Гласник Етнографског института САНУ*, LIV: 115 – 124.
39. Pavlović, Zoran. 2009. *Vrednosti samoizražavanja u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka
40. Petrović, Jelica i Zotović, Marija. 2012. Adolescenti u Srbiji u traganju za novim vrednostima. *Časopis za Društvene Nauke*, 01/2012: 47-66.
41. Popadić, Dragan. 2003. Uzori mladih u posleratnom periodu. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 195 – 203.

42. Popadić, Dragan. 2004. Koreni etnocentrizma. U: *Mladi zagubljeni u tranziciji* (ur. Mihailović, S.). Beograd: Centar za proučavanje alternativa: 95 – 119.
43. Popadić, Dragan. 2010. Put iz bratstva i jedinstva - etnička distanca građana Srbije. U: *Kako građani vide tranziciju*, istraživanje javnog mnjenja tranzicije. Beograd: 105 - 123
44. Radoman, Marija. 2011. Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji. *Helsinkiške sveske* 31.
45. Рибић, Владимир. 2005. *Подељена нација – српски национализам и политички сукоби у Србији 1990 – 2000*. Београд: Српски генеалошки центар. Етнолошка библиотека, књига 16.
46. Sekulić, Nada. 2007. Tradicionalizam. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 629
47. Simić, Marina. 2007. EXIT u Evropu: Popularna muzika i politike identiteta u savremenoj Srbiji. *Kultura*, No. 116 – 117: 98: 122.
48. Spasojević, mr Dušan. 2011. Odblokirana tranzicija – političke podele u Srbiji nakon 2000. godine. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, br. 5.: 119 – 137.
49. Stepanović, Ivana, Videnović, Marina, Plut, Dijana. 2009. Obrasci ponašanja mladih tokom slobodnog vremena. *Sociologija*, Vol. LI, No. 3: 247 – 261.
50. Storey, John. 2003. *Inventing Popular Culture from Folklore to Globalization*. Oxford: Blackwell Publishing.
51. Surčulija, Živko. 2003. Liberalizam, socijalizam i nacionalizam u tranziciji srpskog društva – pogled u narednu dekadu. U: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, okrugli sto. Beograd: Institut društvenih nauka: 67 -77.

52. Todorović, Aleksandar. 1984. *Sociologija slobodnog vremena*. Beograd: Interpregled
53. Todorović, Mirjana. 2007. Populizam. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 411
54. Todosijević, Bojan. 2012. Dimenzije nacionalizma: struktura nacionalističkih stavova u Mađarskoj i Srbiji. *Teme* 1/2012: 27 - 46
55. Tripković, Milan. 2007. Stav. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 592
56. Tripković, Milan. 2007. Patrijarhat. U: *Sociološki rečnik* (ur. Mimica, A. i Bogdanović, M). Beograd: Zavod za udžbenike: 389 – 391
57. Trifunović, V. 2007. Socijalni tipovi *heroja, nitkova* i *lude* u teoriji Orina Klара. *Етноантрополошки проблеми* н.с. год. 2. св. 1: 109- 136.
58. Cesid, Zamisli život uz podršku Ministarstva omladine i sporta. 2007. *Istraživanje o aktivnom učešću mladih u društvenom životu*. (http://www.mos.gov.rs/sites/default/files/down/Aktivizam_mladih.pdf, приступљено 07.03.2013.).
59. Cvetičanin, P., Milankov, M. 2011. *Kulturne prakse građana Srbije – preliminarni rezultati*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvika
60. Šram, Zlatko. 2004. Vrednosti i devijantno ponašanje mladih. U: *Mladi zagubljeni u tranziciji* (ur. Mihailović, S.). Beograd: Centar za proučavanje alternativa: 65 – 95.

Интернет извори:

1. http://www.ucalgary.ca/applied_history/tutor/popculture/
2. <http://www.domomladine.org/vesti/uzbudljiv-vikend-u-dob-u-zavrznica-misije-beograd-dva-koncerta-i-filmska-premijera/>
3. <http://www.clubbing.rs/content/view/8403/106/>
4. <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/clanovi-beogradskog-sindikata-drzali-predavanje-studentima/20584.phtml>
5. <http://hr.wikipedia.org/wiki/Populizam>
6. <http://gorannecin.rs/ksenofobija-na-balkanu/>
7. www.cres.gr/behave/pdf/Motivation_Opportunity_model.pdf
8. <http://ebookbrowse.com/jasmina-milojevic-potamneli-biseri-pdf-d219230605>
9. http://www.moodiranje.com/wp-content/uploads/Mitrovic_25.pdf
10. <http://www.naslovi.net/2009-11-30/blic/eu-ukinula-vize-za-gradjane-srbije/1431712>
11. <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Srbija-dobila-status-kandidata-za-EU.lt.html>
12. <http://pescanik.net/2012/09/navijaci-huligani-i-novi-fasizam/>
13. http://www.okoorg.rs/onama/aktivizam_mladih/aktivizam_mladih.html

Документа:

Конвенције о правима детета (УНИЦЕФ, 1989)

1. Стратегије развоја образовања, 2011. Предлог пријаве докторске дисертације на тему «Вредносне оријентације у постсоцијалистичким друштвима Србије и Хрватске», аутор Јелена Пешић, Филозофски факултет, одељење за социологију, Универзитет у Београду

ЗАВОД ЗА ПРОУЧАВАЊЕ КУЛТУРНОГ РАЗВИТКА
Риге од Фере 4, Београд

Вредности и културни активизам матураната Србије

За издавача
Марина Лукић-Цветић

Аутори:
Бојана Субашић, Богдана Опачић

Рецензенти:
др Драгомир Пантић
др Зоран Павловић

Тираж
20 примерака

Штампа
Цицero принт, Београд